

T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SOSYAL İNŞACILIK KURAMI
BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN
BALKAN GENİŞLEMESİ: BULGARİSTAN
VE ROMANYA ÖRNEĞİ**

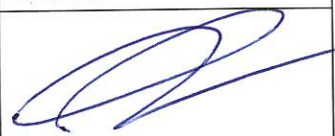

MERVE KAYA
1138212151

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. MURAT YORULMAZ

EDİRNE-2018

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE KAYA tarafından hazırlanan **SOSYAL İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BALKAN GENİŞLEMESİ: BULGARİSTAN VE ROMANYA ÖRNEĞİ** Konulu **YÜKSEK LİSANS** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca 18 Ocak 2018 Perşembe günü saat 14.00'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin Kabul edilmesine ~~OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Sibel TURAN	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Murat YORULMAZ (Danışman)	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Latif PINAR	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10177945
Yazar Adı / Soyadı	MERVE KAYA
T.C.Kimlik No	16708610908
Telefon	5535680966
E-Posta	kaya.merve999@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Sosyal İnşacılık Kuramı Bağlamında Avrupa Birliği'nin Balkan Genişlemesi: Bulgaristan ve Romanya Örneği
Tezin Tercümesi	Balkan Enlargement of the European Union in the Context of Social Constructivism: The Case of Bulgaria and Romania
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	105
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. MURAT YORULMAZ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 18.01.2021 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

18.01.2018

İmza:.....

Tezin Adı: Sosyal İnşacılık Kuramı Bağlamında Avrupa Birliği'nin Balkan Genişlemesi: Bulgaristan ve Romanya Örneği

Hazırlayan: Merve KAYA

ÖZET

AB'nin Balkanlar Politikası Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte değişmiştir. 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde AB üyeliği için Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin yerine getirmesi gereken siyasi ve ekonomik şartlar açıklanmıştır. Bu bağlamda, aday ülkelere AB üyelik kriterleri kapsamında dönüşüm süreci hedeflenmiştir.

Sosyal inşacılık çerçevesinde Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliklerinin değerlendirildiği bu çalışmada, Avrupa bütünleşmesinde kimlik oluşumu öne çıkmıştır. Kimlik oluşum süreci, MDA için "Koşulluluk" ilkesi kapsamında belirlenen kriterlerin, aday ülkelere AB aracılığıyla aktarılması olarak yani "Avrupalılaştırma" olarak tanımlanmaktadır. Hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, demokrasi gibi normlar çerçevesinde gerekli reformları gerçekleştiren Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında AB üyesi olmuştur.

Anahtar kelimeler: Avrupalılaştırma, Sosyal İnşacılık, Bulgaristan, Romanya, AB Bütünleşmesi.

Thesis Title: Balkan Enlargement of the European Union in the Context of Social Constructivism: The Case of Bulgaria and Romania

Prepared by: Merve KAYA

ABSTRACT

Balkan policy has changed with the end of the Cold War. At the Copenhagen Summit in 1993, the political and economic conditions that Central and Eastern Europe (CEE) countries should fulfill for EU membership were explained. In this context, the candidate countries have been targeted for the transformation process within the framework of EU membership criteria.

In this study, which assesses the EU membership of Romania and Bulgaria within the framework of social constructivism, identity formation has come to the forefront in European integration. The process of identity formation is defined as the process of transferring the criteria set out under the “conditionality” principle for the CEE to the candidate countries via the EU, namely “Europeanization”. Bulgaria and Romania, which achieved the necessary reforms within the framework of the norms such as rule of law, respect for human rights, democracy, became EU member in 2007.

Key Words: Europeanization, Social Constructivism, Bulgaria, Romania, European Integration.

ÖNSÖZ

Öncelikle bu çalışmanın meydana gelmesinde önemli katkıları bulunan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Murat YORULMAZ'a içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Trakya Üniversitesi'ndeki yüksek lisans öğrenimim süresince insani ve akademik tecrübesini tereddüt etmeden payşalarak değerli desteğini benden esirgemeyen Prof. Dr. Sibel TURAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak da bu süreçte yanımda olarak beni cesaretlendiren aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
TABLolar	vii
KISALTMALAR	viii
1.GİRİŞ	1
1.1. Analitik Yapı.....	2
1.2. Yazın.....	3
1.3. Yöntem.....	5
2.ÇALIŞMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ	7
2.1. Federalizm.....	7
2.1.1. Tanım.....	9
2.1.2. Federasyon-Konfederasyon Ayrımı.....	11
2.1.3. Genişlemeye Bakışı.....	12
2.2. Yeni İşlevselcilik.....	13
2.2.1. Tanım.....	14
2.2.2. Temel Varsayımlar.....	14
2.2.3. Eleştiriler.....	17
2.2.4. Genişlemeye Bakışı.....	17
2.3. Liberal Hükümetlerarasıcı Yaklaşım.....	18
2.3.1. Tanım.....	19
2.3.2. Temel Varsayımlar.....	20
2.3.3. Eleştiriler.....	21
2.3.4. Genişlemeye Bakışı.....	21
2.4. Çok Düzeyli Yönetişim.....	22
2.4.1. Tanım.....	23
2.4.2. Temel Varsayımlar.....	24
2.4.3. Eleştiriler.....	25
2.4.4. Genişlemeye Bakışı.....	26

2.5. Yeni Kurumsalcılık	26
2.5.1. Tanım	27
2.5.2. Temel Varsayımlar	27
2.5.3. Eleştiriler.....	30
2.5.4. Genişlemeye Bakışı	30
2.6. Sosyal İnşacılık.....	31
2.6.1. Tanım	34
2.6.2. Temel Varsayımlar	37
2.6.3. Eleştiriler.....	42
2.6.4. Genişlemeye Bakışı	42
3. AB’NİN BÜTÜNLEŞME SÜRECİ	44
3.1. Birinci Genişleme (1973- İngiltere, İrlanda, Danimarka)	46
3.2. İkinci Genişleme (1981-Yunanistan)	51
3.3. Üçüncü Genişleme (1986- İspanya, Portekiz).....	54
3.4. Dördüncü Genişleme (1995- Avusturya, Finlandiya, İsveç).....	59
3.5. Beşinci Genişleme	62
3.5.1. İlk Dalga (2004- Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) ..	64
3.5.2. İkinci Dalga (2007- Romanya ve Bulgaristan).....	70
3.6. Son Genişleme (2013-Hırvatistan).....	71
4. SOSYAL İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA ROMANYA VE BULGARİSTAN’IN AB ÜYELİKLERİ	74
4.1. Sosyal İnşacılık Bağlamında Balkan Genişlemesi	74
4.1.1. Avrupalılaşıma.....	76
4.2. Romanya’nın AB Üyelik Süreci.....	78
4.2.1. Ekonomik Düzenlemeler	79
4.2.2. Siyasi Kriterler Çerçevesinde Düzenlemeler	80
4.2.3. AB Müktesebatı Çerçevesinde Düzenlemeler	82
4.3. Bulgaristan’ın AB Üyelik Süreci	83
4.3.1. Ekonomik Düzenlemeler	85
4.3.2. Siyasi Kriterler Çerçevesinde Düzenlemeler	87
4.3.3. AB Müktesebatı Çerçevesinde Düzenlemeler	88

5. SONUÇ	91
KAYNAKÇA	94

TABLÖLAR

Tablo 1. AB Ülkelerinin Üyelik Süreçleri.....	44
Tablo 2. İmalat Sanayi Üretim Endeksi, 1938-1967.....	48
Tablo 3. Romanya'nın Müzakere Süreci.....	78
Tablo 4. Bulgaristan'ın Müzakere Fasılları.....	84

KISALTMALAR

- AAET: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB: Avrupa Birliği
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT: Avrupa Topluluğu
ATS: Avrupa Tek Senedi
BM: Birleşmiş Milletler
CVM: İşbirliği ve Denetleme Mekanizması
EBRD: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Alanı
GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH: Gayri Safi Milii Hâsıla
IMF: Uluslararası Para Fonu
INR: İgnalina nükleer reaktörü
MDA: Merkezi ve Doğu Avrupa
MDAÜ: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MLP: Malta İşçi Partisi
MP: Milliyetçi Parti
OEEC: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
PHARE: Polonya ve Macaristan'a Yönelik Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Programı
YUCM: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

1.GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, Avrupa Birliği (AB)'nin genişleme politikası kapsamında gerçekleşen Bulgaristan ve Romanya üyeliklerinin sosyal inşacı bakış açısıyla incelenmesidir. Bu çalışmada, 2007 genişlemesi veya beşinci genişlemenin ikinci dalgası olarak adlandırılmakta olan genişlemede Bulgaristan ve Romanya'nın üyelik süreçleri değerlendirilecektir. Bu genişleme, özellikle 2007 genişlemesi sonrası AB'nin yaşadığı sorunlar AB'nin genişleme politikası kapsamında olumsuz eleştiriler almasına sebep olduğundan, bu çalışmada bu eleştirilere cevap bulabilmek için sosyal inşacı bakış açısıyla bu iki ülkenin üyelik süreci analiz edilmeye çalışılacaktır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte AB'nin Balkanlar politikasında değişiklikler meydana gelmiştir. Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) aday ülkeleri için 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde belirtilen siyasi ve ekonomik şartların yerine getirilmesiyle bu ülkelere üyelik verileceğinin açıklanması önemli bir husustur. Kopenhag kriterleri olarak bilinen bu kurallar üyelik sürecinin kurallarla izlenmesi için oluşturulmuştur.¹ AB'nin siyasi istikrar ve ekonomik güvenlik amacıyla oluşturduğu bu kurallar, aday ülkelerde AB üyelik kriterleri odaklı dönüşüm sürecinin yönetilmesi açısından önemlidir.

2004 yılında on MDA ülkesinin AB'ye üye olmasının AB'de yarattığı çeşitlilik, bazı kesimler tarafından AB'nin yeni bir genişlemeden önce dinlenmesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu durum "genişleme yorgunluğu" olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden, 2007 yılındaki genişlemeyle birlikte AB'nin biraz daha karışık hale geldiği iddia edilmektedir. Çünkü üyelik verilen Bulgaristan ve Romanya'nın AB'de sorunlar oluşturmasının sebebi olarak bu iki ülkenin AB ülkelerinin gelişmişlik düzeyinden geri olması gösterilmektedir. Bu iki ülkenin AB üyeliği sonrasında AB İlerleme Raporlarında belirtildiği üzere Romanya'nın azınlık

¹ Cengiz Dinç, "Avrupa Birliğinin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2011, Cilt 6, Sayı 2, s. 205.

hakları ve yolsuzlukla mücadele konusundaki eksikleri, Bulgaristan'ın ise yolsuzluk ve organize suçlar başta olmak üzere ekonomi ve siyasal istikrar konusundaki sorunları dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye üyelik süreçleri incelenecek olup 2007 genişlemesi ve bu genişleme sürecinde AB'nin tutumu sosyal inşacı bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada amaçlanan AB normları çerçevesinde Kopenhag Kriterlerinin oluşma sürecinin ve aday ülkelerde yaşanan dönüşüm sürecinin değerlendirilmesidir.

Bu çalışmada AB'nin 2007 genişlemesinin incelenmesinin sebebi yazarın konuya duyduğu şahsi ilgidir. Yazarın konuya olan şahsi ilgisi AB'nin genişleme sürecinin popülerliğini korumasından kaynaklanmaktadır. Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliği sonrasında çözüme kavuşturamadığı sorunların olmasıyla birlikte AB genişleme politikasının olumsuz olarak eleştirilmesine yol açması merak uyandırıcı olup yazarı konu hakkında araştırma yapmaya teşvik etmiştir. Medyada AB aday ülkelerinin yaşadığı sürecin tartışmalı olması konunun yazar açısından dikkat çekici bir boyut kazanmasına yol açmıştır.

1.1. Analitik Yapı

Bu çalışmada cevap aranacak temel soru "AB ve çalışmaya konu edilen Balkan ülkeleri bütünleşme sürecinde kendilerini nasıl konumlandırıyorlar?" sorusudur. Bu soruya cevap aranması, Avrupa bütünleşmesine ve AB'nin Balkanlara yönelik politikasına süreç odaklı yaklaşarak bu süreçte maddi faktörlerin yanı sıra sosyo-kültürel unsurların etkisinin de gözler önüne serildiği bir analiz çerçevesi sunulmasını mümkün kılacaktır. Böylece, temel kuramsal çerçeve olarak sosyal inşacılığın tercih edildiği bu çalışmanın sonucunda Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliklerinde kimlik ve kültür gibi sosyal faktörlerin ne derece etkili olduğu ortaya çıkacaktır.

Bu çalışmanın hipotezi ise üyeliğe tam hazır olmadan AB'ye dahil olan Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliklerinde kimlik faktörünün maddi faktörler kadar etkili olduğudur.

Bu çalışmanın Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler açısından önemi AB'nin Balkan politikası bağlamında Avrupa bütünleşmesinin geldiği noktaya ve geleceğine ışık tutmasıdır. Çünkü AB'ye aday ülkelere bakıldığında genişlemenin özellikle Batı Balkan ülkelerini odaklandığı göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada değerlendirmeler üç aşamada yapılacak olduğundan yol haritası temel olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında teorik bir çerçeve oluşturabilmek için AB bütünleşme teorileri ele alınarak özellikle sosyal inşacı yaklaşım ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. Böylelikle bu yaklaşımların AB genişlemesine bakış açıları tek tek irdelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde AB'nin bütünleşme süreci tarihsel olarak ele alınacaktır. Tarihsel süreç içinde genişleme dalgaları incelenerek AB'nin genişleme süreci analiz edilecektir. Bu süreç içinde Bulgaristan ve Romanya'nın yeri ve diğer AB genişlemelerinden farklılıkları belirtilecektir.

Çalışmanın son kısmında ise AB'nin Balkan politikası bağlamında Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri yer alacaktır. Bu bağlamda Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliği için nasıl bir süreç izlediği anlatılacaktır. Bu bölümün son kısmında ise Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliklerinin sosyal inşacı bakış açısıyla değerlendirilmesi yapılacaktır.

1.2. Yazın

AB'nin genişleme politikası ve Bulgaristan ve Romanya'nın üyelikleri ile ilgili yazında çok sayıda yerli ve yabancı makale ve kitap bulunmaktadır. Bu

bağlamda Frank Schimmelfennig'in "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union" adlı makalesi çok başvurulan yabancı kaynaklardan birisidir. Bu çalışmada Schimmelfennig AB'nin MDA genişlemesini rasyonalist ve sosyal inşacı bakış açılarından ayrı ayrı değerlendirmiştir. AB'nin MDA genişlemesini açıklamada bu iki bakış açısını yetersiz bulan Schimmelfennig, bu makalede bu genişleme dalgasını açıklamak için kendi tanımladığı çözüm önerisini sunmuştur.² AB'nin genişleme politikası ile ilgili olarak ise yerli kaynaklar arasında en bilinen makalelerden biri olan Cengiz Dinç'in "Avrupa Birliği'nin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler" adlı makalesidir. Bu makalede AB'nin beşinci genişlemesi ile ilgili olarak yapılan analizler oldukça dikkat çekicidir. Bu eserde belirtildiği üzere beşinci genişlemenin maddi boyutlarına ek olarak duygusal boyutları da yer almaktaydı.³

Gergana Noutcheva ve Dimitar Bechev'in yazdığı "The Successful Laggards: Bulgaria and Romania's Accession to the EU" adlı makale ise Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyelik sürecindeki eksiklerine vurgu yaparak bu iki ülkenin diğer AB ülkelerine kıyasla geride kalmasının sebeplerinin altını çizmektedir.⁴ Yerli kaynaklar arasında Bulgaristan'ın AB üyelik sürecini analiz eden Muzaffer Akdoğan'ın "Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci" adlı makalesi önemlidir.⁵ Bulgaristan'ın dönüşüm sürecinde karşılaştığı sorunların özellikle siyasi dönüşüm sorunları ve ekonomik suçlar olduğunu belirten Akdoğan'ın makalesi Bulgaristan'ın üyelik sürecini tarihsel arka planı göz önünde bulundurarak bütüncül bir yaklaşımla ele alması açısından önemlidir. Akın Sağıroğlu ve Canan Sağıroğlu'nun birlikte yazdığı "Romanya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci" adlı

² Frank Schimmelfennig, "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union", *International Organization*, Cilt 55, Sayı 1, Kış 2001.

³ Cengiz Dinç, *a.g.m.*

⁴ Gergana Noutcheva ve Dimitar Bechev, "The Successful Laggards: Bulgaria and Romania's Accession to the EU", *East European Politics and Societies*, Cilt 22, Sayı 1, 2008.

⁵ Muzaffer Akdoğan, "Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyen: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

makale de dikkat çekicidir.⁶ Bu bağlamda eserde AB ilerleme raporları ışığında Romanya'nın artı ve eksileri hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Bu makale Bulgaristan ile ilgili yukarıda sözü edilen çalışmaya benzer şekilde Romanya'nın üyelik sürecini analiz etmesi bakımından yazında önemli bir yer edinmektedir.

Yazar ise bu tez çalışmasında yukarıda bahsedilen önemli kaynaklardan farklı olarak sosyal inşacılık kuramı çerçevesinde AB'nin genişleme politikasının sadece fayda-maliyet analizi üzerinden devam etmediğini ve başka etmenlerin de AB'nin çıkarlarına rakip teşkil etmeden etkili olduğunu anlatmayı hedeflemektedir. Özellikle kimlik başta olmak üzere tarihsel ortaklık, ortak değerler ve normların rasyonel faydaya ek olarak AB'nin genişleme politikasında önemli rol oynadığının ortaya konması bu çalışmanın amaçlarındandır.

1.3. Yöntem

Bu çalışmada konunun güncelliğini koruması sebebiyle son yıllarda yayımlanmış yerli ve yabancı eserlerden daha çok faydalanılmıştır. Söz konusu makalelere internet üzerinden ulaşılmış olup kitaplar içinse Trakya Üniversitesi kütüphanesinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada elektronik veri tabanları ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır.

Bu çalışmanın yöntemi olarak örnek olay analizi seçilmiştir. Örnek olay olarak Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyelik süreci seçilmiş olup AB genişlemesi bu örnek iki ülke üzerinden karşılaştırma yapılarak analiz edilecektir. Bu iki ülkenin üyelik tecrübesi daha önce AB'ye üye olan ülkelere göre farklılaştığı için özellikle tercih edilmiştir. Diğer üyelere göre Avrupa standartlarının gerisinde kaldığı belirtilen Bulgaristan ve Romanya'nın üyelik süreci eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Ekonomik koşulları ve demokratik değerleri sürekli sorgulanan bu iki ülke için AB üyeliğine hazır olmadığı halde AB üyesi yapıldığı iddialar arasındadır.

⁶ Akın Sağıroğlu ve Canan Sağıroğlu, "Romanya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyen: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Bu alışmada Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde yaşadığı farklılıklar üzerine incelemeler yapılacaktır. AB'nin 2007 genişlemesinde diğer AB üyesi devletlerin üyelik süreci ve sonrasında karşılaşmadığı süreçler araştırılarak AB'nin kendini bu süreçte nasıl konumlandığı ve Bulgaristan ve Romanya'nın nasıl bir süreç izlediği anlatılacaktır.

2.ÇALIŞMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

AB genişlemesi ile ilgili yazın incelendiği zaman karşımıza birbirinin yerine kullanılan entegrasyon ve bütünleşme kavramları çıkmaktadır. Bu çalışmada yazar, AB genişlemesini ifade etmek için bütünleşme kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca, 2007 yılında gerçekleşen Romanya'nın ve Bulgaristan'ın AB üyeliğini ifade etmek için ise söz konusu yazında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazıları bu durumu beşinci dalga ikinci kısım şeklinde nitelendirmeyi tercih ederken bazıları ise bu genişlemeyi altıncı dalga olarak ifade etmektedir. Bu çalışmada yazar, bu durumu beşinci dalga ikinci kısım şeklinde ifade etmeyi tercih etmiştir.

Bu çalışmada teorik çerçeve olarak sosyal inşacı kuram tercih edilmiş olup öncelikle genişlemeyi açıklayan diğer bütünleşme kuramları anlatılacaktır. AB bütünleşmesini tek bir kuramla açıklamak mümkün olmadığından bakış açısı sunması için diğer bütünleşme kuramlarına da yer verilmiştir. Bu yüzden, AB bütünleşme sürecini birbiriyle rekabet etmeden farklı açılardan inceleyen farklı kuramlar ele alınacaktır. Bu farklı kuramlar, kuruluşundan bu yana yeni üyeler edinmesiyle 28 üyeye ulaşan AB'nin genişleme dalgalarını farklı açılardan açıklamaktadır. Ayrıca, bu kuramların birbirini tamamladığını söylemek mümkündür.

2.1. Federalizm

Federal yapılanmalar Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun çözüme süreciyle birlikte görülürken 16. yy ve 17. yy' da yaşanan mezhep savaşlarına kadar kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu bünyesinde siyasi yapılanma açısından devam etmiştir. Bugünkü anlamda “bir arada yaşama sorununu” temel alan federalist düşüncenin ortaya çıkışı ise 16. yy ve 17. yy olarak kabul edilmektedir. Katolik kilisesinin Orta ve Batı Avrupa'daki birleştirici gücünü

kaybetmesiyle bağlantılı olarak farklı mezheplerin ortaya çıkması din ve mezhep savaşlarını ortaya çıkarmıştır.⁷

Avrupa’da yaşanan din ve mezhep savaşlarının sonrasında gerçekleşen devlet sistemlerindeki köklü değişiklere yön veren iki temel eğilimden söz edilmektedir. Bu eğilimlerden biri 17.yüzyılda İngiltere’de Thomas Hobbes tarafından savunulan merkeziyetçi eğilimler diğeri ise bazı kaynaklara göre Alman ilahiyatçı Johannes Althusius’un ve diğelerine göre ise İsviçreli ilahiyatçı Heinrich Bullinger’in ilk olarak ortaya attığı federalist eğilimler olarak kabul edilmektedir. 19.yy ‘dan itibaren ulus devlet sistemiyle birlikte merkeziyetçi eğilimler yaygınlaşmıştır. Buna göre ilk başlarda merkeziyetçilik monarşik yapılarda görülürken zamanla merkeziyetçilik ulus egemenliğinde görülmüştür. Bu eğilimlerin uygulama alanları ve etkileri devletler arasında farklılaşmakla birlikte merkeziyetçilik genel olarak bireycilik, liberalizm, rekabet ve eşitlik kavramları üzerine kurulmuştur.⁸

Merkeziyetçiliğin aksine Avrupa’da federalizmin kökenlerine baktığımızda ise karşımıza dayanışma, oydaşma, işbirliği ve karşılıklı rıza gibi kavramlar çıkmaktadır. Althusius’un 1603 yılında “Politica Methodice Digesta” adlı eserinin “federal ilahiyat okulu” kabul edilen Herborn Üniversitesi’nde yayınlayarak aileden itibaren kendi içlerinde özerk ve birbirine bağımlı bireyler olarak oydaşma yoluyla bir araya gelerek organize olması gerektiğine ilişkin görüşleri federalizmin temel değerlerini açıklar niteliktedir.⁹ Althusius’un bölgesel düzeydeki özerk birimlere ek olarak topluluk düzeyindeki özerk yapılanmalardan bahsetmesi nedeniyle federalizm yaklaşımı toplumsal federalizm olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Althusius’un fikirleri modern federalizme yön verdiği gerekçesiyle önemli kabul edilmektedir. Ayrıca, bu konuda bazı kaynaklarda İsviçreli ilahiyatçı Heinrich Bullinger’in 1534 yılında

⁷ Alper Arısoy, “Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 10, Sayı 4, Ekim 2010, s.1199.

⁸ Alper Arısoy, *a.g.m.*, s.1200.

⁹ Thomas O. Hueglin, “Federalism, Subsidiarity and the European Tradition”, *Federalism, Subsidiarity and Democracy in the European Union*, European Community Studies Association, Brüksel 5-6 Mayıs 1994’ten aktaran Alper Arısoy, *a.g.m.*

¹⁰ Thomas O. Hueglin, *Early Modern Concepts for a Late Modern World: Althusius on Community and Federalism*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo 1999, s.113.

yayımlanması sebebiyle Testament adlı eseri modern federalizmin kurucusu olarak değerlendirilmektedir.¹¹ Temel olarak İncil'e dayanan bu yaklaşım, Bullinger'in vurguladığı "ahit " kavramı ile "karşılıklı taahhüt altına girme" unsuruna dikkat çekmektedir¹².

2.1.1. Tanım

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da bütünleşme fikrini açıklamaya çalışan federalizm Avrupa'da yaşanan savaşlar sonrası barış tesis ederek bu barışın kalıcılığını sağlamak amacıyla çözüm önerisi olarak ortaya atılmış olan bir bütünleşme düşüncesi olarak meydana gelmiştir. Ulus devletlerin ortadan kalkmasının kalıcı barış tesisinde önemli rol oynadığına inanan bu teoride anayasada federal düzenlemelere ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Görüldüğü üzere federalizm ulus devlete karşı çıkmak olarak belirtilmektedir.¹³ Alper Arısoy "Avrupa'da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar" adlı makalesinde Avrupa bütünleşmesinin en erken dönemlerinden beri federal kaynaklı siyasi yapıların gündemde olmasına karşılık ne derecede, ne zaman ve nasıl olacağı konusunda ortak bir anlayışa varılamaması sebebiyle federalizm kelimesinden ziyade federalist akımlar ifadesini kullanmayı tercih etmiştir.¹⁴

Federalizm genel anlamıyla farklı ihtiyaçları uzlaştırarak oluşturulan bir denge kapsamında toplumun her kesimi için aynı anayasal garantiyi vermeyi amaçlamaktadır. Federalizmde demokratik temsil en önemli faktördür ve bölgesel farklılıkların birarada yaşaması ön plana çıkmaktadır.¹⁵ Federalizmin bir başka tanım şekli ise "anayasal temele dayalı yetki devri" olarak karşımıza çıkmakta olup entegrasyon teorileri içinde diğerlerine kıyasla en sıkı ilişkiler yumağı olduğu

¹¹ Charles S. McCoy ve J. Wayne Baker, *Fountainhead of Federalism: Heinrich Bullinger and the Covenantal Tradition*, Westminster/ John Knox Press, Louisville 1991, s.12.

¹² McCoy ve Baker, *a.g.e.*, s.15

¹³ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, No 1, 2004, s. 4.

¹⁴ Alper Arısoy, *a.g.m.*, s. 1199.

¹⁵ Dimitris N. Chrysochoou, Michael J. Tsinisizelis, Stelios Stavridis ve Kostas Ifantis, *Theory and Reform in the European Union*, İkinci Baskı, Manchester University Press, Manchester 2003, ss.10-11.

belirtilmektedir.¹⁶ Bu bağlamda Avrupa Birleşik Devletler fikri tartışmaları Amerika'dan sonra Avrupa'da da savaş sonrası dönemde kalıcı bir barış için savaşa bir çözüm konusu olarak popüler hale gelmiştir.¹⁷

Federal bir Avrupa devleti oluşturulabilmesi için farklı metotlar ortaya atılmıştır. Klasik federalistlerden Rossi ve Spinelli anayasal bir devrim olması gerektiğine vurgu yaparken Jean Monnet kademeli bir federalizm anlayışını savunmuştur.¹⁸ Spinelli AB bütünleşmesinin meşru kılmanın anayasal reform yapılmasıyla mümkün olduğunu savunurken buna karşın Monnet'nin federalizmi anayasal devrime karşı çıkararak bu düşünceyi fazla duygusal olmakla eleştirmektedir ve Monnet aşamalı bir şekilde gerçekleşen bütünleşmeye vurgu yapmaktadır.¹⁹ Başka bir deyişle, ikisi arasındaki ortak nokta Avrupa federasyonu oluşturulması amacı iken Monnet fonksiyonel federalizmi desteklemekte ve Spinelli ise kurumsal reform yapılması gerektiğini savunduğu noktasında Monnet'den farklılaşmaktadır. Monnet'ye göre federalleşmeye giden süreç fonksiyonel ve organik bir şekilde ilerlemelidir. Spinelli ise bütünleşme sürecinde ortaya çıkan sorunlar karşısında çözüm üretecek siyasi kurumların oluşturulmamış olmasına olumsuz bakmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken Spinelli ve Monnet arasındaki temel farklılık bütünleşme sürecinde kurumlar ve yetki konusundaki fikir ayrılığıdır. Çünkü Monnet'nin savunduğu yöntemde kurumsal değişimlerin organik olması öngörülürken Spinelli ise siyasal bütünleşme için itici bir güç oluşturulması gerektiğini savunmaktadır.²⁰

Monnet ekonomik bütünleşmeye önem verirken siyasal bütünleşmeyi göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilirken, 1980'lerin başlarından itibaren Monnet'in yaklaşımına bağlı olarak ilerleyen bütünleşme sürecinin tıkanmasıyla birlikte

¹⁶ Neslihan Özeler, "Siyasal Entegrasyon ve Avrupa Birliği Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 27, Temmuz 2016, s.800.

¹⁷ Dimitris N. Chrysochoou vd., *a.g.e.*, s.12

¹⁸ Julian Bergmann ve Arne Niemann, "Theories of European Integration and Their Contribution to the Study of European Foreign Policy", *8th Pan-European Conference on International Relations*, Varşova 2013, ss.3-4.

¹⁹ Dimitris N. Chrysochoou vd., *a.g.e.*, ss.14-15.

²⁰ Michael Burgess, "Federalism", *European Intergration Theory*, Derleyenler: Antje Wiener ve Thomas Diez, İkinci Baskı, Oxford University Press, Oxford 2009, ss. 37-39.

karşılaşılan sorunların çözümü için kurumsal reform yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen 1987 yılında yürürlüğe konan Tek Avrupa Senedi ve Maastricht Anlaşması ile AB'nin federal unsurları artmıştır. Ayrıca, Ekonomik ve Parasal Birliğin yürürlüğe konarak Avrupa Merkez Bankasının kurulması birliğin “ekonomik bir konfederasyon” olmaktan öte federal unsurlar barındıran bir bütünleşmeye doğru gittiği şeklinde yorumlanmaktadır. Federal unsurlardan biri olarak kabul edilen “kararların mümkün olan en alt düzeyde alınması” şeklinde ifade edilen ikincillik ilkesinin Maastricht Anlaşması ile kabulü ise bütünleşme sürecinde önemli bir husustur. Görüldüğü üzere AB'nin bütünleşme sürecinin ilk aşamalarında hem Monnet hem de Spinelli etkili olmuştur.²¹

2.1.2. Federasyon-Konfederasyon Ayrımı

Federalizm denildiğinde Avrupa bütünleşmesi konusundaki tartışmalarla ilgili belirtilmesi gereken bir husus da konfederasyon ve federasyon ayrımıdır. Uluslararası hukukta bu iki kavramı net bir şekilde birbirinden ayıran klasik yaklaşım zamanla yerini daha esnek bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu klasik yaklaşıma göre federasyon ve konfederasyon kavramları üç noktada birbirinden net bir şekilde ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, kuruluş yönleri bakımından farklılaşma olup federasyon bir anayasa vasıtasıyla kurulurken konfederasyon uluslararası hukuka uygun bir anlaşma ile oluşturulmaktadır. İkinci farklılık federal devletin kendini oluşturan federe devletleri bir bütün halinde temsil yetkisi varken konfederasyonun devletler topluluğu olarak kabul edilmesidir. Bu iki kavram arasındaki son farklılık ise konfederasyonda üye devletler bağımsızlığını korurken federasyonda ise bağımsızlık konusu federal devlet için geçerlidir. Görüldüğü üzere bu iki kavram arasındaki sınırlar zamanla temelde federasyon ve konfederasyonun ortak düşünce ve değerlere sahip olduğu varsayımıyla konfederasyonun federasyona giden bir süreç olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak federasyon bütünleşmeye giden bir süreç olarak yorumlanmış olup bu iki kavram arasındaki ayrım ile ilgili

²¹ Alper Arısoy, *a.g.m.*, s.1203.

farklı görüşler Avrupa bütünleşmesi hakkındaki tartışmalarla ilgili fikir sunmaktadır.²²

Federalizmle ilgili tartışmalarda olumsuz tavır takınan AB üyesi ülkelerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken bütünleşme sürecinin başlarından itibaren bu ülkelerin tavırlarının aynı şekilde kalmasıdır. Başından beri Almanya federalizmi desteklerken Fransa ise konfederal temelli “vatanlar Avrupası” fikrini savunmaktadır.²³ Avrupa bütünleşmesinde kurumsal reformlar ve yeni düzenlemelerle birlikte federal unsurlarda artışın gözlenmesiyle birlikte AB’nin federal olması gerektiği konusunda tartışmalar devam etmektedir. Uluslararası ilişkilerde idealist akımları temel alan ve ulus devlet fikrine karşı kalıcı barış tesis edilmesi için ortaya atılan federalizme genel olarak yöneltilen iki eleştiriden ilki federalizmin pratik çözümlere fazla odaklanarak teorik altyapıdan yoksun olduğu yönündedir. Diğer eleştiri ise ulus devletlerin bir başka siyasi otoriteye yetki devretmesiyle ilgili olup bu eleştiriden işlevselci teori ortaya çıkmıştır.²⁴

2.1.3. Genişlemeye Bakışı

Federalizmin Avrupa bütünleşmesine bakış açısı savaş ihtimallerini yok etmek için ulus devletlerin biraraya gelerek oluşturduğu federal yapıda bir bütünleşmedir. Bu bağlamda barışın korunması için anayasal güç dağılımına dayalı olacak bu federal yapılanma ile AB bütünleşmesinin derinleşeceği vurgulanmaktadır. Bu bakış açısının ortaya çıktığı 1950’li ve 1960’lı yıllar dönem göz önüne alındığında Avrupa’nın henüz kurumsallaşarak genişlemeye başlamaması nedeniyle bu konuda atıf yapılacak eser olmadığı belirtilebilir.²⁵

²² Alper Arısoy, *a.g.m.*, s. 1197-1198.

²³ Alper Arısoy, *a.g.m.*, s.1204

²⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, ss. 4-5.

²⁵ S. Sezgin Mercan, “Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, No 1, 2011, s.69.

2.2. Yeni İşlevselcilik

1950'lerin sonu ve 1960'ların başında federalizm ve işlevselciliğin yetersiz olduğunun düşünülmesi sonrasında ortaya çıkan yeni işlevselcilik Avrupa'daki mevcut olayları açıklamakta başarılı olduğu için yankı uyandırmıştır. İdealist akımlardan etkilenen federalizm ve işlevselcilik savaşın sona erdirilmesi için Avrupa'daki bütünleşme hareketlerini savunmaktadır. Ayrıca, işlevselcilik de federalizm gibi ulus devletın barışın önünde bir engel olduğuna inanmaktadır. İşlevselciliğin kurucusu David Mitrany'e göre ulus devletler yetkilerini belli fonksiyonları yerine getirmesi için bir üst otoriteye devredecek olup teknik sorunların çözümü için uluslararası örgütler oluşturulmalıdır. Teorinin temelinde bulunan "dallanma" kavramı ile açıklanmak istenen durum, bir alanda başlayacak olan fonksiyonel örgütlenmenin zamanla diğer alanlara sıçramasıdır. Bu durumda siyasi sektörün dışarıda kalması beklenmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkacak dünya toplumu ile kalıcı barış sağlanacaktır. Bu yaklaşımın en iyi örneği Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) olup kömür ve çelik sektöründe teknik olarak başlayan örgütlenme ile devletler arasındaki savaş ihtimali en aza indirilmiştir. Fakat bu teorinin olayları siyasallaşmadan bağımsız olarak yorumlaması ve bütünleşme sürecinde sadece teknokratik işbirliğini içermesi eleştirileri de beraberinde getirmiş olup AKÇT'yi kuran Paris Anlaşması'nda siyasi süreçlerin varlığı bu eleştirilerin dayanak noktası olmuştur.²⁶

Federalizme ve işlevselciliğe yöneltilen eleştirilerin bir sonucu olarak bu iki yaklaşımın eksiklerini tamamlamak üzere yeni işlevselcilik ortaya çıkmıştır. İşlevselciliğin öncüsü David Mitrany'nin "A Working Peace System" adlı eserinde belirttiği üzere savaşın önlenmesi için gerekli ortamı oluşturacak şartları teori haline getirerek ideal toplum yaratma amacından ziyade toplumun ana fonksiyonlarını belirlemeyi hedeflemiştir. Mitrany'e göre çatışmaların esas sebebi siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar olduğundan uluslararası ticaretin teşvik edilerek refah düzeyinin artırılması ortaya çıkabilecek savaşlara en etkili çözüm olacaktır.²⁷ Federalizmde olduğu gibi siyasi bütünleşme amacı taşıyan yeni işlevselciliğin

²⁶ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, ss. 5-6.

²⁷ Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, Palgrave Macmillan, New York 2000, s. 32.

işlevselcilikten farkı ise bütünleşme sürecinde merkeze teknokratları değil siyasi elitleri koymasındadır. Ernst Haas'ın öncülüğünü yaptığı yeni işlevselcilikte önce ekonomik alanda başlayan bütünleşme zamanla siyasi elitler vasıtasıyla siyasi bütünleşmeye doğru gideceği varsayılmıştır.²⁸

2.2.1. Tanım

İşlevselcilikten izler taşıyan yeni işlevselcilik, Ernst Haas'ın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda, işlevselcilikte bahsedilen “dallanma” kavramı içerisinde siyasi unsurlar katılarak yayılma etkisi (spill over) kavramı ile değiştirilmiştir. Yeni işlevselcilik Avrupa bütünleşmesinin adım adım yayılan bir süreç olduğunu varsayarak bu durumla ilgili fonksiyonel yayılma, siyasi yayılma ve ortak çıkarların oluşması olmak üzere 3 temel kavramın tanımı yapmaktadır. Fonksiyonel yayılma etkisi kavramı modern endüstrideki sektörlerin birbirine bağımlı olması varsayımı üzerine kuruludur. Siyasi yayılma etkisi beklentilerin değişerek ulus üstü çıkarların ortaya çıkması durumunu ifade etmektedir. Bu noktada anlatılmak istenen, zamanla elitlerin önemli çıkar problemleri ile ilgili çözüm beklentisinin sadece yerel düzeyde olmayacağını düşünmesidir. Dolayısıyla bu süreç içinde elitler beklentilerini, siyasi aktivitelerini yeni bir Avrupa merkezine yöneltebilirler.²⁹ Ortak çıkarların oluşması ise devletlerin uzlaşmaya varamadığı konularda imtiyaz vermesi ve bunun sonucu olarak ortak bir çıkarda buluşmaya çalışmaları olarak tanımlanmaktadır.³⁰ Avrupa Topluluğu'nun kurulmasından sonra Philippe Schmitter, Leon Lindberg, Joseph Nye, Robert Keohane ve Lawrence Scheinman da yeni işlevselciliğe katkıda bulunmuştur.³¹

2.2.2. Temel Varsayımlar

Ernst Haas ekonomik alanda başlatılan karşılıklı bağımlılığın barışı destekleyeceğini varsaymaktadır. Ekonomik alandan başlayacak bu işbirliği zamanla

²⁸ Merve İrem Yapıcı, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, 2007, ss.131-132.

²⁹ Julian Bergmann ve Arne Niemann, *a.g.m.*, s. 5.

³⁰ Elif Toprak, “Neo Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 7, No 1, Güz 2007, s. 71.

³¹ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, s. 7.

diğer sektörlere yayılacak olup egemen devletlerin kuracağı federal bir yapılanmayla birlikte bütünleşme sürecinin sonunda gerçekleşecek siyasal bir bütünleşme öngörmektedir.³² Yeni işlevselcilikte temel olarak siyasal bütünleşme için ulus devletlerin egemenliklerinden vazgeçmesi, ulus devletlerin üzerinde bir yapının oluşturulması ve siyasal aktörlerin mevcut sorunları çözmek için ulus devletlerin üzerinde oluşturulan bu merkeze yönelmesi varsayımı vardır. Temel varsayımlardan en önemlisi ilk olarak ekonomik işbirliğini teşvik ederek yayılma etkisini (spill-over) etkisini başlatmaktır. Siyasal bütünleşmeye gidecek bu süreçte zamanla bu ekonomik işbirliğinin başka alanlara yayılması beklenmektedir.³³

Yeni işlevselcilik benimsediği pragmatist yaklaşımlarla kendinden önceki idealist yaklaşım benimseyen teorilerden ayrılmaktadır. Yeni işlevselciliğin işlevselci yaklaşımla arasındaki fark ise siyasallaşmanın bütünleşme sürecine katılmasıdır. Başka bir deyişle, yeni işlevselciler ekonomi ile başlayan bütünleşme sürecinin siyasal yapılanma ile son bulacağına inanmaktadırlar. Yeni işlevselciliğin federalizmden farkı ise siyasal bütünleşmeye bu süreçte yer alan aktörlerin kar-zarar hesaplamaları sonucunda bu durumu uygun bulması ile ulaşılabileceği varsayımıdır.³⁴

Yeni işlevselcilikle ilgili önemli çalışmaları olan Lindberg siyasal aktörlerin bütünleşme sürecinde üstlendikleri rolleri araştırmıştır. Lindberg siyasal aktörlerin davranışları ve ortak karar mekanizmalarının işleyişini irdeleyerek bütünleşme sürecinin aktörlerin çıkar algılamasıyla doğru orantılı olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca, uluslararası örgütlerin etkin bir rol oynayabilmesi için halka daha yakın olması gerektiğini belirterek bütünleşme sürecinde bireylerin önemine vurgu yapmaktadır ve devletler arasındaki uyumun üye devletlerin talebine bağlı olduğunu

³² Merve İrem Yapıcı, *a.g.m.*, s. 143.

³³ Elif Toprak, *a.g.m.*, s. 71.

³⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, s. 8.

ifade etmiştir. Lindberg artan üye sayısı ile birlikte uyum sağlamanın zorlaşacağını iddia etmektedir. Bu durum, günümüzde de AB içinde tartışmalı bir konudur.³⁵

Yeni işlevselciliğe katkı sağlayan Joseph Nye 1971 yılında yayımlanan “Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization” adlı kitabıyla yeni işlevselciliğe ait fikirlerini sunmuştur. Temel olarak bütünleşmeyi oluşturan şartları ele almış olup yeni işlevselciliği yedi süreç mekanizması olarak kavramsallaştırmıştır.³⁶ İlk olarak yayımlanmış etkinin otomatik olmadığı ve süreç içinde aktörlerin çıkarlarında bir olumsuzluk olması durumunda bütünleşme sürecinin tersine işleyebileceğini belirtmiştir.³⁷ Bunlardan ikincisi bölgesel bütünleşme düzeyinde beklenmedik şekilde artan ilişkiler ile birlikte ortak kurumların iş yükünün artması beklenmektedir. Bu duruma çözüm olarak ise ülkeler bu ilişkileri kesmek veya ulusal düzeyde çare aramayı seçebilirler. Dolayısıyla merkezi kapasitenin güçlendirilmesi beklenirken, ilişkilerin artması ile bütünleşmenin tetiklenmesi beklenmemektedir. Üçüncü olarak “incelmiş spill-over” kavramını koalisyon oluşumu olarak tanımlayan Nye “spill over”da ekonomideki sorunlarla ilgili algı itici güç olurken bu durumdan farklı olarak “incelmiş spill-over”da ise politik ve ideolojik algıya dikkat çekmektedir. Dördüncü olarak ulusal bürokratların bütünleşme sürecindeki rolüne vurgu yapan Nye, siyasi elitlerin toplumsallaşma düzeyinin ulusal bürokratların bölgesel bütünleşmeye katılma düzeyleri ile belirleneceğini belirtmektedir. Beşinci olarak bölgesel grup oluşumu ile ilgili olarak bölgesel bütünleşmenin hükümet dışı örgütlerin kurulmasını tetiklemesi ve bu örgütlerin, çıkarların bölgesel ve ulusal düzeyde oluşması sebebiyle zayıf kalacağı tespitinde bulunulmuştur. Altıncı olarak ortak ideoloji ve kimlik yaratma çabasının bütünleşme sürecine yönelik tepkileri azaltması beklenmektedir. Son

³⁵ Elif Toprak, *a.g.m.*, ss. 73-74.

³⁶ Merve İrem Yapıcı, *a.g.m.*, s. 146.

³⁷ Elif Toprak, *a.g.m.*, s. 74.

olarak ise yeni işlevselcilikte dikkate alınmayan dış aktörlerin, bütünleşme sürecine katılmasının bu süreci hızlandıracağı düşünülmüştür.³⁸

2.2.3. Eleştiriler

1960'ların ortalarına kadar yeni işlevselcilik AKÇT'nin sektörel olarak yayılması ile başarılı bulunmuştur. AB'de gerçekleşen gümrük birliği, tek pazarın tamamlanması ve teknoloji politikaları gibi gelişmeler yeni işlevselciliğin kendini pratikte doğruladığını gösterir niteliktedir. Fakat sonrasında yaşanan gelişmelerle teorinin yetersiz kalması sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle güvenlik ve savunma alanında gerçekleştiren politikalar ulusüstü düzeyde olmayıp hükümetlerarası nitelik taşıdığından yeni işlevselciliğin varsayımları ile açıklanamaz durumdadır.³⁹

Güç temelli devlet sisteminin varlığını yadsıyan yeni işlevselci yaklaşım temel olarak 2 eleştiriyle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan ilki, devletin popülerliğini halen koruduğu ve bu yüzden devletin işlevlerinin değişmesi için ortada geçerli bir sebebin görünmediği yönündedir. Dolayısıyla bu görüşe göre bu teorinin varsayımları mümkün gözükmemektedir. İkinci eleştiri ise ulus devletlerin insanların adalet ve özgürlük gibi temel değerlerine sahip çıktığı için önemli olduğu ve bu yüzden bu sistem çökerse bu değerlerin de tehlikeye düşeceği varsayımdır.⁴⁰

2.2.4. Genişlemeye Bakışı

İlk olarak bölgesel bütünleşmeyi geniş kapsamlı alan bu kuram süreç bağlamında bütünleşmeye odaklanmaktadır. Bu bağlamda, ülkelere yayılma yerine bir alandaki başarılı kurumsallaşmanın diğer alanlara yayılmasını öngören bu kuram ulusüstü yapılardan fayda bekleyen aktörlerin varlığına dikkat çekmekte olup bu aktörlerin aralarındaki etkileşimden bahsederek bütünleşme sürecinden siyasetçileri, siyasi partileri ve çıkar gruplarını sorumlu tutmaktadır. Ayrıca, genişleme sürecinde

³⁸ Merve İrem Yapıcı, *a.g.m.*, ss. 147-148.

³⁹ Ülger, İrfan Kaya, *Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2002, s. 36; Merve İrem Yapıcı, *a.g.m.*, s. 149.

⁴⁰ Ben Rosamond, *a.g.e.*, s. 73.

ulusüstü kurumların etkinliğini kabul eden yeni işlevselciler bu şekilde AB'nin karar alma gücünü arttırmayı amaçladığını savunmaktadır.⁴¹

2.3. Liberal Hükümetlerarasıcı Yaklaşım

Bu yaklaşımın öncüsü olan Andrew Moravcsik ilk kez “liberal hükümetlerarasıcılık” ile ilgili fikirlerini belirttiği eseri “Negotiating the Single European Act: national interest and conventional statecraft in the European Community” adlı makalesidir. Bu eserde Avrupa Tek Senedi (ATS)'nin imzalanma sürecini ele alarak kurumsallaşmanın önem ve hız kazanmaya başladığına dikkat çekmektedir. Bu dönemde yeni işlevselci teorinin yeniden popüler olması ile Moravcsik kuramını bu teoride gördüğü eksiklikler üzerinden şekillendirmiştir. Bu yüzden, Moravcsik'in yeni işlevselci yaklaşıma yönelttiği temel iki eleştiriyi değerlendirmek faydalı olacaktır. “Preferences and Power in the European Community: a Liberal Intergovernmentalist Approach” adlı makalesinde Moravcsik yukarıda bahsedilen eleştirilerini dile getirmiştir. Moravcsik'in yeni işlevselcilikte gördüğü ilk eksik bütünleşme sürecinin öngörülebilir olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada belirtildiği üzere yeni işlevselciler sürecin adım adım ilerlemesini gerektiğini iddia ederken hükümetlerarası pazarlıkların ortaya çıkması Moravcsik tarafından bu yaklaşımın eksikliği olarak savunulmaktadır. İkinci önemli eleştiri ise yeni işlevselciliğin kuramsal açıdan yetersizliğini ele almaktadır. Ülkeler arasında bütünleşme ile ilgili olarak fikir ayrılıkları oluşması durumunun birliğin nasıl bir yörünge izlemesi gerektiğini belirtmeyen yeni işlevselciliğin bu eksiklikleri genel kuramlar temelli oluşturulmamış olmasına bağlanmaktadır.⁴²

Liberal Hükümetlerarasıcılık yaklaşımı Moravcsik'in ATS'nin kabul edilmesini izleyen kurumsal reform süreci ve bununla ilgili kurumsal gelişmelerin başarılı olmasının altında yatan nedenleri analiz etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın çıkarlarının birbiriyle uyumlu

⁴¹ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 71.

⁴² Seçil Öraz, “Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem ile Avrupa Bütünleşmesi”, *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 6, Sayı 1, Kış 2011, s.1612.

olmasına bağlanmaktadır. Bu bağlamda Moravcsik çıkarların ulusal ve ekonomik kaynaklı olmasına dikkat çekerek “hükümetlerarası kurumsallaşmacı” bir sonucuna ulaşmanın potansiyel araçlarından bahsetmektedir. ATS sonrası başarılı bu döneme ait pek çok eser ortaya çıktığını belirten Moravcsik bu çalışmaların iki temel görüşte birleştiğini ifade etmektedir. Bunlardan ilki, ulusüstü düzeyde kurumsallaşma odaklı olup ulusüstü aktörlerin ATS dönemi başarıya etkisini incelerken iken ikincisi ise güç ve çıkar odaklı analiziyle üç büyük ülkenin arasındaki pazarlığa odaklanmıştır.⁴³

Bu yaklaşım nedensellik ilkesine dayanarak Avrupa bütünleşmesini açıklamaya çalışırken diğer bütünleşme teorilerine kıyasla daha az önermede bulunması sebebiyle “cimri” bir yaklaşım olarak nitelendirilmiş olup buna rağmen AB davranışlarını açıklamadaki başarısı ile tanınmıştır.⁴⁴

2.3.1. Tanım

Moravcsik’in politik ekonomi ve karşılıklı bağımlılık unsurlarını temel alan ve AT’yi rejim olarak değerlendiren yaklaşımının yarı realist ve klasik hükümetlerarasıcılık yaklaşımından etkilenmiş olduğu iddia edilmektedir. S.Hoffmann ve Moravcsik bütünleşme ile ilgili temel olarak aynı şeyi savunmakta olup bütünleşmenin ulusçuluk çerçevesinde devletlerin kendi iradeleriyle sınırlı olduğunu düşünmektedir.⁴⁵ Klasik hükümetlerarasıcılık yaklaşımı ile liberal hükümetlerarası yaklaşımın bazı farklılıkları bulunmaktadır. Bu çerçevede, Moravcsik ülke içi politikanın şekillendirici etkisini ve uluslararası kurumların işlerliğini kabul etmesi ile klasik hükümetlerarasıcılık yaklaşımından ayrılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında klasik hükümetlerarasıcılık bütünleşmeyi uluslararası güç dengelerine bağlı olarak konumlandırırken Moravcsik ise bütünleşmeye ülkelerin iç politika ve çıkar gruplarını merkeze alan bir açıklama getirmektedir.⁴⁶

⁴³ Seçil Öraz, *a.g.m.*, s.1614.

⁴⁴ Andrew Moravcsik ve Frank Schimmelfennig, “Liberal Intergovernmentalism”, *European Integration Theory*, Derleyenler: Antje Wiener and Thomas Diez, Oxford University Press, Oxford 2009, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/intergovernmentalism.pdf>, s. 85.

⁴⁵ Elif Toprak, *a.g.m.*, s.76.

⁴⁶ Julian Bergmann ve Arne Niemann, *a.g.m.*, ss. 7-8.

Liberal hükümetlerarası yaklaşımının bir diğer unsuru olan pazarlık sürecindeki güç vurgusu, Moravcsik'in yarı realist denebilecek tavrını göstermektedir. Realizmde vurgulanan devletlerin gücü ve çıkarlarına ulaşması arasındaki ilişki, güç mücadelesi kavramının izlerini liberal hükümetlerarası yaklaşımda görmek mümkündür. Bu bağlamda, bütünleşme sürecini ülkelerin çıkarları ve göreceli güçlerine bağlayan Moravcsik realizmi kendi teorisine eklemiştir. Ayrıca neorealistlerin savunduğu uluslararası anarşik yapıda işbirliği fikrine olumlu bakan Moravcsik birbirinden farklı yapıdaki ülkelerin işbirliği yapabileceğine inanmaktadır ve bu işbirliğini uluslararası alanda düzen kurulması için bir araç olarak görmektedir. Bu noktada, düzen ve düzenin sektörel yapısı çerçevesinde, karşılıklı bağımlılık ilkesine vurgu yapılarak devletlerin arasındaki sorunları çözme gerekliliği belirtilmektedir.⁴⁷

2.3.2. Temel Varsayımlar

Moravcsik, “rasyonel aktör modeli”ni temel alan yaklaşımında uluslararası örgütlerin devletlerin rasyonel davranışlarının bir sonucu olduğu varsayımında bulunmaktadır. Rasyonalist kurumsalcılık ile açıklanan Avrupa bütünleşme süreci ve liberal hükümetlerarasıcılık yaklaşımı bazı noktalarda birbirine benzemektedir.⁴⁸ Devletleri dış politika aktörü olarak gören bu yaklaşımda devletler anarşik bir ortamda karar almak durumundadır. Merkezi otoritenin olmaması dolayısıyla kararlar hükümetlerarası görüşmelerle alınabilir. Bu bağlamda aktörler kararlarını rasyonalist tercihlerle almakta olup kar-zarar hesaplaması yapmaktadır.⁴⁹

Moravcsik uluslararası müzakereleri pazarlık kuramından faydalanarak açıklamaktadır. Bu kurama göre, uluslararası müzakerelerde işbirliğinin mümkün olup olmadığını ve eğer işbirliğine varılırsa bu işbirliğinde hangi koşulların söz konusu olacağını belirleyen temel faktör tarafların pazarlık güçleri olarak ifade

⁴⁷ Seçil Öraz, *a.g.m.*, s.1613.

⁴⁸ Seçil Öraz, *a.g.m.*, s.1615.

⁴⁹ Andrew Moravcsik ve Frank Schimmelfennig, *a.g.m.*, s.68.

edilmektedir.⁵⁰ Moravcsik ise pazarlık sürecinin sözkonusu işbirliğinin sonunda elde edilecek kazanımlar olduğunu vurgulayarak tarafların görece gücünün ise pazarlığın sonuçlarını belirlemede temel rolü olduğunu belirtmektedir.⁵¹ Ayrıca, Moravcsik'in savunduğu oy birliğine dayanan hükümetlerarası kararlar ülkelerin ekonomik çıkarları ile şekillenmektedir.⁵²

2.3.3. Eleştiriler

Liberal Hükümetlerarasıcılık kuramına en fazla gelen eleştiri yeni kurumsalcılık yaklaşımındandır. Özellikle AB bütünleşme için pazarlık sürecinde kurumların bu sürece etkisini yok saymasını eleştirmişlerdir. Sosyal inşacı yaklaşım ise ulusal kimliklerin az da olsa AB değerleriyle belirlendiğini savunarak rasyonel tercih kuramının bireyselci duruşunu eleştirmişlerdir. Ayrıca, müzakerelerde yapılan pazarlık sürecinde ikna kabiliyetinin de etkili olabileceğini belirten bazı eleştirmenler bu süreçte sadece devletlerin görelî güçlerinin etkili olmadığını savunmaktadır.⁵³ Bu eleştirilere ek olarak bu kuram, AB'nin son gelişmesini aday ülkelerin bütünleşme sürecinde pazarlık güçlerinin AB değerleri ile sınırlandırılmasına rağmen üyelik talebinden vazgeçmemeleri nedeniyle eleştirilmektedir.⁵⁴

2.3.4. Genişlemeye Bakışı

Bu kurama göre genişleme, müzakerelerde hükümetler arasında oy birliğine varılması sonucunda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda incelenen ilk örnek İngiltere'nin üyelik sürecidir. İngiltere'nin üyelik talebi ve topluluk tarafından reddedilmesi temelde ekonomik nedenlere dayanmaktadır. İngiltere bu talebi sonunda üyelik kazanması durumunda gümrük birliğine üye olarak ekonomik kazanç

⁵⁰ Sevilay Kahraman, "Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası", *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*", Derleyenler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012, s. 96.

⁵¹ Sevilay Kahraman, *a.g.m.*, s. 97.

⁵² Sevilay Kahraman, *a.g.m.*, s. 100.

⁵³ Sevilay Kahraman, *a.g.m.*, s. 99.

⁵⁴ Seçil Öraz, *a.g.m.*, s. 1621.

sağlamayı hedeflemiştir. Fransa ise İngiltere'nin ortak tarım politikasına olan olumsuz tavrı yüzünden İngiltere'nin üyeliğine sıcak bakmamıştır.⁵⁵

Bu yaklaşımda Orta ve Doğu Avrupa genişlemesi pazarlık teorisi kapsamında ele alınmıştır. Üyelik talebinde bulunan üyeler AB pazarının getirdiği avantajlardan yararlanmak istedikleri için müzakere sürecinde üye ülkeler karşısında güçsüz bir konumda bulunmaktadır. Bu yüzden üyelik için öne sürülen şartları kabul ederek AB bütünleşmesini tercih etmeleri “rasyonel” bir tercih olarak ifade edilmektedir. Aksi takdirde, AB'nin birlik dışında kalan ülkelere uyguladığı ithalat kısıtlamaları aday ülkeler için olumsuz bir sonuç oluşturabilir. Ayrıca, üye ülkelerin tercihlerini belirleyen coğrafi konum, jeopolitik çıkarlar ve ticaret gibi değişkenlerdir. Üye ülkeler sınır komşularının üyelik taleplerine olumlu bakarken, bu duruma genişlemenin bir sonucu olarak topluluk bütçesinden alacakları payın azalacağından dolayı İtalya ve Yunanistan olumsuz bir tavır takınmıştır. Görüldüğü üzere üye devletlerin bütünleşmeyle ilgili tercihleri kar-zarar hesabına dayanmaktadır.⁵⁶

Liberal hükümetlerarasıcılık Avrupa Konseyi'nin ortaklık ilişkisi bulunan ülkelere 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde üyelik vaadinde bulunması üye ülkelerin çıkarlarının sabit kaldığı göz önünde bulundurulduğunda AB'yi bu ülkelerle ortaklık ilişkisinden genişleme kararına iten sebepleri açıklamamaktadır. Ayrıca Avrupa Komisyonu gibi ulusüstü AB kurumlarının genişleme politikasını belirlemedeki etkisini dikkate almadığı belirtilmektedir.⁵⁷

2.4. Çok Düzeyli Yönetişim

İç politika ve dış politika ayrımının belirsizleşmesiyle nitelendirilen 1990'lı yıllarda Gary Marks tarafından yapısal fonların üye ülkelere aktarılma şeklini tanımlamak üzere ilk kez kullanılmıştır.⁵⁸

⁵⁵ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 72.

⁵⁶ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 73

⁵⁷ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 74.

⁵⁸ Dilek Dede, “Çok Düzeyli Yönetişim Kavramının Bilimselliği Sorunu”, IX. Kamu Yönetimi Forumu: Kuram ve Yöntem Açısından Türkiye’de Kamu Yönetimi, Ankara, 19-21 Ekim 2011, http://www.academia.edu/2643313/_%C3%87ok_D%C3%BCzeyli_Y%C3%B6netim%C5%9Fim_Kavram%C4%B1_n%C4%B1n_Bilimselli%C4%9Fi_Sorunu_IX._Kamu_Y%C3%B6netimi_Forumu_Ku

Çok düzeyli yönetim kavramı ulus-altı politikaların önemine vurgu yaparak AB politik yapısında bu kavrama yer vermiştir. AB'nin ilk zamanlarında ulusal ve ulus-üstü olmak üzere kabul edilen bu iki aşamalı yapı ulus-altı politikaların da eklenmesiyle üç düzeyli olarak ifade edilmiştir.⁵⁹

2.4.1. Tanım

Avrupa'da bu kavramla ilgili tartışmalar ise Avrupa Tek Senedi'ne dayanmakta olup çok düzeyli yönetim kavramı güç paylaşımına odaklanmaktadır. Bu bağlamda karar alma yetkisini ele alan bu yaklaşımın analiz düzeyinin aktörler olduğunu söyleyebiliriz. Fakat belirtilmesi gereken Avrupa bütünleşmesinde olumsuz anlam yüklenen ulus-devletlerin rolünün azalarak da olsa bu yaklaşımda yeri olduğudur.⁶⁰

Bu kuramda ulus devletlerin yeri ve önemini inceleyecek olursak politika yapma yetkisinin paylaşıldığı görülmektedir. Ulus devletlerin popülerliği tam olarak azalmasa da bir yetki kaybından söz edilmektedir. Bu bağlamda devletin politika yapma sürecindeki yeri değişmiş olup otoritesini başka aktörlerle paylaşmıştır. Buna göre, ulus-altı çıkarların da önem kazanarak bu süreçte yer edinmesi başka aktörlerin karar alma yetkisine işaret etmektedir. Ayrıca bu yaklaşımda aktörler arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmaması dikkat çekmektedir.⁶¹

Marks çok düzeyli yönetim şeklinin süreklilik gösteren bir müzakere sistemi olduğunu belirterek bu konuyu ele aldığı çalışmasında politika ağırları aracılığıyla politikada çok düzeyli yönetimin nasıl işlediğini anlatmaktadır.⁶²

[ram_ve_Y%C3%B6nem_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_T%C3%BCrkiyede_Kamu_Y%C3%B6netimi_ANKARA_T%C3%9CRK%C4%B0YE_19-21_Ekim_2011_ss.243-257](#), s. 1.

⁵⁹ Dilek Dede, *a.g.m.*, s. 3.

⁶⁰ Dilek Dede, *a.g.m.*, s. 5.

⁶¹ Dilek Dede, *a.g.m.*, s. 6.

⁶² Gary Marks, "Structural Policy and Multilevel Governance in the EC", *The State of the European Community*, Derleyenler: Alan W. Cafruny, Glenda Goldstone Rosenthal, Lynne Rienner, Boulder

Ayrıca, çok düzeyli yönetişimin yatay ve dikey boyutluluğuna dikkat çekerek bölgesel aktörler ve hükümet-dışı örgütler arasında yatay; ulusal ve ulus-altı yönetimler arasında dikey olarak karşılıklı bağımlılık ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.⁶³

2.4.2. Temel Varsayımlar

Çok düzeyli yönetim yaklaşımının temel varsayımları Marks'ın çalışmalarında üç temel özellikle şekillenmektedir. İlk olarak karar alma yetkilerine bakıldığında devletin tek başına karar alma durumunun sona erdiği ortaya çıkmaktadır. Farklı düzeydeki aktörler karar alma sürecinde rol oynadığından devlet otoritesi paylaşılmaktadır. İkinci olarak ulus-üstü yapıdaki kolektif karar alma süreci devletlerin bireysel olarak güç kaybetmesine yol açmaktadır. Son olarak, siyasal alanları birbiriyle iletişim halinde olan karşılıklı bağımlı alanlar olarak nitelendirmektedir. Bir başka deyişle, ulus-altı aktörler, diğer alanlara yani ulusal ve ulus-üstü alanlara etki ederek AB'nin bir parçası olabilirler.⁶⁴

Çok düzeyli yönetim bağlamında AB üyesi ülkelerin tek başına karar alıcı olmayıp bu yetkisini Avrupa Komisyonu gibi ulus-üstü yapılarla ve aynı zamanda ulusal, bölgesel düzeyde paylaştığı belirtilmektedir. AB'nin karar alma sistemine odaklanan bu yaklaşımda devlet-dışı aktörlerin politika yapımı ve uygulamasına etkisi dikkate alınmaktadır. AB'de devlet ve devlet-dışı aktörler arasında ilişki hiyerarşik olmamakla birlikte karşılıklı bağımlılık esasına dayanmaktadır.⁶⁵

Liesbet Hooghe ve Gary Marks çok düzeyli yönetişimin iki türü olduğunu ifade etmişlerdir. İlki, uluslararası, bölgesel, yerel ve ulusal düzeyde olmak üzere sınırlı sayıda yasama yetkisini içeren yargı kurumlarını bünyesinde barındırmaktadır.

1993, <http://www.unc.edu/~gwmarks/assets/doc/marks%20-%20Structural%20Policy%20and%20Multilevel%20Governance.pdf>, s. 392.

⁶³ Gary Marks, *a.g.m.*, s. 402.

⁶⁴ Gary Marks, Liesbet Hooghe, ve Kermit Blank (1996); "European Integration from 1980's: State-Centric vs. Multi-level Governance", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 34, Sayı 3, Eylül 1996, ss. 346-347.

⁶⁵ Julian Bergmann ve Arne Niemann, *a.g.m.*, s. 10.

Bu türde AB’de karar alma sürecinde ulusal yönetimlerin rolü önemli olsa bile katılımların artması devletlerin otoritesini azaltmıştır. İkinci türde ise ilk türe kıyasla daha çok sayıda ve düzeyde yargılama gücü tanımlanmış olup farklı bir tanımlama olarak ulus-altı yönetimler düzeyinde yargılama gücünden bahsetmektedir. Ayrıca, yargılama gücü sınırlı olmayıp esnek bir yapı göstermektedir. Özel yetkili mahkemelerin olmadığı bu türde yerel hizmetlerden kaynaklı sorunların çözümü bu türe örnektir.⁶⁶

2.4.3. Eleştiriler

Bu kavrama yönelik eleştiriler Andrew Jordan’ın “The European Union and Evolving System of Multi-level Governance or Government” adlı eseri ile Charlie Jeffery’in “Sub-national Mobilization and European Integration: Does it Make Any Difference?” adlı çalışmasında ifade edilmektedir. Temel anlamda iki şekilde eleştirilen çok düzeyli yönetim yaklaşımı ilk olarak ortaya bir teori atmaktan ziyade kendinden önceki teorilerin bir birleşimi olmakla eleştirilmektedir. Bu yaklaşımın ulus-üstü çıkar gruplarının önemine yaptığı vurgu ile yeni işlevselcilerle aynı görüşü savunmak konusunda eleştirilmektedir. Bu yaklaşımın savunduğu ulus devletlerin karar kalma hususunda tek belirleyici olmaması ise hükümetlerarasıcılık yaklaşımının savunduğu düşüncenin aynısı olarak nitelendirildiğinden çok düzeyli yönetim yaklaşımı özgün bir teori olarak kabul görmemektedir.⁶⁷

İkinci eleştiri ise çok düzeyli yönetimin AB’nin işleyişi hakkında tanımlamalar yapmaktan ibaret olduğu gerekçesiyle bu yaklaşımın teori olarak kabul edilemeyeceği yönündedir. İlk olarak bütünleşmenin neden gerçekleştiği hususunu ele almamasına dikkat çeken bu eleştiri ikinci olarak ise çok düzeyli yönetim yaklaşımında hipotez eksikliğine odaklanmaktadır.⁶⁸ İlkine göre, bu yaklaşım

⁶⁶ Liesbet Hooghe ve Gary Marks, “Types of Multi-Level Governance”, *European Integration online Papers*, Cilt 5, Sayı 11, 2001, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2001-011.pdf>, ss. 5-6.

⁶⁷ Jorge Juan Fernandez Garcia, Jess Clayton ve Christopher Hobley, *The Student’s Guide to European Integration*, Blackwell Publishing, Londra 2004, ss. 30-31’den aktaran Dilek Dede, a.g.m., s. 9.

⁶⁸ Dilek Dede, a.g.m., s. 10.

bütünleşmenin gerçekleşmesi için gerekli şartlardan ziyade süreci anlatmaktadır. Hükümetlerin ulus-altı aktörlere yetki devrini sebeplerini irdeleyen bu yaklaşım yeni işlevselcilik ile benzerlik taşımaktadır. İkinci eleştiride ise Marks'ın yeni işlevselcilikle ilgili aynı şeyleri savunduğu yönündedir. Başka bir deyişle Marks'ın da dediği gibi çok düzeyli yönetim yaklaşımı yeni işlevselcilikle aynı hipotezi savunmaktadırlar.⁶⁹

2.4.4. Genişlemeye Bakışı

AB genişlemesinin sebeplerini ele almayan bu yaklaşımda AB yönetişimi ve aday ülkelerdeki yönetim konusunda oluşabilecek değişikliklere odaklanmaktadır. ODAÜ'lerin AB üyesi olması durumunda birlikte heterojenlik oluşacağını iddia etmektedir. Ayrıca, AB'nin karar alma sürecini inceleyen bu yaklaşım bu süreçte ulusal, ulus-üstü ve ulus-altı birçok aktörün varlığına dikkat çekerek bu süreçte bu aktörler arasında bir hiyerarşi olmadığını belirtmektedir.⁷⁰ Üye sayısının artmasıyla birlikte AB'de tercihlerin daha da çeşitlenmesine bağlı olarak bu durum heterojenliğe yol açabilir. Bu bağlamda yetkinin parlamento yerine yürütme gücüne kayması ihtimalinde ise demokrasi açısından olumsuz bir durum ortaya çıkabilecektir.⁷¹

2.5. Yeni Kurumsalcılık

Yeni kurumsalcılık yaklaşımı siyaset biliminin yanı sıra iktisat, antropoloji ve sosyolojide de görülmektedir.⁷²

Bu kuram, kurumların yönlendirici bir etki yaratmada rol oynadığını savunmakta olup tarihsel kurumsalcıları, sosyolojik kurumsalcıları ve rasyonel tercihli kurumsalcıları kapsamakta ve 1980'li ve 1990'lı yıllarda Geoffrey Garrett,

⁶⁹ Dilek Dede, *a.g.m.*, s. 12.

⁷⁰ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 75.

⁷¹ Fritz W. Scharpf, "Notes Toward a Theory of Multilevel Governing in Europe", *Scandinavian Political Studies*, Cilt 24, Sayı 1, 2001, ss. 9-12.

⁷² James G. March ve Johan P. Olsen, "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life", *The American Political Science Review*, Cilt 78, Sayı 3, Eylül 1984, s. 738.

Paul Pierson, Mark Pollack, Rosemary C. R. Taylor tarafından ele alınmıştır.⁷³ Rasyonel tercihli kurumsalcılık kurumların güçlerinin değişimine odaklanırken sosyolojik kurumsalcılık kurum ile kültür ilişkisini incelemektedir. Tarihsel kurumsalcılıkta ise kurumların bir dönem içindeki rolleri analiz edilmektedir.⁷⁴

2.5.1. Tanım

Davranışsalcılık yaklaşımına karşı ortaya çıkan bu kuramda “kurum” kavramı ile kurallar ve sınırlılıkların ifade edilmektedir. Bu çerçevede kurumların aktörlerin davranışlarını belirlemede etkili olduğu belirtilmektedir. Bir kurum olan AB, ulusal yapıları etkilemekte ve dönüşen bu ulusal yapılar tercihlerini de bu çerçevede değiştirmesi beklenmektedir.⁷⁵

2.5.2. Temel Varsayımlar

Yeni kurumsalcılık yaklaşımının temel varsayımı kurumların siyasi sonuçların belirlenmesinde rol oynadığıdır.⁷⁶ Bu yaklaşımda, siyasi kurumların özerkliğine vurgu yapılarak kurumların etkileme ve karar verme gücü olan siyasi aktörler olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁷

Rasyonel tercihli kurumsalcılık yaklaşımı Amerikan kongresi ile ilgili yapılan çalışmalardan ortaya çıkmıştır.⁷⁸ Bu yaklaşıma göre kurumlar rasyonel davranan aktörlerden meydana gelmektedir. Kurumların bu aktörlerin davranışlarını şekillendirmede rolü önemlidir. Bu yaklaşıma göre uluslararası düzeydeki kurumlar

⁷³ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 75.

⁷⁴ Hatice Yazgan “Bir Kavramsal Çerçeve Olarak Avrupalılaşıma: Kapsam, Gereklilikler ve Sınırlar” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 4, 2012, s.133.

⁷⁵ Joseph Jupille ve James Caporaso, Institutionalism and the European Union: Beyond International Relations and Comparative Politics, *Annual Review of Political Science*, Sayı 2, 1999, ss. 431-439’ dan aktaran Hatice Yazgan, *a.g.m.*, s. 133.

⁷⁶ Mark D. Aspinwall ve Gerard Schneider, “Same Menu, Seperate Tables: The Institutional Turn in Political Science and the Study of European Integration”, *European Journal of Political Research*, Cilt 38, Sayı 1, Ağustos 2000, s. 3.

⁷⁷ James G. March ve Johan P. Olsen, *a.g.m.*, s. 738.

⁷⁸ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, “Political Science and the Three New Institutionalisms”, *MPIFG Discussion Paper 96/6*, Haziran 1996, s. 10.

devletlerin çıkarlarını takip etmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda uluslararası kuruluşlar ülkelerin etkinlik kazanmasını sağlamaktadır.⁷⁹

Peter A. Hall ve Rosemary C.R. Taylor “Political Science and the Three New Institutionalisms” adlı makalesinde rasyonel tercihli kurumsalcılık yaklaşımının dört temel özelliğinden bahsetmektedir. İlk olarak bu yaklaşıma göre bireylerin sabit tercihleri bulunmaktadır ve bireyler bu tercihler doğrultusunda ortaya çıkan hedeflere ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu yaklaşımın ikinci önemli özelliği ise politikanın ikilem olarak görülmesidir. Bireylerin kendi amaçları doğrultusunda hareket etmesi toplum yararını azaltabilir. Toplum yararına olan kararların alınmaması ise kurumsal yapıların eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü olarak ise stratejik ilişkilerin siyasi sonuçları etkilemesinden bahsedilmektedir. Bireylerin diğerlerinin nasıl davranacakları konusundaki beklentileri doğrultusunda hesap yaparak eylemde bulunduğu vurgulanmaktadır. Son olarak ise kurumların ortaya çıkışı ele alınmaktadır. Bireylerin kurumları oluşturmasındaki sebep, işbirliğinin getirdiği faydalardan yararlanmak olup bu nedenle kurumların gönüllü bir anlaşma sonucu ortaya çıktığı şeklinde açıklanmaktadır.⁸⁰

Tarihsel kurumsalcılık yaklaşımı, kurumları politikanın organizasyonel yapısındaki resmi veya gayriresmi normlar, yapılar, prosedürler olarak tanımlamaktadır.⁸¹ Temel olarak ise kurumları, kuruluş ve resmi kuruluşların yayımladığı kurallar ile eş anlamlı olarak kullanmaktadır.⁸²

Bu yaklaşımda, kurumların bireylerin davranışlarını ve dolayısıyla siyasi sonuçları nasıl şekillendirdiği konusunda ise “hesap yaklaşımı” (calculus approach) ve “kültürel yaklaşım” (cultural approach) olmak üzere 2 farklı bakış açısıyla açıklama getirilmektedir. “Hesap yaklaşımı” stratejik bir hesaplama olup bireylerin amaçları doğrultusunda ulaşabilecekleri en üst düzeyde başarıya ulaşmaya çalışacakları varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda kurumlar “hesap

⁷⁹ Hatice Yazgan, *a.g.m.*, s. 133.

⁸⁰ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *a.g.m.*, ss. 12-13.

⁸¹ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *a.g.m.*, s. 6.

⁸² Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *a.g.m.*, s. 7.

yaklaşımı”na göre bireylere anlaşmaların uygulama yöntemleri, cayma durumunda cezalar gibi ilgili konularda bilgi sağlamakta ve bu şekilde bireylerin davranışları beklentilerine göre şekillenmektedir.⁸³ “Kültürel yaklaşım”da ise bireylerin mantıklı kararlar alması hususu inkâr edilmemektedir. Fakat diğer yaklaşımdan farklı olarak bireylerin amaçlarına ulaşmak için rutinleri ve alışılmış kalıpları tercih ettiği vurgulanmaktadır.⁸⁴

Tarihsel kurumsalcılık yaklaşımında kurumlar sağladıkları bilgilerle bireyler için şablon oluşturmakta ve kararlarını etkilemektedirler. Zaman içinde davranışların ve kurumların süreklilik göstermesinin nedenini “hesap yaklaşımı” ile süreklilik göstermeme durumunun kurallara uyma durumundan daha maliyetli olmasıyla açıklarken “kültürel yaklaşım” ise kurumların alışılmış yapısından bahsederek bireysel seçimlerle dönüştürülmesinin zor olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵

Sosyolojik kurumsalcılık yaklaşımı, örgüt teorisinin altında gelişmiştir. Bu yaklaşımın üç temel özelliğinden bahsetmek gerekmektedir. İlk olarak kurumların sadece resmi kurallar ve normlardan ibaret olmadığını vurgulayan bu yaklaşıma göre; kurumlar kavramsal kodlar, ahlaki değerler ve sembolleri de kapsamaktadır.⁸⁶ Bu bağlamda, kurumların kültürel kökleri olduğuna vurgu yapmakta olup bu çerçevede kurum ve kültürü aynı kabul etmektedir.⁸⁷ İkinci olarak, kurumlar ve bireylerin davranışları arasındaki ilişkiyi açıklarken temel olarak yukarıda açıklanan “kültür yaklaşımı”nı kullanmaktadır. Son olarak ise kurumların ortaya çıkışı ve dönüşümünü açıklarken temel sebebin üyelerin veya organizasyonun sosyal meşruluğunu arttırmak olduğunu söylemektedir.⁸⁸

⁸³ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *a.g.m.*, s. 7.

⁸⁴ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *a.g.m.*, s. 8.

⁸⁵ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *a.g.m.*, s. 8.

⁸⁶ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *a.g.m.*, ss. 14-15.

⁸⁷ Hatice Yazgan, *a.g.m.*, s. 133.

⁸⁸ Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, *a.g.m.*, s. 16.

Bu yaklaşıma göre, kurumlar ve strateji arasındaki ilişkiye baktığımızda ise milli değerlerin temelde yer aldığı görülmektedir. Kurumların ortaya çıkması ve değişmesinin temelinde ise kimlik ve ortak yargılar yer almaktadır.⁸⁹

2.5.3. Eleştiriler

Rasyonel tercihli kurumsalcılık, tümdengelimli, biçimsel ve genel olmakla eleştirilmektedir. Bu yaklaşım, bireyselliği incelemediğinden ortak karar usulünün etkisi gibi aynı olayları analiz ederken çelişkili sonuçlara ulaşmaktadır. Bu bağlamda, deneyselciğin olmaması bu yaklaşımın en büyük eksikliği olarak görülmektedir.⁹⁰

Tarihsel kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılık aynı yöntemi kullanmakta olup örnek olay incelemesi yapmaktadır. Bu iki yaklaşımla ilgili eleştirilen konu, deneysel vaka incelemeleri tanımlama açısından zengin olmasıyla avantaj sağlarken fazla ayrıntının, nedenselliğe yol açan değişkenin önemini azaltmasına sebep olmasıdır. Ayrıca, bu yöntemle genelleme yapılması mümkün gözükmemektedir. Mark D. Aspinwall ve Gerald Scheider'e göre birden fazla örnek olayın birararaya getirilmesi ise bu duruma bir çözüm olabilir. Başka bir deyişle AB kendine has yapısı itibariyle metodoloji açısından sıkıntı yaratmamalıdır.⁹¹

2.5.4. Genişlemeye Bakışı

Rasyonel Tercihli Kurumsalcılar, genişlemenin AB kurumları üzerindeki etkisine odaklanmış olup bu süreçte aday ülke ve üye ülkelerin maliyet hesabı yaparak kendi çıkarına uygun tercihlerde bulunduğu altını çizmiştir. Müzakere sürecini ise ilgili tarafların kar-zarar hesabı üzerinden pazarlık yapması olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre aday ülke açısından bakıldığında maliyet hesabı, AB üyelik sürecinde yapılan düzenlemeler ve aday ülkenin üye olması

⁸⁹ Mark D. Aspinwall ve Gerard Schneider, *a.g.m.*, s. 29.

⁹⁰ Mark D. Aspinwall ve Gerard Schneider, *a.g.m.*, s. 23.

⁹¹ Mark D. Aspinwall ve Gerard Schneider, *a.g.m.*, s. 24.

durumunda siyasi yetkilerini paylaşacak olması konularına odaklanmıştır. Bu yaklaşım bağlamında, AB üyesi ülkeler ise yeni bir üyenin katılımı sonrasında AB kurumlarının yeniden yapılandırılması, politika yapımı ve karar alma süreçlerinde yüzdelerin yeniden tanımlanması gibi konular üzerinden kar-zarar hesabı yapmaktadır.⁹²

Sosyolojik Kurumsalcılar liberal ilkelerle kurulan AB, genişleme kriterlerini demokrasi, insan haklarına saygı gibi ilkeler çerçevesinde belirleyecektir. Bu bağlamda, genişleme politikasını yürüten Avrupa Komisyonu gibi kurumsal yapılar bu ilkelere uygun hareket etmektedir. Ortak norm ve değerler, aday ülkelerin AB üyeliği için gerekli görülmektedir.⁹³ Ayrıca, AB üyelik sürecinde adayların kimlikleri de genişlemeyi belirleyen önemli bir etkidir.⁹⁴

AB genişlemesine yönelik tartışmalar, Sosyolojik Kurumsalcılar ve Rasyonel Tercihli Kurumsalcılar tarafından şekillendirilirken; Tarihsel Kurumsalcılık yaklaşımı Orta ve Doğu Avrupa'da gerçekleşen reform sürecine odaklanmıştır.⁹⁵ Tarihsel kurumsalcılık yaklaşımı, AB genişleme süreciyle ilgili daha önceki anlaşma, politikalar ve kurumların rolüne vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım, bütünleşme hareketlerini tahmin etmekten ziyade stratejik pazarlık yapma, tercihler ve aktörlerin kar-zarar hesabını kurumsal açıdan analiz etmektedir. AB bütünleşme süreci ise önceki kararların yeni alınacak kararlara zemin oluşturduğu kümülatif bir süreç olarak görülmektedir.⁹⁶

2.6. Sosyal İnşacılık

Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte ortaya çıkan küresel düzendeki değişikliklerin rasyonalist teoriler tarafından açıklanamaması üzerine yeni yaklaşımlar yükselişe geçmiştir. Bu yeni yaklaşımlardan biri de sosyal inşacılık

⁹² S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 76.

⁹³ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 76.

⁹⁴ Mark D. Aspinwall ve Gerard Schneider, *a.g.m.*, s. 21.

⁹⁵ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 76.

⁹⁶ Mark D. Aspinwall ve Gerard Schneider, *a.g.m.*, s. 18.

yaklaşımıdır.⁹⁷ Bu yaklaşım, büyük ölçüde sosyolojiye ve sosyal teoriye dayanmaktadır.⁹⁸

Sosyal inşacılar felsefe ve sosyolojiden etkilenmiş olup bu noktada özellikle Anthony Giddens'in "yapılaşırma" (structuration) kavramından bahsetmek gerekmektedir. Giddens'a göre yapılar doğrudan aktörlerin kararlarını şekillendirmez. Çünkü, yapı ve aktör arasında öznelarası bir etkileşim sözkonusudur. Yapılar aktörleri inşa ederken aktörler de yapıları etkiler. Bu kavram ile birlikte yapı-aktör arasında daha değişken bir ilişki tanımlanmıştır. Bu bağlamda, sosyal inşacılık yaklaşımının anarşiye bakış açısı şekillenmiştir.⁹⁹

Sosyal inşacılık yaklaşımının 18.yy'da İtalyan felsefeci Giambattista Vico'ya kadar dayandığı düşünülmektedir. Tarihin insanlar tarafından yapıldığına vurgu yapan Vico'ya göre tarihsel yapı olan devletler inşa edilmiştir.¹⁰⁰ Ayrıca, Immanuel Kant bu yaklaşımın öncülerinden kabul edilmektedir. Kant'a göre bilgi, insan bilinci araya girdiği için öznel bir değer taşımaktadır. Ayrıca, Max Weber de sosyal dünyaya dikkat çekerek öznel anlayışın, sosyal bilginin temelinde olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹

"Uluslararası toplum" kavramına vurgu yapan İngiliz Ekolü, devletleri sosyal varlık olarak görmekte olup uluslararası toplumu ortak değerlere sahip devletlerin oluşturduğunu belirtmesinden dolayı sosyal inşacılık yaklaşımının öncüsü olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda uluslararası toplumun sosyal olarak inşa edildiğine vurgu yapan bu ekol, uluslararası kurumların önemine dikkat çekmekte ve uluslararası ilişkilerin tarihsel, toplumsal ve kültürel yanlarını ele almaktadır.¹⁰²

⁹⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma Hegemonya İşbirliği*, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, s. 499.

⁹⁸ Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 9, Sayı 2, 2009, s. 773.

⁹⁹ Robert Jackson ve Georg Sorensen, *Introduction to International Relations Theories and Approaches*, Üçüncü Baskı, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 163.

¹⁰⁰ Robert Jackson ve Georg Sorensen, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁰¹ Robert Jackson ve Georg Sorensen, *a.g.e.*, s. 164.

¹⁰² Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 775.

Sosyal inşacılık yaklaşımının esas olarak ortaya çıkışı, 1980’li yıllarda göz ardı edilmiş olan disiplinin toplumsal boyutuna bir bakış açısı kazandırma amacına dayanmaktadır. Bu bağlamda, materyal unsurları göz ardı etmeksizin sosyal dünyanın oluşumunda düşünsel unsurların etkisine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, dünya politikasında toplumsal düşüncelerin yeri ve önemine vurgu yapmaktadır. Aktörlerin kimlik ve çıkarlarını araştırarak dünya politikasında özellikle özneler-arası boyutu incelemektedir.¹⁰³

Christian Reus-Smit’e göre sosyal inşacılık yaklaşımın ortaya çıkmasında 4 temel değişken rol oynamıştır. İlki, rasyonalistlerin eleştirel yaklaşımlara uluslararası ilişkilerin somut analizini yapma konusunda meydan okuması ile sosyal inşacıları harekete geçirmesidir. İkincisi, neo-liberal ve neo-realistlerin Soğuk Savaş sonrası dönemi açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Üçüncüsü, genç kuşak akademisyenlerin neo-realist ve neo-liberaller tarafından açıklama getirilemeyen konuları yeniden ele almalarıdır. Sonuncusu ise rasyonalist bakış açısının yetersizliğine bağlı olarak ana akım teorisyenlerinin bu yeni bakış açısına ilgi göstermesidir.¹⁰⁴

Uluslararası ilişkilerde Nicholas Onuf’un “World of Our Making” adlı çalışmasında geçen sosyal inşacılık kuramının en önemli etkisi ise Alexander Wendt’in eserleri ile olmuştur. Temel varsayımları ise sosyoloji ve sosyal teoriden beslenmekle birlikte 1980’lerdeki epistemolojik tartışmaların etkisi altında kalmıştır. “Üçüncü büyük tartışma”, özellikle Michel Foucault ve Jacques Derrida’nın eserlerinden etkilenen Richard Ashley, Hayward Alker ve R.B.J Walker gibi teorisyenlerin uluslararası ilişkiler söylemlerini eleştirel bir bakış açısıyla yeniden yorumlamasının üzerine uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan epistemolojik bir tartışmadır.¹⁰⁵

¹⁰³ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s.777.

¹⁰⁴ Christian Reus-Smit, “Konstruktivizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Derleyen: Scott Burchill vd., Çeviren: Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul Nisan 2014, s. 293.

¹⁰⁵ Bahar Rumelili, “İnşacılık/Konstruktivizm”, *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 152.

Üçüncü büyük tartışma”, “neo-neo sentez”in oluşturduğu pozitivist taraf ile feministler, post-modernistler, eleştirel teori ve post-yapısalcıların oluşturduğu post-pozitivist taraf arasında geçmektedir.¹⁰⁶ Kısaca bahsetmek gerekirse; bilginin gözleme dayalı olması, sosyal dünyanın doğal ortam için kullanılan araştırma yöntemi ile gözlemlenebilir olması ve bilimsel bilginin değerlerden bağımsız olması olmak üzere pozitivistin 3 ilkesi vardır.¹⁰⁷ Buna karşılık pozitivistin sorgulanması ve tek bir bilimsel yöntemin reddi post-pozitivistde gözlemlenen ortak noktalardandır.¹⁰⁸

1980’li yıllarda pozitivistler ve post-pozitivistler arasında geçen bu tartışma sonrasında ortaya çıkan sosyal inşacılık yaklaşımı benimsemiş olduğu pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontoloji nedeniyle bu iki yaklaşım arasında “orta yol”¹⁰⁹ olarak adlandırılmıştır. Bu bağlamda, bu yaklaşımın pozitivistlerle ortak noktası, doğa ve toplumu bir bütün olarak düşünmesi iken post-pozitivist ile benzeşen yönü ise toplumun kendine has bir ontolojik karakteri olduğunu kabul etmektedir.¹¹⁰

2.6.1. Tanım

Sosyal inşacılık yaklaşımı, Uluslararası İlişkiler teorisi olarak kabul edilmemektedir.¹¹¹ Sosyal gerçekliğe vurgu yapan bu yaklaşım, bilim felsefesine ve bilgi sosyolojisine ait olarak düşünülmektedir. Bu çerçevede, bu yaklaşımın felsefe açısından temel olarak realist ve idealist görüşlerin arasında olduğu vurgulanmaktadır.¹¹²

¹⁰⁶ Sezgin Kaya, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, 2008, ss. 89-91.

¹⁰⁷ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 90.

¹⁰⁸ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 91.

¹⁰⁹ Sosyal inşacılığın tek bir yaklaşımı olmayıp çeşitleri bulunması nedeniyle “üçüncü yol” olması konusu tartışmalıdır. Bkz. Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 93.

¹¹⁰ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 92.

¹¹¹ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 94.

¹¹² Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 773.

Sosyal inşacılık yaklaşımı, sosyal gerçekliği inceleyen sosyal bir teoridir. Materyalist ve rasyonalist yaklaşımların karşısında yer alan bu teori, ontolojik olarak “sosyal gerçekliğin inşası”, epistemolojik olarak ise “bilginin sosyal inşası”nı incelemesi ile meta-kuramsal temeller atmıştır.¹¹³

Neden-sonuç ilişkisi üzerine kurulu rasyonalist yaklaşımların aksine sosyal inşacı yaklaşımda “nasıl” sorusuna odaklanılmaktadır. Çeşitli konuları kapsayan bu soru oldukça geniş kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir.¹¹⁴ Bu bağlamda, bu yaklaşımda neden-sonuç ilişkisinden kaçınılarak yapılar ve birimler arasındaki sürece dikkat çekilmektedir. Bu yaklaşımda süreç içinde aktörlerin kendini nasıl konumlandığı vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle Rasyonalistler açıklama ve nedensellik üzerine kurulu “açıklamacı teori” (explanatory theory) geliştirirken, sosyal inşacılar ise “nasıl” sorusuna odaklı “kurucu teori” (constitutive theory) oluşturmaktadır.¹¹⁵ Rasyonalizmin açıklayamadığı düşüncelerin materyal unsurları ve çıkarları “nasıl” oluşturduğu konusunu sosyal inşacılık yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda açıklamacı teori verili kimlik ve çıkar varsayımı ile hareket ederken kurucu teori kurucu ilişkileri ele alarak genelleme yapma amacı olmaksızın sosyal olguların oluşumunu incelemektedir.¹¹⁶ Başka bir deyişle, “Açıklamacı teori daha çok davranış kuramıdır, kurucu teori ise aktörlerin kimlik ve çıkarlarını tanımlayan mülkiyet kuramı (property theory) geliştirir.”¹¹⁷

İlk dalga eleştirel teoriden farklı olan sosyal inşacılık, empirik analiz konusunda farklılık yaratmaktadır. Eleştirel teoriden dünya politikasına ilişkin konularda yararlanmasına rağmen empirik analiz konusunda farklılık oluşturan Alexander Wendt meta-teorik analizi tercih etmiştir.¹¹⁸

¹¹³ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 774.

¹¹⁴ Nergiz Özkural Köroğlu, “Konstrüktivist Yaklaşım Bağlamında Avrupa Komşuluk Politikası Örnek Olayının Analizi”, *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Derleyenler: Sibel Turan ve Nergiz Özkural Köroğlu, Dora Yayınları, Bursa 2015, s. 83.

¹¹⁵ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 779.

¹¹⁶ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 780.

¹¹⁷ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 780.

¹¹⁸ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 500.

Sosyal inşacılık yaklaşımını ilk kullananlardan olan Nicholas Onuf bu yaklaşımın kuramsal dayanağı olarak yapılandırma kuramını işaret etmektedir. Bu kurama göre aktör ile yapı arasında hangisinin diğeri ürettiği çerçevesinde öncelik sırası yoktur.¹¹⁹ Bu kuram birey ve toplum arasındaki ilişkiye dikkat çekerek bu ilişkinin sürekliliğine ve değişimine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, aktör ve yapı arasında karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır ve sosyal hayattaki değişimler bu çerçevede anlamlandırılmaktadır.¹²⁰

Sosyal inşacılık yaklaşımı temel olarak Avrupa bütünleşmesini; devletlerin sosyal etkileşimi ve uluslararası sisteme etkileri, ulusal normların uluslararası politika oluşturulmasına etkisi, AB'nin iç politikaya etkisi ve Avrupalılaştırma olmak üzere araştırmaktadır.¹²¹ Bu bağlamda, özellikle AB'nin genişleme süreci çerçevesinde kimliğin Avrupalılaştırması ile dil ve söylemlerin etkisi araştırma konuları arasındadır.¹²²

Tek bir sosyal inşacılık yaklaşımından bahsetmek mümkün olmayıp bu farklı yaklaşımlar arasındaki büyük farklılık ise epistemolojik kaynaklıdır. Bu çerçevede John Gerard Ruggie'ye göre üç farklı yaklaşım vardır. İlk olarak neo-klasik konstrüktivizmden bahseden Ruggie pragmatizmle epistemolojik yakınlığı olduğunu belirttiği bu yaklaşımda özneler-arası anlamların bazı araçlarla bir şey ifade ettiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda bu yaklaşım söz eylem teorisi olarak adlandırılmaktadır. İkinci olarak ise post-modernist konstrüktivizmden bahseden Ruggie, bu yaklaşımda Friedrich Nietzsche, Michel Foucault, Jacques Derrida gibi önemli temsilcilere dikkat çekmektedir. Nesnelere dilsel inşası vurgulanmakta olup söylemsel uygulamalar ontolojik temelleri inşa etmektedir. Üçüncü yaklaşım ise yukarıda bahsedilen bu iki yaklaşımın ortasında bir yerde bulunmaktadır. Felsefik

¹¹⁹ Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Orta Yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Haziran 2008, s. 215.

¹²⁰ Davut Ateş, *a.g.m.*, s. 217.

¹²¹ Nilüfer Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, Sayı 9, 2007, s. 94.

¹²² Nilüfer Karacasulu, *a.g.m.*, s. 95.

doktrinin bilimsel gerçeklikte olmasıdır. Bu noktada, gözlemlenemeyen bir dünyanın varlığı kabul görmektedir.¹²³

2.6.2. Temel Varsayımlar

Materyalizm ve idealizm tartışmasıyla ilgili olarak sosyal dünyanın kurucu unsurları çerçevesinde belirtmek gerekir ki materyalist bakış açısı toplumun materyal unsurlardan oluştuğunu savunmaktadır. İdealist bir bakış açısı üstüne kurulu sosyal inşacılık yaklaşımına göre ise, toplum doğa ile birlikte toplumsal bilinç yapısından oluşmaktadır. Öznelerarası anlam üstüne kurulu sosyal dünya kurucu unsur olarak düşüncelere işaret etmektedir. Bu yüzden materyalizmin iddia ettiği gerçeklik algısı bu yaklaşımda sosyal ilişkiler ve toplumsal düşünceler vasıtasıyla bir anlam ifade etmektedir.¹²⁴ Bu bağlamda Wendt, materyalizm-idealizm tartışmasına dikkat çekerek gerçek dünyanın materyal unsurlardan daha fazlasını ifade ettiğini ve düşüncelerin kurucu rolünü belirtmiştir.¹²⁵

“Gerçekliğin sosyal inşası”, sosyal inşacı kuramların temel varsayımlarından biridir. Rasyonalist yaklaşımlar, sosyal ortamdan bağımsız bir yaklaşımla devleti temel analiz birimi kabul etmektedir. Sosyal inşacı kurama göre ise bireylerin ve devletlerin çevreleriyle bir bütün oluşturduğu varsayılmaktadır ve onlara yüklenen değerden ötürü kavramlar anlam kazanmaktadırlar. Burada asıl vurgulanmak istenen “sosyal gerçeklikler sosyal olarak inşa edilir.” ifadesidir.¹²⁶ Bir başka deyişle, toplumsal olgular insanlar tarafından oluşturularak değer kazanmaktadır. Materyal dünyayı inkâr etmeyen bu yaklaşıma göre toplumsal gerçeklikler dil, söylem ve düşünceler aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ise gözlemlerin düşünce, inanç, dil ve söylem aracılığıyla yapıldığına inanılmasıdır.¹²⁷ Ayrıca, bireyler sosyal

¹²³ John Gerard Ruggie, “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Cilt 52, Sayı 4, Güz 1998, ss. 881-882.

¹²⁴ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 778.

¹²⁵ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 136.

¹²⁶ Bahar Rumelili, *a.g.m.*, s. 154.

¹²⁷ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 787.

varlıklar olduğu için bireylerin dünyayı normatif anlamlandırma sürecinden bağımsız düşünülmesi mümkün gözükmemektedir.¹²⁸

Kavramlara yüklenen anlam zaman içinde değişikliğe uğrayabilir.¹²⁹ Bir başka ifadeyle değişim, bu yaklaşımda temel olarak kabul edilmektedir.¹³⁰ Ayrıca, bu yaklaşımda görünen gerçekler yapılandırma süreci sonucunda ortaya çıkmış olduğu kabul edildiğinden ötürü devlet odaklı uluslararası ilişkiler analizinden çok boyutlu bir süreç analizine geçilmiştir.¹³¹

Sosyal inşacılık yaklaşımı bireycilik yerine bütüncül ontoloji benimsemiştir. Rasyonalistlerin savunduğu kimlik ve çıkarların verili olduğu varsayımı yerine sosyal inşacılık yaklaşımında, yapı ve aktörlerin karşılıklı etkileşim halinde birbirlerini etkiledikleri iddia edilmektedir. Ayrıca, determinist görüşteki yapının özneyi belirlemesinin aksine göreceli bağımsız bir yapının varlığı ve aktörlerin kimlik ve çıkarlarının yapılar tarafından tanımlanabilmesi, “değişim” kavramını açıklamaktadır. Sosyal inşacılık yaklaşımı, Neoliberallerin aksine etkileşimin kimlik ve çıkarları şekillendirdiğini ifade etmektedir.¹³²

“Anarşi” kavramını devletlerin kurgulamış olduğunu ileri süren Wendt uluslararası sistemin devletlerle etkileşim halinde karşılıklı bir şekilde inşa edildiğini vurgulayarak¹³³ sosyal dünyanın yapılandırılması düşüncesini savunduğu için sosyal dünyanın verili olmadığını iddia etmektedir. Bu yüzden, Wendt anarşinin doğal sonucu olarak görülen savaş ve çatışmanın devletlerin kurgusu olduğu sonucuna ulaşmaktadır.¹³⁴ Burada vurgulanmak istenen, güvenlik sistemlerinin bireylerin

¹²⁸ K. M. Fierke, “Constructivism”, *International Relations Theories, Discipline and Diversity*, Üçüncü Baskı, Derleyenler: Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 190.

¹²⁹ Bahar Rumelili, *a.g.m.*, s. 154.

¹³⁰ Nergiz Özkural Köroğlu, *a.g.m.*, s. 79.

¹³¹ Nergiz Özkural Köroğlu, *a.g.m.*, s. 98.

¹³² Mustafa Küçük, *a.g.m.*, ss.781-782.

¹³³ Alexander Wendt, *a.g.e.*, s. 309.

¹³⁴ Nergiz Özkural Köroğlu, *a.g.m.*, s. 76.

birbirlerine karşı tehditkâr davranmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmasıdır.¹³⁵ Uluslararası sistemin sosyal olarak kurgulandığını belirten Wendt'in "anarşi biz ne yaparsak odur."¹³⁶ söylemi bu iddiasını gözler önüne sermektedir. Sosyal inşacı yaklaşımda uluslararası sistemdeki güç ve otorite yokluğunun devletler tarafından anlamlandırılmaları ve tehdit alguları yerleşmiş dış politika pratikleri olarak açıklanabilir. Başka bir deyişle, devletlerin davranışlarının şekillendirdiği bir sosyal kültürel yapı olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşımda bu yapıyı oluşturan kurallar, normlar ve fikirler için tanımlamalar yapılmaktadır. Uluslararası sistemde bu normların uygulanmasını denetleyen bir otorite olmamasına rağmen devletlerin bu normları keyfi olarak ihlal edemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu normlara uymayan bir devlet olması durumunda ise o devletin kendini açıklama ve savunmaya mecbur kalacağı iddia edilmektedir.¹³⁷ Ayrıca, Wendt anarşinin güvenliğe atıfta bulunmasının olumsuz kimlik tanımları yarattığını belirtmektedir.¹³⁸

Kimlik, sosyal inşacı yaklaşımda oluşturulan bir değer olmakla birlikte inşacı yaklaşım tarafından zaman içinde değişerek dönüşebileceği savunulmaktadır. Bir başka deyişle verili ve sabit olmayan kimlikler ortak anlayışlar çerçevesinde kurgulanmaktadır.¹³⁹ Ayrıca, neorealizmin maddi odaklı açıklamaları sosyal inşacı yaklaşımda sosyal ilişkilerle açıklanırken neorealizmin merkezi otorite yokluğuna dayanan uluslararası siyasi yapısının yerini sosyal inşacılıkta toplumsal olarak inşa edilmiş bir yapı almaktadır.¹⁴⁰ Statükoya inanmayan sosyal inşacı kurama göre devlet politikasındaki değişiklikler sonucunda kimlikler yeniden tanımlanır ve çıkarlar yeniden düzenlenmektedir.¹⁴¹ Ayrıca, sosyal inşacı yaklaşıma göre, kimlik ve çıkarlar toplumsal inşanın bir ürünü olarak ortaya çıkmakta ve bunun sonucunda çıkarlar ve dış politika belirlenmektedir.¹⁴² Rasyonalist akımlar devletlerin güç

¹³⁵ Richard W. Mansbach and Kirsten L. Rafferty, *Introduction to Global Politics*, Routledge, New York 2008, s. 268.

¹³⁶ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt 46, Sayı 2, Bahar 1992, s. 424.

¹³⁷ Bahar Rumelili, *a.g.m.*, s. 155.

¹³⁸ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 104.

¹³⁹ Bahar Rumelili, *a.g.m.*, s. 159.

¹⁴⁰ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 499.

¹⁴¹ Nergiz Özkural Köroğlu, *a.g.m.*, s. 81.

¹⁴² Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 500.

kazanması konusunu amaç olarak görürken sosyal inşacı yaklaşım kimlikler üzerinden devletlerin amaçlarına ulaştığını savunmaktadır. Kimlik tanımını ortaya çıkarabilmek için “öteki” tanımlanarak bir temel oluşturulur. Burada belirtilmesi gereken kimliğin çok yönlü olduğu ve statükoyu sevmediğidir. Kimliğin bu dönüşümünde ise nesnel ve öznel unsurlar önemli rol oynamaktadır. Başta dil olmak üzere dini köken, semboller, mitler, gelenekler, hayat tarzı nesnel unsurları oluşturmaktadır.¹⁴³ Kimlik ve dış politika arasındaki ilişkiye dikkat çeken Wendt uluslararası yapı ve kimliğin karşılıklı olarak birbirini oluşturduğunu savunmaktadır. Bu durumun çıkarları oluşturarak dış politikayı şekillendirdiği iddia edilmektedir.¹⁴⁴ Ayrıca, her kimliğin farklılıkları da beraberinde getirmesi “öteki” kavramını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda kimlik, “ben ve öteki” ilişkisini tanımlayarak bu ikisi arasındaki farklılıkların üstüne kurulmaktadır.¹⁴⁵

Rasyonalistlerin aktörleri verili kabul etmesi kimlik ve çıkar açısından bakıldığında ancak varsayılan kimlik ve çıkarların incelemesi yapılmaktadır. Bunun aksine sosyal inşacılık yaklaşımında ise kimlik ve çıkarların nasıl ortaya çıktığını araştırmaktadır.¹⁴⁶ Bu yaklaşımda, Wendt bireylerin dünyayı nasıl algıladığının önemini ve çıkarların düşünsel unsurlar tarafından belirlendiğini savunmaktadır.¹⁴⁷ Ayrıca Wendt kimliklerin çıkarları oluşturduğunu belirtmektedir.¹⁴⁸ Bir başka deyişle, kimlikler çıkarların temelini oluşturduğundan “ne istediğimiz kim olduğumuza bağlıdır.”¹⁴⁹

Kimlik devletlerin çıkar tanımlarını, tehdit algılarını ve tercihlerini şekillendirerek sosyal olarak inşa edilmektedir. Bu bağlamda, devletlerin kimliklerini onaylatmak için hareket ettikleri iddia edilmektedir. Aynı zamanda kimlik ve çıkarlar birbiriyle rekabet halinde olmayıp devletlerin de kimlikleri uğruna çıkarlarına aykırı davranmayacağı savunulmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken devletlerin kimlik

¹⁴³ Nergiz Özkural Köroğlu, *a.g.m.*, s. 76.

¹⁴⁴ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 499.

¹⁴⁵ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 104.

¹⁴⁶ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 783.

¹⁴⁷ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, ss. 137-138.

¹⁴⁸ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 231.

¹⁴⁹ Sezgin Kaya “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, s. 103.

ve çıkarlarının iç içe geçtiği varsayımdır. Bu konuda verilen en temel örneklerden biri, İngiltere'nin nükleer silah edinmesi ABD tarafından endişeyle karşılanmazken Kuzey Kore'nin benzer bir girişimde bulunmasının askeri kapasitesi İngiltere'den düşük olduğu halde tehdit olarak algılanmasıdır. Yukarıda belirtildiği üzere bu örnek tarih, ittifak ve normların tehdit algılamalarını şekillendirerek dış politikada askeri kapasite veya çıkarlar gibi kimliğin de belirleyici olduğunu gözler önüne sermektedir.¹⁵⁰ Ayrıca bu bağlamda Soğuk Savaş'ın ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerini düşman olarak tanımlaması ile sosyal olarak inşa edilmiş olduğunu ve tanımlamaların değişince savaşın sona erdiğini görmekteyiz.¹⁵¹

Sosyal inşacılık yaklaşımında egemenlik kavramı diğerlerinin varlığından bağımsız bir şey ifade etmemektedir. Buna göre egemenlik kavramını anlamlı kılan egemen devletlerin oluşturduğu topluluk varsayımı ile birlikte egemenlik bir devletin diğerinin otoritesini tanınmasının bir sonucudur. Bu karşılıklı kabuller bölgesel ve uluslararasıdır. Egemenliği bir kurum olarak gören sosyal inşacılık yaklaşımına göre anarşinin tehlikesi egemenlik aracılığıyla azalmaktadır.¹⁵² Ayrıca, güvenlik kavramı da egemenlik kavramı ile aynı şekilde oluşmakta olup sosyal bir şekilde ortaya çıkmakta ve öznelerarası bir anlamı bulunmaktadır. Güvenlik kavramı maddi unsurlara indirgenemeyecek olup kimliklerdeki istikrarın güvenlik veya güvensizlik ortamı yarattığı savunulmaktadır.¹⁵³

Sosyal inşacılık yaklaşımın uluslararası ilişkilere bir katkısı söyleme verdikleri önem olup sosyal ilişkilerin analiz edilmesinde kullandıkları önemli bir kavramdır. Onuf'un belirttiği gibi "Söylemek yapmaktır."¹⁵⁴ varsayımından hareket eden sosyal inşacılar söylemlerin çıkarlar ve inançları yansıtarak bunların üzerinde şekillendirici etkisi olduğunu ifade etmektedirler. Aktörlerin kendilerini nasıl

¹⁵⁰ Bahar Rumelili, *a.g.m.*, s. 159.

¹⁵¹ Martin Griffiths, Terry O'Callaghan ve Steve C. Roach, *International Relations the Key Concepts* Üçüncü Baskı, Routledge, Oxon 2014, s. 53.

¹⁵² Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 104.

¹⁵³ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 105

¹⁵⁴ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 106.

tanımladıkları ve politik söylemleri analiz açısından önemli bir veri kabul edilmektedir.¹⁵⁵

2.6.3. Eleştiriler

Sosyal inşacılık yaklaşımı, özellikle neorealistler tarafından eleştirilmektedir. İlk olarak neorealistler bu yaklaşımda normlara gereğinden fazla anlam yüklediğini iddia etmektedir. İkincisi, neorealistler, devletlerin bu yaklaşımda varsayıldığı gibi barışçıl amaçlar taşıyabileceğini işaret etmektedir. Bu bağlamda, devletlerin söyledikleri ve yaptıkları farklılık gösterebilir. Bir başka deyişle devletlerin gerçek amaçları hakkındaki doğru bilgiye ulaşmak kolay olmayabilir. Bir başka eleştiri ise sosyal inşacılık yaklaşımındaki “değişim” kavramı üzerinedir. Neorealistler, sosyal inşacıların iyi tanımlanmış bir argümanlarını olmadığına dikkat çekerek tam anlamıyla gerçek hayattaki oluşumları açıklayamadıklarını ve gelecekteki süreç üzerine tahminde bulunamadıklarını söylemektedir.¹⁵⁶

Bir başka eleştiri ise Frank Schimmelfennig tarafından geliştirilmiş olup bu yaklaşımın genişleme sürecini ele alırken materyal çıkarları dikkate almadığı şeklindedir.¹⁵⁷ Ayrıca, sosyal inşacılık yaklaşımı materyal çıkarların etkisini inkar etmese bile açıklamalarında bu unsurlara yer vermemekler eleştirilmektedir.¹⁵⁸

2.6.4. Genişlemeye Bakışı

Sosyal inşacılık yaklaşımı AB genişleme sürecini materyal çıkarların varlığı inkâr etmeksizin değer ve normlar çerçevesinde analiz etmektedir. Materyal çıkarların temel belirleyici olmadığı bu süreçte ortak kültür, ortak tarih, insan haklarına saygı, demokrasi, Avrupa kimliği gibi değerler ön planda tutulmuştur. ODAÜ’lerin üyelik sürecini inceleyen bu yaklaşım, yukarıda sayılan değerler

¹⁵⁵ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 106.

¹⁵⁶ Robert Jackson ve Georg Sorensen, *a.g.e.*, ss. 172-174.

¹⁵⁷ Frank Schimmelfennig, “The Community Trap”, s. 62.

¹⁵⁸ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 78.

doğrultusunda bu sürecin yürütüldüğünü ifade etmektedir. Bu çerçevede üye ve aday ülkelerin genişlemeye bakış açıları topluluk algısının derecesiyle doğru orantılıdır. Bir başka deyişle, aday ülkeler AB normlarına uygun davrandıkları ölçüde genişleme sürecinin hızlanacağı düşünülmektedir.¹⁵⁹

1993 yılında gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde tanımlanan “Değerler Birliği” AB'nin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları konularındaki fikirlerini tanımlamaktadır. Bu doğrultuda aday ülkelere bu normlara uyması beklenmektedir. Özellikle ODAÜ'lerin üyelik sürecinde değer ve normların artan etkisi göze çarpmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için AB üyeliği “Avrupa'ya dönüş” iken AB içinse bu ülkelerin üyeliği için “bizlerden biri” söylemi ortaya atılmıştır. Soğuk Savaş sonrasında oluşturulan değerler çerçevesinde genişleme sürecinde ortak bir Avrupalı kimliği hedeflenmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ S. Sezgin Mercan, *a.g.m.*, s. 77.

¹⁶⁰ Nilüfer Karacasulu, *a.g.m.*, s. 95.

3. AB’NİN BÜTÜNLEŞME SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında benzer bir savaşın ortaya çıkması ihtimalini ortadan kaldırmak için Avrupa’da altı kurucu devlet önderliğinde oluşturulan AKÇT 1951 yılında Paris Antlaşması ile; Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ise 1957’de Roma Antlaşması ile oluşturulmuştur.¹⁶¹ Almanya, İtalya, Belçika, Fransa, Lüksemburg ve Hollanda’nın AKÇT’yi kurması uluslararası bir kurum bağlamında tarihte bir ilki gerçekleştirmiştir. AB’nin bugünkü temellerinin atıldığı AKÇT ile Avrupa’da bütünleşme hareketinin o dönem için önemli hammadde olan kömür ve çelik sektörlerinde başlaması barışın kalıcılığını sağlamak açısından önemli bir gelişmedir. Ayrıca, bu kurucu ülkeler arasında AKÇT, AAET ve AET’yi Avrupa Toplulukları adı altında birleştirmek için 1965 yılında “Birleşme Antlaşması” (Füzyon Antlaşması) imzalanmıştır.¹⁶²

Tablo 1: AB Ülkelerinin Üyelik Süreçleri

Üye Ülke	Üyelik Başvurusu	Üyelik Müzakerelerinin Başlaması	Üyelik
Belçika	Kurucu Üye	-	1958
Fransa	Kurucu Üye	-	1958
Almanya	Kurucu Üye	-	1958
İtalya	Kurucu Üye	-	1958
Lüksemburg	Kurucu Üye	-	1958
Hollanda	Kurucu Üye	-	1958
Danimarka	10 Ağustos 1961-11 Mayıs 1967	30 Haziran 1970	1973

¹⁶¹ Murat Kavalalı, *Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci: AB’nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara Ekim 2005, s. 1.

¹⁶² “Tarihçe”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3&id=28, (26.09.2017).

İrlanda	31 Temmuz 1961-11 Mayıs 1967	30 Haziran 1970	1973
Birleşik Krallık	10 Ağustos 1961-10 Mayıs 1967	30 Haziran 1970	1973
Yunanistan	12 Haziran 1975	27 Temmuz 1976	1981
Portekiz	28 Mart 1977	17 Ekim 1978	1986
İspanya	28 Temmuz 1977	5 Şubat 1979	1986
Avusturya	17 Temmuz 1989	1 Şubat 1993	1995
Finlandiya	18 Mart 1992	1 Şubat 1993	1995
İsveç	1 Temmuz 1991	1 Şubat 1993	1995
Çek Cumhuriyeti	17 Ocak 1996	31 Mart 1998	2004
Polonya	5 Nisan 1994	31 Mart 1998	2004
Slovakya	27 Haziran 1995	15 Şubat 2000	2004
Estonya	24 Kasım 1995	31 Mart 1998	2004
Letonya	13 Ekim 1995	15 Şubat 2000	2004
Litvanya	8 Aralık 1995	15 Şubat 2000	2004
Slovenya	10 Haziran 1996	31 Mart 1998	2004
Malta	16 Temmuz 1990	15 Şubat 2000	2004
Kıbrıs	3 Temmuz 1990	31 Mart 1998	2004
Macaristan	31 Mart 1994	31 Mart 1998	2004
Romanya	22 Haziran 1995	15 Şubat 2000	2007
Bulgaristan	14 Aralık 1995	15 Şubat 2000	2007
Hırvatistan	21 Şubat 2003	3 Ekim 2005	2013

Kaynak: Enlargement of the European Union An Historic Opportunity, European Commission, s. 7, 24; List of European Union Member States States by Accession, http://cs.mcgill.ca/~rwest/wikispeedia/wpcd/wp/1/List_of_European_Union_member_states_by_accession.htm, (16.10.2017).

3.1. Birinci Genişleme (1973- İngiltere, İrlanda, Danimarka)

İlk genişleme sürecini daha iyi anlayabilmek için o dönemde oluşturulan Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA)¹⁶³ ndan bahsetmek gerekmektedir. Kurucuları Norveç, Avusturya, Danimarka, İsveç, İsviçre, Portekiz ve İngiltere olan EFTA, üyelere gümrük ve bazı vergilerde ayrıcalıklar verirken diğer ülkelere karşı eski uygulamalara devam etmiştir. Ayrıca EFTA uyguladığı serbest ticaret alanına tarım sektörünü dâhil etmeme konusunda AET'den farklılaşmaktadır.¹⁶⁴ Bu çerçevede, İngiltere'nin her fırsatta AET'ye üye olması durumunda bile ortak tarım politikasını kabul etmeyeceğini söylediğini belirtmek gerekmektedir.¹⁶⁵ Bu bağlamda ortak tarım politikasından bahsedecek olursak; Fransa'nın ısrarı üzerine oluşturulan "ortak tarım politikası" Batı Avrupa'nın en az etkin olduğu varsayılan kalabalık Fransız çiftçileri için önemli bir gelişmedir. Bu politikanın topluluğa zarar getirdiği iddia edilmektedir. Fakat de Gaulle sayesinde AT'nin gümrük birliği ile önemli başarılar elde etmesi üzerine ortak tarım politikası oluşturulması Fransa'ya verilmiş bir rüşvet olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁶

1955 yılında Messina'daki konferansta 6 kurucu ülkenin Avrupa Tek Pazarı (European Common Market) kurmasına karar vererek 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu oluşturdular. İngiltere başlangıçta bu harekete davet edilmesine rağmen kabul etmeyerek 1956 yılına kadar "Avrupa Serbest Ticaret Alanı"nı güvence altına alan ekonomik işbirliği için alternatif bir teklif getirdi. Bu teklif 1958 yılının sonlarında Charles de Gaulle tarafından reddedildi.¹⁶⁷ Bu teklif ve sonrasında olumsuz karşılık bulması, AET'nin İngiltere'nin ekonomik ve siyasal

¹⁶³ "Convention Establishing the European Free Trade Association", *The European Free Trade Association*, <http://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/efta-convention/Vaduz%20Convention%20Agreement.pdf>, (26.09.2017) .

¹⁶⁴ "Tarihçe".

¹⁶⁵ Mert Kozan, *Entegrasyon Teorileri Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi ve Geleceği*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 23.

¹⁶⁶ *Avrupa Birliği Ansiklopedisi Cilt 1-2*, Derleyen: Desmond Dinan, Çeviren: Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 444.

¹⁶⁷ James Ellison, *Threatening Europe: Britain and the Creation of the European Community, 1955–58*, Palgrave Macmillan, Londra 2000, s.1.

konumunu tehdit ettiğini, bu teklifin ise AET'nin gelecekteki gelişimini tehdit ettiğini ifade etmektedir.¹⁶⁸ Bu bağlamda, İngiltere'nin bu teklifinin olumsuz sonuçlanmasından sonra oluşturmaya karar verdiği EFTA, “dışarıdaki 7” ülke ile oluşturulmuştur.¹⁶⁹

İngiltere'nin AET'ye bir alternatif olarak EFTA'yı kurduğu ve bu oluşumun özellikle Batı Almanya'yı ekonomik açıdan dengeleme amacı taşıdığı belirtilmektedir.¹⁷⁰ Çünkü İngiltere'nin “İngiliz Milletler Topluluğu” sebebiyle AT'ye olumsuz yaklaştığı belirtilmektedir.¹⁷¹ Avrupa'da yaşanan bütünleşme hareketleri İngiltere tarafından daha çok kültürel açıdan yorumlanmıştır. Elitlerin vurguladığı İngiltere'nin zaferi olarak görülen İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygın olan görüş Avrupalıların farklılığı ve İngiltere'nin tekliği konusunda görüşü güçlendirmek gerektiği yönündeydi.¹⁷² Ayrıca, Kaiser'e göre bu kararda AKÇT'nin kurulduğu dönemde uzun vadede başarılı olup olamayacağının bilinmemesi etkili olduğu varsayımı İngiltere başbakanlarının ciddi anlamda başvuruyu düşünmediği çerçevesinde değerlendirildiğinde yanlış bir yönlendirme olmaktadır.¹⁷³

Sömürgeleriyle eski ilişkisi kalmayan İngiltere'nin ucuz hammadde bulma konusunda yaşadığı sıkıntılara EFTA'nın yeterli çözüm üretmediği aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir. İmalat sanayi üretim endeksini gösteren bu tabloya göre 1948 yılında İngiltere en yüksek endekse sahipken 1967 yılında en düşük seviyeye gerilemiştir. Bu bağlamda, 1961 yılında Almanya'nın diğer ülkelerden iş gücü arayışına girdiği bir dönemde İngiltere'nin ekonomik amaçlarla AT'ye üyelik başvurusunda bulunduğu söylenebilir.¹⁷⁴

¹⁶⁸ James Ellison, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁶⁹ Wolfram Kaiser, “What alternative open to us?, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s. 15.

¹⁷⁰ Wolfram Kaiser, *a.g.m.*, s. 15.

¹⁷¹ “İngiltere'nin 43 Yıllık AB Serüveni: İki Kez Reddedildi, Bir Seferde Çıktı”, *NTV*, 24 Haziran 2016, [http://www.ntv.com.tr/dunya/ingilterenin-43-yillik-ab-seruveni-iki-kez-reddediildi-bir-seferde-cikti,V5190rSlukq4sL45dnXeLQ,\(26.09.2017\)](http://www.ntv.com.tr/dunya/ingilterenin-43-yillik-ab-seruveni-iki-kez-reddediildi-bir-seferde-cikti,V5190rSlukq4sL45dnXeLQ,(26.09.2017)).

¹⁷² Wolfram Kaiser, *a.g.m.*, s. 12.

¹⁷³ Wolfram Kaiser, *a.g.m.*, s. 14.

¹⁷⁴ Murat Kavalalı, *a.g.e.*, s. 7.

Tablo 2: İmalat Sanayi Üretim Endeksi, 1938-1967.

(1958=100)	1938	1948	1959	1967
Almanya(Batı)	52	27	107	158
Fransa	53	55	101	155
İtalya	43	44	112	212
İngiltere	67	74	105	133
ABD	33	73	113	168
Japonya	58	22	120	347

Kaynak: Murat Kavalalı, *a.g.e*, s. 7.

Wolfram Kaiser'e göre Muhafazakâr hükümetin AET'ye üyelik başvurusunun sebepleri ise temel olarak üç tanedir. Bu sebeplerden ilki, İngiltere'nin gelecekteki iki süper güç arasındaki yerini belirlemesi açısından AET'nin siyasi liderliğini üstlenmek amacını taşımaktadır. İkincisi, ABD ile arasındaki ilişkiyi koruma maksatlıdır. Çünkü, 1960 yılında seçilen Kennedy Hükümetinin isteği, ABD gelecekteki özellikle dış ve savunma politikasında etki alanını genişletme amacı taşımaktadır. Üçüncüsü ise ABD'nin İngiltere'nin nükleer caydırıcılığına desteğini sürdürmek için ikna amaçlıdır.¹⁷⁵

1961 yılında resmi olarak üyelik başvurusu yapan İngiltere'nin ABD ile ilişkileri sebebiyle Fransa tarafından AT'ye ilk başvurusu reddedilmiştir.¹⁷⁶ Bu çerçevede Fransa'nın, İngiltere'nin hiçbir zaman ABD'den bağımsız bir toplulukta yer alamayacağını düşündüğü belirtilmektedir.¹⁷⁷ İlk başvuru 1962 yılında, ikinci

¹⁷⁵ Wolfram Kaiser, *a.g.m.*, s. 19.

¹⁷⁶ Özlem Demirkıran, "Fransa'nın Güvenlik Politikası: De Gaulle Dönemi (1958-1969)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 3, Sayı 5, 2007, s. 85.

¹⁷⁷ *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, s.444.

başvuru 1967 yılında aynı sebeplerle olumsuz sonuçlanmış olup sebeplerin ise İngiltere'nin sıkıntıları ve ABD ile yakın ilişkisi olarak gösterilmektedir.¹⁷⁸ Fransa'da Gaulle'nin İngiltere'nin başvurusunu olumsuz değerlendirmesinin altında yatan sebeplerden birinin İngiltere ve ABD'ye karşı İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında beslediği olumsuz hisler ve güvensizlik duygusu¹⁷⁹ olduğu iddialar arasındadır.¹⁸⁰

1962 ve 1967 yıllarında olumsuz cevap alan İngiltere, Danimarka, İrlanda ve Norveç Fransa tarafından topluluğun yapısına uygun olmadığı gerekçesiyle veto edilmiştir. 1969 yılında Fransa'da yönetim değişikliğinden sonra De Gaulle yerine İngiltere'nin üyeliğini destekleyen Pompidou'nun gelmesi İngiltere açısından önemli bir gelişmedir.¹⁸¹

Bu süreç içinde başvuru yapan diğer ülkelere bakacak olursak; İrlanda'da bağlantısızlık politikası izlenmektedir. Politik sebeplerden dolayı İngiltere'nin etkisinde kalan İrlanda için daha büyük bir birliğin parçası olmak bağımsızlığını desteklemek bakımından daha uygun görülmüştür. Ayrıca, bu üyelik süreci İrlanda'nın en güçlü iki partisinin desteğini almış olup halk referandumda %83 oranında "evet" demiştir.¹⁸² Edward Moxon-Browne'ye göre İrlanda'nın AT üyeliğini etkileyen faktörler "dış kaynaklıdır ve bu faktörler temel olarak üç unsurdan oluşmaktadır. Roma Anlaşması'nın maddeleri açısından bakıldığında İrlanda'nın kabul etmek istemeyeceği ciddi bir kural bulunmamaktaydı. İkinci olarak ise EFTA'nın önemli bir aktör olarak görmediği İrlanda'yı kapsamamasıdır. Son olarak ise Avrupa Konseyi gibi katılmış olduğu organizasyonlarda az etkili

¹⁷⁸ "İngiltere'nin 43 Yıllık AB Serüveni".

¹⁷⁹ Özlem Demirkıran, *a.g.m.*, ss. 81-82.

¹⁸⁰ Coşkun Güllü, *Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Birliği'nde Genişleme-Derinleşme İkilemi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010, s. 17.

¹⁸¹ Mert Kozan, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁸² Mert Kozan, *a.g.e.*, s. 31.

olmasıdır.¹⁸³

Norveç ise İsveç'ten bağımsızlığını yakın bir zamanda kazandıktan sonra yeni bir topluluğa üye olma fikrine kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bu noktada belirtmemiz gereken ortak tarım politikası ve balıkçılık konusunun toplumda üyelik fikrine tepki duyulmasına neden olduğudur. Halkın duyduğu bu kuşku dolu ortamda referandumdan %53 hayır çıkması ile Norveç Başbakanı istifa etmiştir.¹⁸⁴

Referandumun % 61 oranında evet çıkması ile sonuçlandığı Danimarka'da bu süreç açısından yaşanan gelişmelere baktığımızda ise toplumun bir kesimi için ekonomik olarak Almanya ile ilişkilerin gelişmesine olumlu bakarken diğer bir kesim savaş anıları bağlamında Almanya ile işbirliği fikrini oldukça itici bulmaktadır.¹⁸⁵ Başka bir deyişle toplumun bir kesimi tam üyeliği ülke için pragmatik bir yaklaşımla ekonomik ve siyasi gereklilik olarak görürken diğerleri ülkenin bağımsızlığı açısından bu durumu endişe verici bulmaktadır.¹⁸⁶

1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın üyelikleri kabul edilmiş olup kuzeye genişleme olarak nitelendirilen ilk genişleme gerçekleşmiştir. Aynı süreçte yer alan Norveç ise kabul edilmiş olmasına rağmen ulusal referandumda "hayır" çıkması sebebiyle üye olmamıştır.¹⁸⁷ Birinci genişleme sürecinde yaşanan gelişmelere baktığımızda diğer üç ülkenin üyelik sürecinin İngiltere'nin AT ile görüşme süreciyle bağlantılı olduğunu görmekteyiz.¹⁸⁸ İngiltere'nin topluluğa

¹⁸³ Edward Moxon-Browne, "From Isolation to Involvement: Ireland", *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s. 67.

¹⁸⁴ Mert Kozan, *a.g.e.*, ss. 31-32.

¹⁸⁵ Mert Kozan, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁸⁶ Johnny Laursen, "A Kingdom Divided: Denmark", *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s. 34.

¹⁸⁷ Sinem Akgül Açıkmeşe "Avrupa Birliği'nde Genişleme", *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Derleyenler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012, s. 643.

¹⁸⁸ Sezin İba, *Beşinci Genişleme Deneyimi Işığında Türkiye –Avrupa Birliği Müzakereleri - Hukusal/Politik Sorun Alanları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2007, s. 29.

girmesi ile birlikte Bakanlar Konseyi'nde nüfusu oranında üçüncü büyük güç olması topluluktaki dengeleri değiştirmiştir.¹⁸⁹ Ayrıca, birinci genişlemenin sonuçlarından biri ekonomik ve kültürel açıdan birbiriyle uyumlu ülkelerin AT üyeliğinin bir sonucu olarak ekonomik gelişmişliğin bütünleşme sürecini hızlandıracağı görüşünün kabul edilmesidir.¹⁹⁰

İngiltere 23 Haziran 2016 yılında referandum ile AB'den ayrılma kararı aldı. Ayrılık için gerekli işlemlerin yapılması anlaşma gereği en fazla 2 yıl sürecektir. Ayrılık müzakereleri serbest ticaret anlaşması ve güvenlik konularına odaklı olup İngiltere'nin bu süre içinde AB üyeliği devam edecektir. İki yıl içinde bir uzlaşmaya varılmazsa İngiltere'nin AB üyeliği son bulacak ve ilişkiler Dünya Ticaret Örgütü'nün kuralları çerçevesinde yeniden tanımlanacaktır.¹⁹¹ Referandumdan %51.9 oranında hayır çıkması ile ayrılma kararı alan İngiltere 2019 yılına kadar AB'den ayrılmayı planlamaktadır.¹⁹² Birlikten ayrılma hususlarını düzenleyen Lizbon Anlaşması'nın 50.maddesine göre İngiltere 29 Mart 2017 tarihinde resmi süreci başlatmıştır.¹⁹³

3.2. İkinci Genişleme (1981-Yunanistan)

İlk tam üyelik başvurusunu 08 Haziran 1958'de yapan Yunanistan AT ile ilişkileri 1967 yılında gerçekleşen darbe sonrasında dondurulmuştur.1961 yılında Atina'da yapılan ortaklık anlaşması durdurulmuş olup 1974 yılında "Albaylar Cuntası"nın sona ermesinden sonra Yunanistan'daki demokratik rejim ile birlikte

¹⁸⁹ Mert Kozan, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁹⁰ Adis İmamoviç, *Avrupa Birliği Genişleme Politikaları Çerçevesinde Norveç'in Konumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 14.

¹⁹¹ "İngiltere AB'den Ayrılma Kararı Aldı: Şimdi Ne Olacak?", *BBC Türkçe*, 24 Haziran 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_ab_referandum_ne_olacak, (26.09.2017).

¹⁹² "İngiltere, AB'den Çıkmak İçin Tarih Verdi", *NTV*, 20 Mart 2017, http://www.ntv.com.tr/dunya/ingiltere-abden-cikmak-icin-tarih-verdi,b3nJG3g5UkizMQ_3EyvBCg, (26.09.2017).

¹⁹³ "İngiltere, AB'den Ayrılma Sürecini Resmen Başlattı", *NTV*, 29 Mart 2017, http://www.ntv.com.tr/dunya/ingiltere-abden-ayrilma-surecini-resmen-baslatti,wDjtO1U_IUSTh-fPXUwj0g, (26.09.2017).

Atina Anlaşması tekrar yürürlüğe konmuştur.1975 yılında ise Yunanistan tekrar AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.¹⁹⁴ Yunanistan'ın bu başvurusu siyasi sebeplerle gerçekleşmiş olup elit kesim AT üyeliğini Yunanistan'ın ABD'den bağımsız uluslararası bir kimlik oluşturması için önemli görmekteydi.¹⁹⁵

Askeri rejimlerin son bulmasıyla birlikte Yunanistan, İspanya ve Portekiz AT'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır. Bu üç ülkenin coğrafi, ekonomik ve siyasi açıdan benzerlikleri olup bu üç ülke coğrafi olarak AT'nin güneyinde bulunmaktadır. Siyasi olarak askeri rejimlerden sonra demokrasi inşası için çaba gösterdikleri bir zamanda AT'ye tam üyelik başvurusu yapmışlardır. Ekonomik olarak ise AT ülkelerinden geride bulunmaktadır.¹⁹⁶

Birinci genişlemeden sonra demokrasi kavramı AT'nin açıkça amaçlarından biri olarak görülmeye başlanmıştır.¹⁹⁷ AT bu üç ülkede yaşanan demokratik gelişmeleri yakından izlemekteydi. Çünkü ancak demokrasinin olduğu ülkeler ekonomik ve finansal yardımlardan yararlanarak AT'ye üye olabilirdi. Burada belirtilmesi gereken AT'nin güvenlik algısının demokrasi inşasıyla alakalı olduğudur. Bu bağlamda Güney Avrupa'daki komünist rejimlerin bu algı ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu yüzden demokratik istikrar ve ekonomik gelişme genişleme konusunda önem kazanmıştır. Bu açıdan, bu genişlemenin güvenlik kavramı üstüne kurulduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu üç ülkenin tam üyelik başvurusunu reddetmenin komünizmi canlandırabileceği düşünüldüğünden ikinci ve üçüncü genişlemenin “demokratikleşmeye bir ödül” niteliğinde gerçekleştirilerek bu kararın siyasi

¹⁹⁴ Adis İmamoviç, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁹⁵ Kostas Ifantis, “State Interests, External Dependency Trajectories and ‘Europe’”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s. 84.

¹⁹⁶ Sinem Akgül Açıkmeşe “Avrupa Birliği'nde Genişleme”, *Avrupa Birliği Tarihiçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Derleyenler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012, ss. 643-644.

¹⁹⁷ Alice Cunha, “The European Economic Community's Third Enlargement”, *Miami-Florida European Union Center of Excellence, The Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series, Cilt 12, Sayı 6*, Haziran 2012, http://aei.pitt.edu/43444/1/Cunha_EEC_3rd_Enlargement.pdf, (27.09.2017), s. 6.

sebeplerle alındığı vurgulanmaktadır.¹⁹⁸

Yunanistan'ın AT üyeliğine bakışı ise güvenliğin yanı sıra modernleşme, daha iyi hayat şartları, ekonomik liberalleşme ve kamu finansmanı olarak da görülmektedir. Bu durumda etkili olan koşullar açısından bakıldığında ise 20.yy 'de Yunanistan içte ve dışta karışıklık yaşamakta olup ekonomik olarak fakir ve tarıma bağlı az gelişmişlik düzeyindeyken siyasi olarak ise kutuplaşmış ve kayırmacılığa dayanan siyasi partilerin elindedir. Dış ortam açısından bakıldığında ise büyük devletlerin etkisi altındadır.¹⁹⁹

Yunanistan'ın 1961 yılında imzaladığı ortaklık anlaşması, ticaret açığını en aza indirmek ve Amerika'nın Yunanistan üzerindeki güvenlik ve ekonomik müdahalelerini azaltmak amacı taşımaktadır.²⁰⁰ Yunanistan'ın AET'ye başvurusunun temel olarak iki sebebi bulunmaktadır. İlki Roma Anlaşması'nın siyasi tarafları bağlamında Almanya ile ilişkilerin gelişmesi ve Kıbrıs meselesinden dolayı İngiltere ile gerginleşen ilişkilerden ötürü verilen bir karardır. Diğerisi ise tarım sektörünü içeren AET'nin Yunanistan açısından daha avantajlı olmasıdır. İngiltere'nin önerdiği EFTA'nın sanayi ürünleri üzerine odaklanması sebebiyle Yunanistan'ın siyasi ve ekonomik açıdan ilgisini çekmemiştir.²⁰¹ 1974 yılındaki AT başvurusu ise siyasi amaçlıdır. Muhafazakâr siyasi elitler tarafından üyelik demokrasi gelişimi, siyasi istikrar ve Amerika etkisinden bağımsız bir dış politika olarak görülmüştür. 1974 Kıbrıs Krizi ve Kıbrıs konusuna Amerikan müdahalesi bağlamında ise güvenlik politikası kararı olarak düşünülmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁰²

Yunanistan'ın "Albaylar Cuntası (1967-1974)" sonrasında²⁰³ demokrasiyi güçlendirme bağlamında AT'ye başvurusuna ekonomik sebeplerle mesafeli yaklaşan

¹⁹⁸ Alice Cunha, *a.g.m.*, s. 6.

¹⁹⁹ Kostas Ifantis, *a.g.m.*, ss. 76-77.

²⁰⁰ Kostas Ifantis, *a.g.m.*, ss. 79-80.

²⁰¹ Kostas Ifantis, *a.g.m.*, ss. 80-81.

²⁰² Kostas Ifantis, *a.g.m.*, ss. 84-85.

²⁰³ Murat Kavalalı, *a.g.e.*, s. 8.

AT, ülkenin tarımla uğraşan nüfus fazlalığı ve sanayi yapısındaki zayıflık nedeniyle Yunanistan'ın katılımı durumunda topluluğa mali açıdan ek yıllık masraf çıkacağını belirtmiştir.²⁰⁴ Komisyon, Yunanistan başvuru ile ilgili olarak siyasi açıdan müzakere sürecine başlamanın uygun olduğunu fakat katılım öncesinde Yunanistan'dan ekonomik gelişmeler beklediklerini dile getirmiştir. Bu karar sonrasında 9 Şubat 1976 tarihinde müzakereler başlamış olup 1981 yılında tam üyelik gerçekleşmiştir.²⁰⁵

3.3. Üçüncü Genişleme (1986- İspanya, Portekiz)

İspanya ve Portekiz diktatör rejimlerin sona ermesinden sonra 1977 yılında AT'ye tam üyelik başvurularını yapmıştır. Bu iki ülkenin tam üyelik başvuru sebeplerinde benzer yönler bulunmaktadır. Biri ekonomik diğeri siyasi sebeplere dayanan bu başvuruda, ilk olarak demokrasi gelişiminin hedeflendiği görülmektedir. Ekonomik açıdan ise bu iki ülke topluluk bütçesinden fon olarak ekonomik bir yapılanma amaçlamıştır.²⁰⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrası İspanya, ortaya çıkan yeni düzenden soyutlanmış olup 1945 yılındaki konferansta İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği Franco'nun İspanya'sını Nazi Almanya'sı ve faşist İtalya ile önceki işbirlikleri bağlamında dışlama kararı almışlardır. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler (BM) 'den de dışlanan İspanya, Portekiz, Arjantin ve bazı Arap ülkelerine güvenmekteydi.²⁰⁷ Soğuk Savaş'ın ortaya çıkması ile birlikte bu durum değişti ve dengeler yeniden oluşturuldu. Soğuk Savaş'ın getirdiği ideolojik bölünmeyle birlikte İspanya

²⁰⁴ “Opinion on Greek Application for Membership of the European Communities (29 January 1976)”, *The Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe*, 24 Ekim 2012, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/add5c5dd-118f-412d-bf8a-277a9fc1f239/publishable_en.pdf, (27.09.2017), s. 8.

²⁰⁵ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, s. 644.

²⁰⁶ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, s. 644.

²⁰⁷ Ricardo Martin de la Guardia, “In Search of Lost Europe Spain”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s. 99.

Avrupa'da kendine yeni bir yer edindi.²⁰⁸

1951 yılında İspanya Avrupa Konseyi tarafından totaliter bir rejim olarak nitelendirildikten sonra BM bağlantılı organizasyonlara girmesi mümkün gözükmemekteydi.²⁰⁹ İspanya, IMF ve Dünya Bankası'nda temsil edilmezken Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE)'ne de davet edilmeyerek Avrupa'daki organizasyonlardan dışlanmıştı.²¹⁰ 1955 yılında ise BM üyesi olmasıyla birlikte on yıllık dışlanma sona ermiştir.²¹¹ AET'ye bakış açısını analiz edecek olursak Franco'nun AET ile ilişkileri siyasi açıdan düşünmeksizin ekonomik olarak bir fırsat olarak gördüğünü İspanyalıların ise "Avrupa" fikri, hızlı ekonomik gelişmeleri ve parlak bir geleceği ifade ettiğini görmekteyiz.²¹²

1957 yılında Franco ekonomik gelişmeler ve Avrupa'ya entegrasyon amaçları doğrultusunda yeni bir hükümet oluşturmuştur. Bu yeni hükümette Dışişleri Bakanı olarak gelen Fernando María Castiella 1959 yılında İngiltere ve Fransa'ya ziyaretler düzenleyerek Avrupa ile daha aktif bir siyaset izlemiştir. 1962 yılında ise AET'ye müzakerelerin başlaması için başvuruda bulunmuştur. 1962 yılında Parlamenterler Meclisi gelecekteki üyelik başvurularının nasıl değerlendirileceği ile ilgili kriterler tanımlanmıştır. Buna göre demokrasinin olmadığı ülkelerin birliğe girmesi mümkün gözükmemekteydi ve liberal parlamenter demokrasinin olmadığı İspanya bu durumda teklifine olumsuz cevap almış oldu. Fakat İspanya pes etmeye niyetli değildi ve 1964 yılında birliğe ikinci bir başvuruda bulundu. Dört ay sonra Bakanlar Kurulu'nun Başkanından ekonomik sorunları görüşmek üzere izin çıktığı yanıt geldi. Fakat süreç Castiella'nın planladığı gibi ilerlemedi ve 1965 yılında Gaulle ortak tarım politikasını kabul etmeyecek ülkelerin üyelik girişimlerini veto edeceğini açıkladı. İspanya prensi Juan Carlos girişimlerine devam etti. Fakat bu girişimler, İspanya'daki mevcut rejim ve ülkenin tarım potansiyelinin özellikle İtalya ve Fransa

²⁰⁸ Ricardo Martin de la Guardia, *a.g.m.*, s. 100.

²⁰⁹ Ricardo Martin de la Guardia, *a.g.m.*, s. 101.

²¹⁰ *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, s. 40.

²¹¹ Ricardo Martin de la Guardia, *a.g.m.*, s. 101.

²¹² Ricardo Martin de la Guardia, *a.g.m.*, s. 102.

tarafından rakip olarak görülmesinin sonucunda olumsuz sonuçlandı. 1970 yılında AT ve İspanya arasında İspanya açısından önemli ekonomik kazanımlar sağlayacak ticari bir anlaşmaya varıldı ²¹³

1975 yılında Franco'nun ölümünden sonra Juan Carlos tarafından monarşi restore edildi ve 1976 yılında yeni başbakan Adolfo Suarez'in "politik reform yasası" AT ile ilişkileri üyelik boyutuna taşımak amacıyla kabul edildi. Suarez Avrupa ile ilgili başarılı politikalar yürütmüştür.²¹⁴ 1977 yılında demokrasiye geçen İspanya AT tam üyelik başvurusunu tekrar yapmıştır. ²¹⁵ Ayrıca, Franco'nun ölümünden sonra toplum değişime uğramış olup orta sınıf geliştirilmiş, eğitim imkanları artmış ve yurtdışı çıkma imkanları sağlanmıştır. Bu yeni toplum ile birlikte 1978 Anayasası'nda İspanya "sosyal ve demokratik devlet" olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, 1977 yılında AT'ye yeniden başvuran İspanya, AT'nin genişleme bağlamında yaptığı demokrasi vurgusu doğrultusunda AT üyeliği konusunda kendini hazır hissetmiştir.²¹⁶

1979 yılında başlayan müzakerelerde İspanya'nın önünde Fransa'nın tarım ürünleri rekabeti konusuna bağlı olarak süreci yavaşlatması ve ülkenin NATO'ya üye olma isteği nedeniyle sorunlar çıktı. Fakat İspanya, Fransa'nın ağırdan alan tavırlarına rağmen 1986 yılında tam üyelik kazandı.²¹⁷ İspanya'nın AB üyeliği, siyasi kültürü ve demokratikleşme çabaları kapsamında değerlendirildiğinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.²¹⁸

Portekiz'in AT üyelik süreci ise Salazar'ın diktatörlüğü ve sömürgeciliği

²¹³ Ricardo Martin de la Guardia, *a.g.m*, ss. 101-104.

²¹⁴ Ricardo Martin de la Guardia, *a.g.m*, ss. 105-106.

²¹⁵ "Avrupa Birliği Genişleme Süreci", *İktisadi Kalkınma Vakfı*, <http://oldweb.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenislemesi&baslik=AB%20Geni%FElemesi>, (27.09.2017).

²¹⁶ Ricardo Martin de la Guardia, *a.g.m*, ss. 107-108.

²¹⁷ *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, s. 41.

²¹⁸ Duygu Kimeççe, *The Mediterranean and Eastern Enlargement of the European Union: A Comparative Study on the Evolving EU Acquis Communautaire*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara 2014, s. 32.

bırakmak istememesi çerçevesinde politik unsurlarla şekillenmiştir.²¹⁹ Salazar Portekiz'in yeri ve önemi ile ilgili düşüncelerini geleneksel teze dayandırmaktadır. Buna göre Portekiz'i bir Atlantik ülkesi olarak gördüğünden Avrupa ile ilgili konulara odaklanmayı gereksiz bulmaktadır. Bu bağlamda Portekiz'in imtiyazlı denizcilik gücü ve Afrika'da sömürge imparatorluğu oluşturmak olmak üzere iki temel konuya eğilmesi gerektiğini düşünmektedir. Salazar uluslararası sistemde çokyönlü diplomasinin ve özellikle BM'nin önemini inkar etmekte olup kolonileşme konusundaki düşünceleri nedeniyle problemler yaşamaktaydı. Bu şartlar altında Avrupa'daki bütünleşme çabalarını uzaktan izlemeyi tercih etmiştir. Amerika'nın kolonileşmeye olumsuz bakmasına şüphecilikle yaklaşan Salazar, Portekiz'in dış politikası çerçevesinde Avrupa ve Afrika'nın ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler bağlamında birbirini tamamlayan bir ilişkisi olduğunu iddia etmiştir.²²⁰

Siyasi sorumluluk getirmeyen EFTA Portekiz için ekonomik açıdan iyi bir alternatif oluşturdu. Bu organizasyon aracılığıyla Portekiz'in Avrupa serbest ticaret alanına girmesi İngiltere sayesinde olmuştur. Burada Portekiz için esas önemli sayılan gelişme gümrük birliğinden ziyade bu serbest ticaret alanı Portekiz'in kolonileri ile ilişkilerini sürdürmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda, Portekiz'in EFTA'da yer alması üç açıdan önemli bir gelişmedir. İlk olarak, Portekiz Avrupa'da ekonomik bir organizasyonun parçası olmuştur. İkincisi, demokratik ve gelişmiş ülkelerle aynı organizasyonda yer almak rejimin meşruluğunu arttırmıştır. Son olarak ise Portekiz'in kolonilerle imtiyazlı ilişkisi devam etmektedir. 1962 yılında Portekiz, İngiltere'nin AET'ye başvurusu nedeniyle AET'ye başvuru yapmak zorunda kalmıştır. Politik sebeplerle olumlu bir cevap alamayan Portekiz 1972'de AT ile ticari bir anlaşmaya varmıştır.²²¹

Marcelo Caetano 1968 yılında Salazar'dan görevi devraldıkmiş olup Avrupa

²¹⁹ António Costa Pinto ve Nuno Severiano Teixeira, "From Atlantic Past to European Destiny: Portugal", *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s. 119.

²²⁰ António Costa Pinto ve Nuno Severiano Teixeira, *a.g.m.*, ss. 120-121.

²²¹ António Costa Pinto ve Nuno Severiano Teixeira, *a.g.m.*, ss. 123-125.

ve Afrika konusundaki düşünceleri Salazar ile aynıdır. AT'ye başvuru yapmamasını ardında ise ekonomik açıdan yetersizlik, rejimin otoriter olması ve kolonilerle ilişkileri olmak üzere üç sebep yatmaktadır. 1974 yılında koloni savaşları diktatörlüğün son bulmasında belirleyici olmuştur. Askeri darbe sonra demokrasiye geçiş yaşayan Portekiz ve kolonilerin bağımsızlaşması, uluslararası toplumda sürprizle karşılanmıştır. Bu bağlamda, Gine 1974, Mozambik ve Angola ise 1975 yılında bağımsızlığını kazanmıştır.²²² 1976 yılında Parlamento seçimleri sonrası kurulan hükümet AT üyeliğine önem vermiştir. 1977 yılında Soares hükümetinin AT'ye tam üyelik başvurusundan sonra 1978 yılında iki taraf arasında müzakereler başlamıştır. 1980-1986 yılları arasında müzakerelerde Portekiz İspanya ile birlikte yer aldığından ve AT'nin daha büyük ekonomisi olan İspanya için gerekli kurumsal düzenlemeleri yapması zaman aldığından, üyelik süreci Portekiz için de uzamıştır. Ayrıca Portekiz'in ekonomik olarak uyum sağlayabilmesini kolaylaştırmak için Portekiz'e katılım öncesi mali yardım yapılmıştır.²²³

AT üyeliğinin demokrasiyi sağlamlaştıracağı ve AT yardımlarının ülkenin gelişmişliğini arttıracacağı düşüncesi hükümetin AT üyeliğine sıcak bakmasını sağlamıştır.²²⁴ 1978 yılında Komisyon İspanya ve Portekiz ile müzakerelerin başlamasının uygun olduğuna karar vermiş, tarım ve balıkçılık gibi önemli konulardaki fikir uyuşmazlıkları sebebiyle uzayan bu süreç 1986 yılında tam üyelik ile sonuçlanmıştır.²²⁵ Ayrıca, AET'nin Akdeniz ülkeleri olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz genişlemesi ile birlikte AET'de ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. AET'ye yeni üye olan bu ülkelerin diğer üye devletler tarafından ekonomik olarak desteklenmesi gerekmiş olup bu durum maliyetleri arttırmıştır. Bu bağlamda, AET'de ortaya çıkan bölgesel eşitsizlikler göz önünde bulundurularak "Entegre Akdeniz Programları" oluşturulmuştur.²²⁶

²²² António Costa Pinto ve Nuno Severiano Teixeira, *a.g.m.*, ss. 124-126.

²²³ *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, ss. 257-258.

²²⁴ António Costa Pinto ve Nuno Severiano Teixeira, *a.g.m.*, s. 128.

²²⁵ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, s. 644.

²²⁶ Savaş Biçer, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Derleyen: Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul 2003, s. 404.

3.4. Dördüncü Genişleme (1995- Avusturya, Finlandiya, İsveç)

1995 yılında üye olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisi açısından ortak nitelikler taşımakta ve kalkınmışlık seviyeleri yüksek olup topluluğun bütçesine önemli oranlarda katkı sağlayabilecek düzeydedir. Aynı zamanda EFTA üyesi olan bu ülkelerin AT'ye yönelmesi Doğu Blok'unun çöküşüyle ilgilidir. Soğuk Savaş sırasında tarafsızlığını koruyan bu ülkeler SSCB'yi rahatsız etmemek amacıyla herhangi bir organizasyona üye olmamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte büyük oranda AT ile ekonomik ilişkiler içinde olan bu ülkeler tek pazarın dışında kalma endişesi ile AT üyeliğine başvurmuştur.²²⁷

Avusturya, Avrupa'nın merkezinde olarak tanımlanabilecek sanayileşmiş bir ülke olup tam bağımsızlığını yeniden 1955 yılında kazanmıştır.²²⁸ Michael Gehler'e göre Avusturya'nın tam üyeliğinde ekonomik kaygılar başta olmak üzere güvenlik ve savunma konuları etkili olmakla birlikte bu süreçte rol oynayan 5 etkenden daha bahsetmek gerekmektedir. İlki, 1987 ve 1995 yılları arasında iç politikada etkin rol oynayan güçlerin Avusturya'nın AT tam üyeliğini desteklemesi, pratikte ise tüm medyanın desteklemesi anlamına gelmekteydi. İkincisi, siyasi ve ekonomik grupların AT'ye üyelik konusunda bakış açısının aynı kalması ile ilgili olup bu gruplardan olumlu veya olumsuz bir ifadenin olmaması ile alakalıdır. Üçüncü olarak uluslararası düzenin yeniden kurulması çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Berlin Duvarı'nın yıkılmasının, Avusturya'nın bütünleşme politikasını şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Dördüncüsü ise Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Avusturya'nın ekonomik açıdan Avrupa'yı modernleştiren bir güç olarak kabul etmesi ile bağlantılıdır. Son olarak ise Avusturya'nın uluslararası işbirliğine bakış açısının partilerle birlikte değişmesi olarak yorumlanmaktadır.²²⁹

²²⁷ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, ss. 644-645.

²²⁸ Michael Gehler, "A Newcomer Experienced in European Integration: Austria", *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s. 139.

²²⁹ Gehler, *a.g.m.*, ss. 148-149.

1989 yılında AT'ye üyelik başvurusu yapan Avusturya ekonomik açıdan dışlanma tehlikesine karşılık böyle bir hamlede bulunmuştur. Ayrıca, 1991-1994 yılları arasında hükümetin AT üyeliğine verdiği destek, yürütülen tarafsızlık politikasına ağır basmıştır. Avusturya'nın AT üyeliğini desteklemesi ise ülkenin uluslararası anlamda bağımsızlığını kazanmasının bir sonucu olarak yorumlanmaktadır.²³⁰

Finlandiya'nın AT üyeliği bir dönüm noktası kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'ne karşı savaşması Finlandiya'nın Avrupa'ya dahil olma sürecini etkilemiştir.²³¹ Özellikle Soğuk Savaş döneminde Finlandiya'nın Batıya yaklaşımı oldukça dikkatliydi. Finlandiya'nın politikaları ekonomik ve siyasi amaçlar üstüne kurulmuş olup başta büyüme ve rekabet gücü olmak üzere ekonomik çıkarların ön planda olduğunu söylemek gerekmektedir. Fakat bütünleşme politikasının güvenlik ve dış politikayı kapsamaması, Finlandiya'nın tarafsızlık politikasını etkileyeceğinden ötürü Finlandiya siyasi sorumluluk getiren organizasyonlardan kaçınma gereği hissetmiştir. Sovyetler Birliği ile imzalanan anlaşma gereği Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne tehdit olarak sayılabilecek bir grubun içinde yer almaması gerekmektedir.²³² Fakat Doğu Blok ülkelerinin dışarıda kalmayı tercih ettiği, 1947 yılında kurulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması "The General Agreement on Tariffs and Trade" (GATT)'na Finlandiya ekonomik nedenlerden ötürü katılmıştır.²³³ Ayrıca, 1995 yılında AT/AB üyesi olan Finlandiya'nın AT üyeliğinde istekli olmasının en önemli sebebi olarak ise sınır komşusu Sovyetler Birliği ile 1940 ve 1944 yıllarındaki yaşadığı savaştan kaynaklanan güvenlik konusu gösterilmektedir.²³⁴

İsveç'in AT üyelik sürecine baktığımızda ise İsveç'in 1940'lı yıllardan itibaren güvenlik politikası olarak tarafsızlığı seçtiğini ve 1989 yılına kadar Sovyetler

²³⁰ Gehler, *a.g.m.*, s. 146.

²³¹ Hanna Ojanen, "If in 'Europe', Then in Its 'Core'?: Finland", *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s. 159.

²³² Hanna Ojanen, *a.g.m.*, s. 160.

²³³ Hanna Ojanen, *a.g.m.*, s. 161.

²³⁴ "Finland and the EU In and Happy", *The Economist*, 9 Ekim 1997, <http://www.economist.com/node/102291>, (27.09.2017).

Birliği tehdidi ile yaşadığı görölmektedir.²³⁵ İsveç hükümetlerinin, İsveç güvenlik doktrininin sağladığı uluslararası arabulucu role yaptıkları vurgu ve kendilerini uzlaştırmacı olarak tanımladıkları göze çarpmaktadır.²³⁶

İsveç İskandinav ölkeleri arasında baskın bir role sahipken AT içerisinde Almanya, İngiltere ve Fransa gibi üye ölkelerden oldukça küçük kalmaktaydı. Bu bağlamda İsveç için İskandinav ölkeleri ile lider rolünde olduğu işbirliği, Avrupa bütünleşmesine karşı bir alternatif oluşturmaktaydı. Başka bir görüşe göre ise İsveç'in Avrupa bütünleşmesine yaklaşımının ekonomik çıkarlar ve dış ticaret açısından değerlendirilmesi gerektiği düşünölmekteydi. Fakat 1990'ların başında yaşanan ekonomik kriz İsveç'in AT/AB'ye yaklaşımını yeniden şekillenmiştir. Burada belirtilmesi gereken İsveç'in politika değişikliğinin sadece ekonomik ve siyasi temelli olmadığı ve önceki organizasyonların yayılması şeklinde de görölebileceğidir. Bu bağlamda 1992 yılındaki Avrupa Ekonomik Alanı AT ve EFTA'nın birleşmesi olarak söylenebilir.²³⁷ Maria Gussarsson'a göre tüm bu gelişmelere ve 1967 yılındaki İsveç'in AT üyelik başvurusuna rağmen AT üyelik konusu Soğuk Savaş sona ermeden ciddiye kazanmamıştır. Dış ticaret ve sanayi İsveç'in 1991 yılındaki AT üyelik başvurusunun sebepleri olarak gösterilmektedir.²³⁸

1989'da Avusturya, 1992 yılında Finlandiya, 1991 yılında İsveç AT'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır. Bazı teknik sorunlar olmasına rağmen bu üç ölkenin 1995 yılında AT'ye katılımıyla gerçekleşen bu genişleme, birliğin dördüncü genişlemesi olup diğerlerine kıyaslandığında en kısa sürede ve sorunsuz bir şekilde gerçekleşmiştir. Ayrıca başvurusunu tekrarlayan Norveç, halkoylamasından olumsuz

²³⁵ Maria Gussarsson, "Combining Dependence with Distance: Sweden", *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004, s.181.

²³⁶ Maria Gussarsson, *a.g.m.*, s. 182.

²³⁷ Maria Gussarsson, *a.g.m.*, s. 195.

²³⁸ Maria Gussarsson, *a.g.m.*, s. 196.

yanıt çıkması sonrasında üye olmamıştır.²³⁹

3.5. Beşinci Genişleme

AB'nin beşinci genişleme süreci aday ülkelerle birlikte birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. AB 'nin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri (MDAÜ) olarak tanımladığı Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Romanya ve Bulgaristan bu süreçte yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin etkisinden bağımsız olarak hareket etmeye başlayan bu ülkelerin AB üyelik başvuruları için "Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'ya dönüş" nitelendirilmesi yapılmaktadır. Fakat AT/AB, 1990'lı yıllarda genişleme yerine derinleşme konusuna odaklandığı ve sözkonusu ülkelerin demokrasi açısından yeterince hazır olmadığı gerekçesiyle bu ülkelerin üyelik perspektifine olumlu yaklaşmamıştır.²⁴⁰

AT/AB ilk olarak MDAÜ ile 1988-1993 yılları arasında ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirmek üzere işbirliği anlaşmaları, sonrasında söz konusu ülkelere mali ve teknik yardımlar yapılması ve son olarak ise MDAÜ ile ortaklık ilişkisi oluşturan anlaşmalar imzalamak üzere üç aşamalı bir yol izlemiştir.²⁴¹ SSCB'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu düzenin sona ermesi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı sistemine yönelmiş olup bu bağlamda AB ile bütünleşme sürecinde temel şartlar olarak bilinen Kopenhag kriterleri kapsamında AB üyeliği öncesi bu ülkelere demokrasi, insan haklarına saygı, hukuk devleti olmak ve piyasa ekonomisi gibi temel yükümlülükler getirilmiştir.²⁴² Ayrıca Kopenhag Kriterlerinin temelinde MDA ülkelerini tam üyelik başvurularına hazırlamak amacı taşıdığı göze çarpmaktadır.²⁴³ 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde AB, MDAÜ için üyelik

²³⁹ Mert Kozan, *a.g.e.*, ss. 42-43.

²⁴⁰ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, ss. 645-646.

²⁴¹ Sinem Akgül Açıkmeşe, *a.g.m.*, s. 646.

²⁴² İrfan Kaya Ülger, "Balkanların Batı Sistemine Dâhil Olması", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı –V*, Yıl 21, Sayı 70, Mart-Haziran 2015, s. 5722.

²⁴³ Muzaffer Akdoğan, "Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?* Editörler Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar s.375.

perspektifine sıcak baktığını açıklamış olup bu ülkeler 1994-1996 yılları arasında AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.²⁴⁴ Kopenhag Zirvesi sonrasında MDA ülkeleri için AB üyeliği artık bir zamanlama konusu olmuştur.²⁴⁵ Bu bağlamda MDAÜ ile ortak tarih ve kültüre vurgu yapan AB'nin siyasi bir bakış açısıyla MDA ülkelerinin AB'ye üye olmasını kolaylaştırdığı söylenmektedir.²⁴⁶

AB'nin genişleme politikası kapsamında bir analiz yapıldığında 2004, 2007 ve 2013 yıllarında AB'de gerçekleşen genişlemelerin II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yol açtığı bölünmüşlüğü yok etmek için siyasi amaçlarla gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır.²⁴⁷ Başka bir deyişle, bu genişleme süreci AB için bölünmüş Avrupa'nın birleştirilmesi anlamına gelmektedir.²⁴⁸ MDA ülkeleri açısından bakıldığında ise AB üyeliği Soğuk Savaş sonrası ortamda hem bir "amaç" hem de bir "araç" olarak görülmüştür. Ülke içindeki dönüşümü AB reformları doğrultusunda desteklemek isteyen MDA ülkeleri, AB üyeliği için gerekli düzenlemeleri bu geçiş sürecinde kendi faydaları için önemli bulmuşlardır.²⁴⁹

AB'nin beşinci genişlemesi, Sovyet siyasi düzeninden gelen ve ekonomik gelişmişlik açısından AB ortalamalarından geride olan kalabalık bir grubun AB üyeliği kazanması bakımından diğer AB genişleme dalgalarından farklılık göstermektedir. Ayrıca, bu genişleme dalgasında öne çıkan koşulluluk ilkesi (conditionality) kapsamında AB'nin aday ülkelerde gelişmeleri izleyebilmesi için

²⁴⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe "Avrupa Birliği'nde Genişleme" kitap::Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar editör. Belgin Akçay ve İlke Göçmen s.646.

²⁴⁵ Alper Yurttaş, "Letonya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci". Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü? Editörler Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar. S.275.

²⁴⁶ Alper Yurttaş, "Letonya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci". Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü? Editörler Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar. S.301.

²⁴⁷ Mesut Eren ve Aziz Murat Hatipoğlu, "Balkan Ülkelerinin Avrupa Birliği'ne Ekonomik Entegrasyonu ve Türkiye ile Karşılaştırılması", Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı –V, Yıl 21, Sayı 70, Mart-Haziran 2015, s. 5725.

²⁴⁸ İrfan Kaya Ülger, "Balkanların Batı Sistemine Dâhil Olması", Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı –V, Yıl 21, Sayı 70, Mart-Haziran 2015, s. 5723.

²⁴⁹ Muzaffer Akdoğan, "Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 374.

model teşkil etme, finansal ve teknik yardım, kriter belirleme ve denetleme, tavsiyede bulunma ve üyelik sürecinin diğer aşamalarına geçişe izin verme olmak üzere beş alanda mekanizmaları bulunmaktadır. Son iki mekanizma AB'nin beşinci genişleme için oluşturduğu mekanizmalar olup ilk üçü diğer genişlemelerde kullanılmıştır.²⁵⁰ Şarta bağlılık (conditionality) ilkesi kapsamında aday ülkelerin Batı Avrupa'daki siyasi ve ekonomik düzen çerçevesinde kendi ülkelerinde gerekli reformları gerçekleştirerek AB'nin siyasi ve ekonomik sistemine uyum kabiliyetlerinin artması amaçlanmıştır.²⁵¹

3.5.1. İlk Dalga (2004- Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi)

2004 yılında AB üyeliği kazanan on ülkeden biri olan Çek Cumhuriyeti'ni AB üyeliğine götüren temel unsurun güvenlik politikası olduğunu söylemek mümkündür. Çek Cumhuriyeti'nin güvenlik politikasını etkileyen iki olay olduğunu belirtmek gerekmektedir. 1939 yılında Çekoslovakya'nın Alman egemenliğine girmesinden sonra Almanların yayılmacılığında endişelenen Çek Cumhuriyeti'nin AB'ye üyelik başvurusu, ülkenin Batıya yönelmesi anlamına gelmektedir. 5 Ocak 1968'de ise Alexander Dubček iktidara gelmiş olup Prag Baharı olarak bilinen ve sekiz ay süren siyasi liberalleşme sürecini başlatmıştır. Bu süreç, ülkeyi işgal eden SSCB ve Varşova Paktı müttefikleri ile sona ermiştir. Sonuç olarak; ülkenin 1939 ve 1968 yıllarındaki tecrübeleri ve Çek ulusunda Almanya ve Rusya'nın yarattığı tehdit algısı, ülkeyi AB üyelik sürecine yönlendirmiştir.²⁵² Çek Cumhuriyeti ile AT arasında 1993 yılında başlayan diplomatik ilişkiler sonrasında Çek Cumhuriyeti 1995 yılında AB'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır ve 2004 yılında AB üyesi olmuştur.²⁵³

²⁵⁰ Seniye Gül Yıldırımkaya, "Estonya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 82.

²⁵¹ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 376.

²⁵² Muzaffer Akdoğan, "Çek Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 74.

²⁵³ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 47.

1991 yılında Şarkı Devrimi (The Singing Revolution) sonrasında bağımsızlığını kazanan Estonya, aynı yıl AB ile diplomatik ilişki kurmuştur. Bir yıl sonra AB ile imzalanan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması imzalandıktan bir sene sonra yürürlüğe girmiştir.²⁵⁴ Rusya tehdidinde karşı 28 Kasım 1995 tarihinde tam üyelik talebinde bulunan Estonya, ekonomik, askeri güç ve coğrafi büyüklük açısından dezavantajlı olan konumunu diplomatik açıdan telafi etmeye çalışmıştır.²⁵⁵ Estonya için AB üyeliği öncelikle güvenlik ifade etmekle birlikte hızlı büyümenin bir parçası olarak görülmüştür.²⁵⁶

AB Komisyonu'nun 15 Temmuz 1997 tarihli görüş bildirisinde, komisyonun üyelik müzakerelerinin açılması için tavsiyede bulunduğu ülkelerden biri olması diğer adaylardan Baltık ülkesi olan Letonya ve Litvanya ile kıyaslanması sebebiyle bu Baltık ülkelerinde hoşnutsuzluk oluşturmuştur.²⁵⁷ Ayrıca, AB üyelik öncesinde Estonya'nın karşılaştığı temel sorunlardan biri ülkede Ruslara ilişkin problemlerdir. 2002 yılındaki İlerleme Raporu'nda sıkça belirtildiği üzere Estonya'da yabancı uyruklulara verilen vatandaşlık oranının düşük olması eleştirilmiştir.²⁵⁸

Macaristan'da Soğuk Savaş sonrasında demokratik seçimlerle seçilen hükümet dış politikasını bağımsızlık ve ulusal çıkarlar çerçevesinde oluşturacağını ve bu politikanın da Avrupa çıkarları ve değerleri ile uyum içinde olmasını amaçladıklarını ifade etmiştir.²⁵⁹ Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrasında yaptığı birçok değişiklikle Batı ile bütünleşme amacını ortaya koyan Macaristan'a AB tarafından destek gelmiştir.²⁶⁰ Ayrıca, 1989 sonrasında diğer post-komünist ülkelere

²⁵⁴ Seniye Gül Yıldırımkaaya, *a.g.m.*, s. 83.

²⁵⁵ Seniye Gül Yıldırımkaaya, *a.g.m.*, s. 85.

²⁵⁶ Güngör Uras, "AB Ödevi Hızlı ve Tam Yapılmalı", *Milliyet*, 14 Mart 2008, <http://www.milliyet.com.tr/--ekonomi-505510/>, (12.08.2017).

²⁵⁷ Seniye Gül Yıldırımkaaya, *a.g.m.*, s. 86.

²⁵⁸ Seniye Gül Yıldırımkaaya, *a.g.m.*, s. 87.

²⁵⁹ Imre Varga, "Development of the Hungarian Foreign Policy in the Last Ten Years A Comparison of the Foreign Policy Programs of the Post-Transition Hungarian Governments", *National Security and the Future*, Cilt 2, Sayı 1, 2000, s. 199.

²⁶⁰ İlhan Aras, "Macaristan'ın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 156.

göre AT ile ilişkilere önce başlayan Macaristan, 1994 yılında ise AT'ye üyelik için başvurmuştur. 1997 adaylık statüsü verilen Macaristan'ın üyelik müzakereleri 1998 yılında başlamıştır. Yeterli kurumsal mekanizmayı oluşturarak müzakere sürecini başarılı bir şekilde geçiren Macaristan 2004 yılında tam üyelik kazanmıştır.²⁶¹

Polonya'nın aday olan diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla fazla nüfusu, yüzölçümü bakımından büyük olması, ekonomik olarak diğer adaylara kıyasla iyi bir durumda olması ve güvenlik açısından önemli bir konumda bulunması sebebiyle AT üyelik sürecinde avantajlı olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca Polonyalılar tarihi ve kültürel unsurlar sebebiyle topluluğun bir parçası olması gerektiklerini düşünmekteydi. Başka bir deyişle, Soğuk Savaş sonrasında toplumda AB üyeliğinin kendileri için bir hak olduğu algısı hâkimdi. Fakat bu algı zamanla AB sürecini yürüten kurumların değişmesi ile birlikte değişmiştir.²⁶² 1994 yılında tam üyelik başvurusunda bulunan Polonya dış politikasında AB üyeliğini tek hedef olarak belirlediğinden ülkede yapılacak düzenlemeler bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.²⁶³ Polonya'da eski rejimden kalan kurumlar yerine demokratik kurumların oluşturulması için AB üyelik sürecinde belirtilen norm ve standartların rehber kabul edildiği belirtilmektedir.²⁶⁴

Slovenya'nın AT ile ilişkisi sosyalist dönemde başlamış olup AB ile geliştirdiği özel ilişkisi ise federal yapısı ve Doğu bloğuna katılmamasına dayanmaktadır. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Slovenya Yugoslavya ile AT arasında yapılan ekonomik anlaşmalar bağlamında AT ile ilişkilerini 1993 yılına kadar sürdürmüş olup AT ile 5 Nisan 1993 tarihinde İşbirliği Anlaşması imzalamıştır.²⁶⁵ Katılım müzakereleri 31 Mart 1998 tarihinde Lüksemburg Altısı

²⁶¹ İlhan Aras, *a.g.m.*, ss. 176-177.

²⁶² Hakan Samur, "Polonya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, ss.184-185.

²⁶³ Hakan Samur, *a.g.m.*, ss. 192-193.

²⁶⁴ Hakan Samur, *a.g.m.*, s. 194.

²⁶⁵ Mustafa T. Karayığit "Slovenya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 214.

olarak tanımlanan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile başlamıştır. Aralık 2002 tarihinde ise müzakereler bitmiş olup Slovenya'yı da kapsayan on aday ülkenin AB'ye katılması için tarih verilmiştir. 2004 yılında Slovenya AB üyesi olmuştur.²⁶⁶

Küçük bir ada devleti olan Malta, coğrafi konumu ile dikkat çekici olup farklı ülkelerin sömürgesinde kalmıştır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra AET ile ilişkiler kuran Malta'nın AT tam üyelik başvurusu ise 1990 yılında Milliyetçi Parti (Nationalist Party/NP) tarafından gerçekleştirilmiş olup bu talep 1996 yılında Malta İşçi Partisi (Malta Labour Party /MLP) tarafından dondurulmuştur. Bu çerçevede Malta'nın iki partili siyasi yapısından ve AB'ye bakış açısından bahsedecek olursak; Milliyetçi Parti ekonomik liberalizmi ve AB ile ilişkileri desteklerken Malta İşçi Partisi işçi sınıfını koruyan ve AB tam üyeliğine sıcak bakmayan bir partidir.²⁶⁷ 1998 yılında NP Hükümeti tarafından üyelik süreci devam ettirilmiş olup kısa sürede Komisyon'un beklentileri doğrultusunda ekonomik şartlar yerine getirilmiştir. Katılım müzakereleri 2000 yılında başlamış ve iki yıl içerisinde tamamlanmıştır. Bu süreç sonunda 1 Mayıs 2004 tarihinde Malta, AB tam üyeliği kazanmıştır.²⁶⁸

Letonya, AB üyesi olan Litvanya ve Estonya ile üç Baltık ülkesinden biridir. Yakın tarihinde Sovyet işgali altında bulunan Letonya, bağımsızlığını 27 Ağustos 1991 tarihinde kazanmıştır.²⁶⁹ 1992 yılında ise AT ile Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalayan Letonya, aynı zamanda AB'nin aday ülkelerdeki finansal dönüşümü desteklemek için oluşturduğu PHARE'e dâhil olmuştur.²⁷⁰ 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde belirlendiği üzere AT, üyelik görüşmelerine başlamak için aday ülkelerin "birinci ve ikinci dalga" olarak sınıflandırıldığı bir modeli

²⁶⁶ Mustafa T. Karayığit, *a.g.m.*, s. 221.

²⁶⁷ Asiye Gün Güneş, "Malta'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, ss. 245-247.

²⁶⁸ Asiye Gün Güneş, *a.g.m.*, s. 264.

²⁶⁹ Alper Yurttaş, "Letonya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 269-271.

²⁷⁰ Alper Yurttaş, *a.g.m.*, s. 273.

benimsemiştir. Buna göre; 1998 yılında Kıbrıs, Macaristan, Estonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Polonya ile üyelik müzakerelerinin başlaması kararlaştırılırken Letonya'nın da dâhil olduğu ikinci dalga ülkeleri için bir tarih belirtilmemiştir.²⁷¹ Bu durumda AB'nin sıkça eleştirdiği toplumsal entegrasyonu etkileyen azınlıklar sorununun etkili olduğu söylenmektedir. Ayrıca Letonya'nın 2004 yılında AB tam üyeliği kazandıktan sonra bu konuyla ilgili eleştiri almaya devam etmesinden dolayı üyelikten önce sorunun tamamen çözümediği ve beşinci genişlemenin siyasi olduğu iddia edilmektedir.²⁷² 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Letonya'nın dâhil olduğu ikinci dalga ülkelerle katılım müzakerelerine başlanması kararı verilmiş olup 2002 yılında Letonya'nın üyelik için kabul edildiği bildirilmiştir ve Letonya 2004 yılında AB üyesi olmuştur.²⁷³

Slovakya, 1993 yılında bağımsızlığını kazanana kadar Çek Cumhuriyeti ile birlikte Çekoslovakya'yı oluşturmuştur. Slovakya'nın AB üyeliğine yönelmesi ve demokrasiyi benimseme süreci katı bir komünist yönetim tecrübesi bulunmasından dolayı zor olmuştur. Bu bağlamda 1998 yılına kadar Demokratik Slovakya için Eylem Partisi'nin demokrasiden uzak olmasının, Slovakya'nın AB üyelik sürecinde diğer Doğu Avrupa ülkelerinden geride kalmasına neden olduğunu belirtmek mümkündür. 1998 yılında seçilen Slovak Demokrat ve Hristiyan Birliği'nin reform sürecinde önemli gelişmeler kaydetmesinin Slovakya'nın AB üyelik sürecinde önemli bir yeri bulunmaktadır.²⁷⁴ 2004 yılında birliğe üye olan Slovakya, demokrasi konusunda önemli bir dönüşüm geçirmiştir.

Litvanya, 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra 1 Şubat 1993 yılında AT ile ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalamıştır ve "Polonya ve Macaristan'a Yönelik Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Programı" na (PHARE) katılmıştır. PHARE başlangıçta iki ülkeyi kapsamakta olup Doğu ve Orta

²⁷¹ Alper Yurttaş, *a.g.m.*, ss. 284-85.

²⁷² Alper Yurttaş, *a.g.m.*, s. 303.

²⁷³ Alper Yurttaş, *a.g.m.*, s. 292.

²⁷⁴ Pelin Sönmez, "Slovakya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, ss. 335-336.

Avrupa’da zamanla genişlemiş olduğundan Litvanya’nın bu programa geçmesinin Orta Avrupa ülkesi olarak kabul edilmesi sebebiyle önemli bir yeri bulunmaktadır. Ayrıca, iki taraf arasında 18 Temmuz 1994 tarihinde serbest ticaret anlaşması ve 1995 yılında ortaklık anlaşması imzalanmıştır.²⁷⁵ Katılım müzakerelerinde Litvanya’nın karşılaştığı, Rus toprağı olan Kaliningrad’ta dolaşım konusu ve Ignalina nükleer reaktörü (INR)’nün kapatılması olmak üzere iki özel sorun bulunmaktadır. Kaliningrad ile ilgili sorun Rusya ile Litvanya arasında kara ve deniz sınırlarına ilişkin sınırların belirlenmesi ile çözülmüştür. INR’nin ekonomik açıdan Litvanya’da önemli bir yeri olması ve kapatılmasının Litvanya için yüksek bir maliyette olmasına rağmen nükleer santral kapatılmıştır.²⁷⁶ Müzakere sürecinde ise Baltık ülkeleri arasında Estonya’nın ilk dalgada yer alması Litvanya’da hayal kırıklığı yaratmış olup ikinci dalgada Litvanya reform sürecinde ivme kazanmıştır.²⁷⁷ AB üyesi olmak için gereken koşulları yerine getiren Litvanya’nın AB üyeliğini ulusal çıkarlarını güçlendirmek ve birliğin dışında kalmanın maliyetinin daha yüksek olması sebebiyle talep ettiği ortaya çıkmaktadır.²⁷⁸ Litvanya 2004 yılında AB üyesi olmuştur.

Kıbrıs ile AB ilişkilerine baktığımızda ise ilişkilerin 1972 yılına ve ortaklık düzeyine dayandığını görmekteyiz. 1990 yılında Kıbrıs AT tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Katılım müzakerelerinde ortak pazar, tarım, rekabet politikası, gemicilik, çevre ve vergilendirme başlıklarında yaşanan büyük sorunlar Kıbrıs’ın en büyük reformu ise vergi konusunda yaptığı öne çıkmaktadır. Gümrük Birliği konusunda gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra müzakerelerde ortaya çıkan sorunlara odaklanan Kıbrıs, kurumsal yapısını AB normları çerçevesinde düzenlemiştir. Müzakere sürecinin 2002 yılında başarıyla tamamlanmasının ardından

²⁷⁵ Armağan Gözkaman, “Litvanya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, ss. 308-309.

²⁷⁶ Armağan Gözkaman, *a.g.m.*, ss. 327-329.

²⁷⁷ Armağan Gözkaman, *a.g.m.*, ss. 310-311.

²⁷⁸ Armağan Gözkaman, *a.g.m.*, ss. 330-331.

2004 yılında Kıbrıs AB üyesi olmuştur.²⁷⁹

3.5.2. İkinci Dalga (2007- Romanya ve Bulgaristan)

Kopenhag Kriterlerinin tam olarak işe yaramadığı iki ülke olarak iddia edilen Bulgaristan ve Romanya AB üyelik sürecinde geçirdiği dönüşümlere rağmen AB’de her zaman “geride kalanlar” (laggards) olarak görülmüştür.²⁸⁰

Bulgaristan, uzun yıllar Doğu Bloğunda yer alması ve sosyalist bir gelenekten gelmesine bağlı olarak karşılaştığı sorunlar sebebiyle AB üyelik sürecini oldukça zor geçirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında 1990 yılında Bulgaristan’da çok partili seçim yapılmış olup ardından ülkede bir istikrarsızlık dönemi yaşanmıştır. 1991 yılında demokratik parlamento seçimleri ve 1992 yılında Cumhurbaşkanlığı seçiminin gerçekleşmesi demokrasiye geçişin önemli adımları olarak kabul edilmektedir.²⁸¹ Fakat 1990’lı yıllar Bulgaristan için siyasi istikrarsızlık, ekonomik ve toplumsal sorunlarla geçmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan için AB üyeliği siyasi, ekonomik ve güvenlik endişelerini giderecek bir çözüm yolu olarak görülmekteydi.²⁸² 14 Aralık 1995 yılında AB üyelik başvurusu yapan Bulgaristan katılım müzakerelerine 2000 yılında başlamıştır.²⁸³ Komisyon’dan 2002 yılındaki Brüksel Zirvesi’nde Kopenhag Zirvesi kadar Bulgaristan ve Romanya için “Yol Haritası” hazırlaması talep edilmiştir. “Yol Haritası” Kopenhag Zirvesi’nde kabul edilmiş olup bu ülkeler için AB’nin çeşitli komitelerine gözlemci statüsünde katılmaları önerilmiş ve her iki ülke için de Katılım Ortaklığı Belgeleri’nin hazırlanması istenmiştir.²⁸⁴

²⁷⁹ Altuğ Günar, “Kıbrıs’ın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 144.

²⁸⁰ Muzaffer Akdoğan, “Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, s. 376.

²⁸¹ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 371.

²⁸² Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s.372.

²⁸³ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s.375.

²⁸⁴ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 9.Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 21.

Romanya’da yaklaşık otuz yıldır ülkede hakim olan rejimin 1989 yılında değişmesiyle birlikte kaos ortamı oluşmuştur. Özellikle eski sosyalist düzenden kalma yolsuzluk sorunu Romanya’nın AB üyelik sürecinde en çok karşısına çıkan konu olmuştur. Romanya, AB üyelik sürecinde önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir.²⁸⁵ Fakat 1989 yılından sonraki on yıllık sürece baktığımızda kaydedilen gelişmeler oldukça yavaş kalmış olup Avrupa Komisyonu’nun 2000 yılı raporunda belirtildiği üzere Romanya ekonomisi ve toplumu beklenen dönüşümü gerçekleştirememiştir. Bu raporda belirtilen kırılgan makro-ekonomi, belirsiz yasal ve kurumsal çerçeve ve reform girişimlerinin etkin olmaması vurgulanmış olup Romanya’nın sosyal ve ekonomik açıdan gerekli kriterlere ulaşamadığının altı çizilmiştir.²⁸⁶

1995 yılında Bulgaristan ile AB üyelik talebinde bulunan Romanya AB ile katılım müzakerelerine 2000 yılında başlamış olup 2007 yılında AB üyesi olmuştur.²⁸⁷

3.6. Son Genişleme (2013-Hırvatistan)

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Hırvatistan, geçmişten gelen birçok sorunla mücadele etmek durumunda kalmış olup hızlı bir dönüşüm sürecinin sonunda AB ile katılım müzakerelerine 2005 yılında başlamış ve 2013 yılında AB üyesi olmuştur. Hırvatistan’ın AB üyeliği diğer Batı Balkan ülkelerinin üyelik sürecinde önemli bir rehber niteliğindedir.²⁸⁸ Hırvatistan AB üyelik sürecinde Yugoslavya deneyimini ve Balkanlı kimliğini yok sayarak kendisini Merkezi Avrupa ülkesi olarak tanımlamış olup AB ise Hırvatistan’ın AB üyelik sürecini

²⁸⁵ Akın Sağıroğlu ve Canan Sağıroğlu, *a.g.m.*, s. 431.

²⁸⁶ Nuray Bozbora, “Demokratik Dönemde Romanya”, *Balkanlar El Kitabı 2.Cilt: Çağdaş Balkanlar*, Derleyenler: Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 681.

²⁸⁷ “AB Genişlemesi”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>, (16.08.2017).

²⁸⁸ İlhan Aras, “Hırvatistan’ın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s.478.

“Balkanlardan Avrupa’ya dönüşün” bir göstergesi olarak kabul etmiştir.²⁸⁹

2000 yılına kadar Franjo Tudjman önderliğinde Hırvatistan’ın AB ilişkileri; Tudjman’ın otoriter ve milliyetçi yönetimi ve savaş suçu zanlılarını Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne (ICTY) gönderme konusundaki kararsızlığı sebebiyle oldukça olumsuz bir hal almıştır. 2000 yılında demokrasiye geçiş dönemiyle birlikte hukukun üstünlüğü ve demokratik yapıların oluşturulması konularında önemli adımlar atılmıştır.²⁹⁰ Ayrıca, Hırvatistan, AB üyeliği için politikalarında; 1990’ların ikinci kısmında milliyetçi politikaların bırakılması, farklı ideolojik ve etnik kimliklerin siyasette yer alabilmesi ve Sırbistan, Karadağ ve Bosna-Hersek ile bölgesel işbirliği yapılması olmak üzere üç kayda değer siyasi değişiklik yapmıştır.²⁹¹ Ayrıca, Avrupa’nın bir parçası olarak görülmesine rağmen Balkanların savaşımlardan dolayı olumsuz bir imajı olması üzerine liderler “Avrupa’ya dönme” söylemini kullanmıştır.²⁹²

Hırvatistan’ın AB üyelik sürecinde karşılaştığı önemli sorunlardan biri Slovenya ve Hırvatistan arasındaki sınır sorunudur. Slovenya’nın bu sorunu müzakere sürecinde öne çıkarmasıyla birlikte taraflar arasında çözüm için görüşmeler başlamış olup sorunun uluslararası tahkime götürülmesine karar verilmiştir.²⁹³ Bir başka sorun ise Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi /YUCM (The International Criminal Tribunal For the former Yugoslavia) ile ilgilidir.²⁹⁴ Hırvatistan’da Hırvat Bağımsızlık Savaşı ve Bosna Savaşı’nda kahraman olarak görülen kişilerin savaş suçu işledikleri gerekçesiyle mahkemeye teslim edilmesi konusunda Hırvatistan’ın tereddütleri olmuştur. Fakat AB üyelik sürecinde

²⁸⁹ İlhan Aras, *a.g.m.*, s.466.

²⁹⁰ Yeliz Şahin, “Hırvatistan’ın AB Serüveninde Mutlu Son”, *İktisadi Kalkınma Vakfı, İKV Değerlendirme Notu* 70, Temmuz 2013, http://ikv.org.tr/images/upload/data/files/temmuz_2013_degerlendirme_notu_70.pdf, (28.09.2017), ss. 1-2.

²⁹¹ İlhan Aras, *a.g.m.*, s. 466.

²⁹² Maple Razsa ve Nicole Lindstrom “Balkan is Beautiful: Balkanism in the Political Discourse of Tudman’s Croatia”, *East European Politics and Societies*, Cilt 18, Sayı 4, 2004, ss. 631-633.

²⁹³ İlhan Aras, *a.g.m.*, s. 459.

²⁹⁴ İlhan Aras, *a.g.m.*, s. 457.

Hırvatistan'ın karşısında önemli bir engel olarak çıkan bu durum ülkenin YUCM ile işbirliği yapması ile çözülmüştür.²⁹⁵ Bir diğer sorun ise Slovenya'nın faaliyette olmayan Ljubljanska Banka'yla ilgili olan anlaşmazlık sebebiyle Hırvatistan'ın Katılım Anlaşması'nın onay sürecinin başlatılmayacağını belirtmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Yugoslavya'nın 1991 yılında dağılması sonrasında bankanın Hırvat mudilere olan borcunu ödemesi için Slovenya uluslararası hukukta bir çözüm bulunmasını talep etmiştir. Bu sorun, mudilere yapılacak ödemenin Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements) himayesinde yapılmasının kararlaştırılması ile çözülmüştür.²⁹⁶ Ayrıca yargının bağımsızlığı ve yolsuzluk ile kamu yönetimindeki reformların etkin bir şekilde gerçekleştirilememesi Hırvatistan'ın AB üyelik sürecinde karşılaştığı önemli sorunlardandır.²⁹⁷

Hırvatistan ile AB arasında 25 Ekim 2001 tarihinde imzalanan Stabilizasyon ve Ortaklık Anlaşması 1 Şubat 2005'te yürürlüğe girmiştir. Hırvatistan 2003 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunmasının ardından 2004 yılında adaylık statusü kazanmıştır. Ekim 2005 yılında müzakerelere başlayan Hırvatistan 2013 yılında AB üyesi olmuştur.²⁹⁸

²⁹⁵ Özge Altun, "Avrupa Birliği Genişleme Politikası Bağlamında Hırvatistan Üyeliği", *T. C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*, Temmuz 2013, <http://www.abmaliye.gov.tr/ABDID%20Raporlar/Araştırma%20ve%20İnceleme%20Serisi/AB%20Genişleme%20Politikası%20Bağlamında%20Hırvatistan%20Üyeliği.pdf>, (28.09.2017), s. 6.

²⁹⁶ "Slovenya ve Hırvatistan Ljubljanska Banka Anlaşmazlığının Çözümü İçin Anlaşmaya Vardı", *İKV E-Bülteni*, 6-12 Mart 2013, http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=169&id=730, (16.08.2017).

²⁹⁷ İlhan Aras, *a.g.m.*, s.460.

²⁹⁸ Şeyma Adıyaman, "Hırvatistan'ın AB Süreci ve Savaş Suçları", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 21 Mart 2011, http://www.bilgesam.org/incele/149/-hirvatistan'in-ab-sureci-ve-savas-suclari/#.WZRLVLSfE_U, (28.09.2017).

4. SOSYAL İNŞACILIK KURAMI BAĞLAMINDA ROMANYA VE BULGARİSTAN'IN AB ÜYELİKLERİ

4.1. Sosyal İnşacılık Bağlamında Balkan Genişlemesi

1999 yılında “Journal of European Public Policy” adlı dergide “Social Construction of Europe” ile önemine dikkat çekilen sosyal inşacılık ve Avrupa bütünleşmesi konusu diğer çalışmalar için zemin hazırlamıştır. Yazarların dergide belirttiği üzere kurumlar, bireylerin ve devletlerin tercihlerini şekillendirmekte olup kimliklerini etkilemektedir. Normlar ve kurumlar rasyonel kuramcılar için fayda-maliyet analizi odaklı görülmekteyken sosyal inşacılıkta devletlerin davranışlarını şekillendirmesindeki etkisine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda sosyal inşacılık, Avrupa bütünleşmesinde sosyal kurumlar, kimlik oluşumu, dilin ve siyasi söylemlerin etkisini incelemektedir.²⁹⁹ Bu yaklaşıma göre; aktörlerin ve onların tercihlerinin karşılıklı sosyal etkileşim sonucunda oluştuğu ve inşa edildiği varsayılmaktadır. Uluslararası sistem sosyal olarak inşa edilmiş olup uluslararası organizasyonlar ise ait olduğu topluluğun değerlerini yansıtmaktadır. AB ise liberal değerlere vurgu yapmakta olup insan haklarına ve liberal değerlere uygun davranmaya önem vermektedir. AB'nin kurulmuş olduğu değerler kapsamında ülkelerin AB üyesi olması için iç politikada ve uluslararası alanda liberal değerlere uygun hareket etmesi beklenmektedir. Sosyal inşacı yaklaşımda AB değerlerini benimseyen Avrupalı ülkeler³⁰⁰ AB üyesi olabilir.³⁰¹ Çünkü genişleme sürecini belirleyen kimlik, norm ve ortak değerlerin paylaşılma derecesidir.³⁰² Ayrıca, üye ve aday devletler karşılıklı ilişkilerini AB değerler temelinde inşa etmektedir.³⁰³ Bu bağlamda, Avrupa bütünleşmesi süreklilik gösteren ve dönüştürücü etkiye sahip bir

²⁹⁹ Derya Büyüktanır, “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, No 2, 2015, s. 17.

³⁰⁰ Frank Schimmelfennig, “The Community Trap”, s. 59. Frank Schimmelfennig, sosyal inşacı yaklaşımın AB genişlemesini açıklama konusunda yetersiz kaldığını belirterek “Rhetorical Action” önermiştir.

³⁰¹ Frank Schimmelfennig, “The Community Trap”, ss. 58-59.

³⁰² Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, “Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 9, Sayı 4, 2002, s. 514.

³⁰³ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, *a.g.m.*, ss. 513–515.

süreci ifade etmektedir.³⁰⁴

Soğuk Savaş Döneminin bitmesiyle birlikte Avrupa genişleme sürecinde “Avrupalılık” kavramı öne çıkmıştır. AB’nin 1993’te Kopenhag Zirvesi’nde kendini “Değerler Birliği” olarak tanımlamasına bağlı olarak aday ülkelerden bu değerlere uygun olması istenmiştir. AB’nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişleme sürecini bu değer ve normların belirlediği bilinmektedir.³⁰⁵ Başka bir deyişle, 2004 yılında AB üyesi olan ülkelerin ortak tarihi ve kültürel değerleri olduğu ifade edilmektedir.³⁰⁶

Sosyal İnşacılıkta vurgu yapılan karşılıklı inşa etme süreci, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyelik sürecinde görülmektedir. AB’nin bu ülkelerin üyeliği için açıkladığı şartlar ve AB’nin 2004 genişlemesi bu sürece örnek verilebilir. AB’nin hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, demokrasi gibi normları çerçevesinde gerekli reformları gerçekleştiren AB aday ülkeler Avrupa kimliğinin bir parçası olarak AB ile karşılıklı inşa etme sürecine dâhil olmuştur.³⁰⁷ Bu bağlamda, sosyal inşacılık çerçevesinde AB’nin Balkan politikasını anlamak için 2003 yılında gerçekleşen Selanik Zirvesi oldukça önemlidir. Bu zirvede belirtildiği üzere Batı Balkan ülkeleri kendilerinden beklenen şartları yerine getirdiği takdirde tam üyelik kazanacağı garanti edilmiştir. Bu çerçevede Hırvatistan’ın tam üyelik kazanması önemli bir örnektir. Soğuk Savaş sonrasında Balkanlardaki çatışma ve gerilim ortamını AB’nin yumuşak güç unsurlarıyla dönüştürmesi ile birlikte Balkanlar Batı ile bütünleşme amacı taşımaktadır.³⁰⁸

AB, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekleşen dönüşümün benzerini Batı

³⁰⁴ Nergiz Özkural, *European Neighbourhood Policy: Neorealist and Constructivist Approaches*, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s.150.

³⁰⁵ Hüseyin Kutay Aytuğ, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 15, Sayı 1, 2008, s. 158.

³⁰⁶ Nergiz Özkural, *European Neighbourhood Policy*, s. 162.

³⁰⁷ Derya Büyüktanır, *a.g.m.*, s. 18.

³⁰⁸ İrfan Kaya Ülger, *a.g.m.*, s. 5724.

Balkan ülkelerinde gerçekleştirmek üzere, bu ülkelere üyelik perspektifi vererek “İstikrar ve Ortaklık Süreci” adını verdiği bir süreç oluşturmuştur. Buna göre, istenilen reformları gerçekleştiren Batı Balkan ülkeleri ile AB arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmaktadır. AB’nin Batı Balkanlara yönelik politikasında bu anlaşma ile Batı Balkan ülkelerine üyelik öngörülmektedir. Ortaklık anlaşmaları ile bu ülkelerde demokrasi, bölgesel işbirliği ve sivil toplumun gelişimi hedeflenmektedir.³⁰⁹

4.1.1. Avrupalılaşıma

Avrupalılaşıma kavramının literatürde tek bir tanımı olmamasına rağmen özellikle AB’nin Doğu genişlemesi kapsamında belirtilen bir açıklaması bulunmaktadır. Bu bağlamda aday ülkelerin Avrupalılaşıması olarak 1993 yılında belirlenen Kopenhag Kriterleri karşımıza çıkmaktadır. Avrupalılaşımanın AB etkisi ile gerçekleşmesi ve AB’nin amaçlarına uygun değişimler ortaya çıkarması gerekmektedir. Başka bir deyişle Avrupalılaşıma MDA için “Koşulluluk” ilkesi kapsamında kriterlerin aday ülkelere AB aracılığıyla aktarılıp benimsenme sürecini ifade etmektedir. AB Komisyonu tarafından her yıl düzenli olarak İlerleme Raporları ile takip edilmesi aday ülkenin Avrupalılaşımasının izlenmesi açısından önemlidir.³¹⁰

Sosyalleşme sürecine vurgu yaparak normların aktörlerin çıkar ve kimliklerini etkilediğini belirten Sosyal inşacılık açısından Avrupalılaşıma ise uygunluk mantığı (logic of appropriateness) ile gerçekleşir. Buna göre, Avrupalı değerlerin diğer devleti ikna yolu ile transfer edilerek değişimin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu süreç içinde Avrupalı değerleri içselleştiren devletin kendini yeniden tanımlayarak çıkar ve kimlik oluşturması beklenmektedir. Başka bir deyişle, sosyal inşacılık yaklaşımına göre Avrupalılaşıma, devletin sosyalleşme ve öğrenme

³⁰⁹ Arif Bağbaşıoğlu. “Öteki İle Bütünleşme Çabaları: Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlara Yönelik İş Birliği Faaliyetleri”, *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı –V*, Yıl 21, Sayı 70, Mart-Haziran 2015, s. 5757.

³¹⁰ Hatice Yazgan, *a.g.m.*, ss. 126-127.

sürecinin sonunda Avrupalı normlar çerçevesinde kimlik ve çıkar tanımı yapması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda AB genişlemesi ortak kültür, kimlik ve değerler temelinde gerçekleşmektedir.³¹¹ AB genişlemesi ile özellikle siyasi koşulluluk bağlamında demokrasinin tesis edilmesi hususu ve diğer Kopenhag kriterleri, sosyal inşacılığın tanımladığı modernleşme ve sosyalleşme sürecini ifade etmektedir.³¹²

Aday ülke Avrupalılaşmasını inceleyen Schimmelfennig ve Sedelmeier'e göre Avrupalılaşma, aday ülkelerin AB kurallarını içselleştirdiği bir süreç olarak ifade edilmiş olup AB şartlılığı demokrasi ve müktesebat koşulsallığı olmak üzere iki temel başlıkta analiz edilmiştir. Bu iki temel unsurun içselleştirilme süreci ise dışsal teşvik modeli (external incentives), ders çıkarma modeli (lesson drawing) ve öğrenme modeli (social learning) olmak üzere üç Avrupalılaşma mekanizmasının etkileri bakımından incelenmiştir. Dışsal teşvik modelinde aday ülkeler AB kurallarını karlı ise benimsemektedir. Öğrenme modelinde AB kurallarının benimsenmesi aday ülkelerin kendilerini ne kadar AB'li gördükleri ve bu kuralları ne kadar meşru buldukları ile ilgilidir. Ders çıkarma modelinde ise aday ülkelerin gönüllü olarak AB kurallarından ders çıkarmasını öngörmektedir. Schimmelfennig ve Sedelmeier'in vardığı sonuç ise dışsal teşvik modeli ile örtüşmekte olup demokrasi şartlılığı açısından AB kurallarının aday ülkeye siyasi olarak kar-zarar hesabı üzerinden hesaplandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.³¹³ AB, uluslararası sistemde AB normlarından ve değerlerinden oluşan sosyal bir yapı olarak tanımlanmaktadır.³¹⁴

Bu çerçevede AB'nin aday ülkeleri Avrupalılaştırma kapsamında 1993'de Kopenhag Zirvesi'nde kararlaştırdığı aday ülkelerin yerine getirmesi gereken kriterler; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlık haklarını içeren siyasi kriterler,

³¹¹ Hatice Yazgan, *a.g.m.*, ss. 133-135.

³¹² Nergiz Özkural, *European Neighbourhood Policy*, s. 172.

³¹³ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, "Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe", *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Derleyenler: Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, Cornell University Press, Ithaca 2005.

³¹⁴ Nergiz Özkural, *European Neighbourhood Policy*, s. 153.

işleyen Pazar ekonomisi ve AB içindeki rekabet baskısı ile mücadele etme potansiyelini içeren ekonomik kriterler ve üyelik yükümlülüklerini yerine getirecek kapasitede olunmasını içeren AB Müktesebatının üstlenilmesi kriteri olmak üzere üç temel alanda incelenmektedir.³¹⁵

4.2. Romanya'nın AB Üyelik Süreci

Romanya'nın AB üyelik sürecinde yaptığı reformlar; ekonomik kriterler, siyasi kriterler ve AB müktesebatı çerçevesinde gerçekleşmiş olup aşağıdaki tabloda Romanya'nın AB üyelik müzakerelerinde açılan fasıl başlıkları görülmektedir.

Tablo 3: Romanya'nın Müzakere Süreci

Fasıl Başlığı	Açılış Tarihi	Geçici Olarak Kapatma
Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler	2000'in ilk yarısı	2000'in ilk yarısı
Bilim ve Araştırma	2000'in ilk yarısı	2000'in ilk yarısı
Eğitim ve Öğretim	2000'in ilk yarısı	2000'in ilk yarısı
Dış İlişkiler	2000'in ilk yarısı	2000'in ilk yarısı
Dış ve Güvenlik Politikası	2000'in ilk yarısı	2000'in ilk yarısı
Rekabet	2000'in ikinci yarısı	2004'ün ikinci yarısı
İstatistik	2000'in ikinci yarısı	2000'in ikinci yarısı
Haberleşme ve Bilgi Teknolojileri	2000'in ikinci yarısı	2002'nin ikinci yarısı
Kültür ve Görsel İşitsel Politika	2000'in ikinci yarısı	2002'nin ikinci yarısı
Sermayenin Serbest Dolaşımı	2001'in ilk yarısı	2003'ün ilk yarısı
Şirketler Hukuku	2001'in ilk yarısı	2001'in ikinci yarısı
Balıkçılık	2001'in ilk yarısı	2001'in ilk yarısı

³¹⁵ Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyonun 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, No 2, Bahar 2004, s. 96.

Ulaştırma	2001'in ilk yarısı	2003'ün ikinci yarısı
Gümrük Birliği	2001'in ilk yarısı	2002'nin ikinci yarısı
Vergilendirme	2001'in ikinci yarısı	2003'ün ilk yarısı
Sosyal Politika ve İstihdam	2001'in ikinci yarısı	2002'nin ilk yarısı
Tüketici ve Sağlığın Korunması	2001'in ikinci yarısı	2001'in ikinci yarısı
Malların Serbest Dolaşımı	2002'nin ilk yarısı	2003'ün ilk yarısı
Kişilerin Serbest Dolaşımı	2002'nin ilk yarısı	2003'ün ikinci yarısı
Ekonomik ve Parasal Birlik	2002'nin ilk yarısı	2002'nin ilk yarısı
Enerji	2002'nin ilk yarısı	2004'ün ilk yarısı
Bölgesel Politika	2002'nin ilk yarısı	2004'ün ikinci yarısı
Çevre	2002'nin ilk yarısı	2004'ün ikinci yarısı
Adalet ve İçişleri	2002'nin ilk yarısı	2004'ün ikinci yarısı
Mali Kontrol	2002'nin ilk yarısı	2003'ün ikinci yarısı
Kurumlar	2002'nin ilk yarısı	2002'nin ilk yarısı
Endüstriyel Politika	2002'nin ikinci yarısı	2002'nin ikinci yarısı
Tarım	2002'nin ikinci yarısı	2004'ün ilk yarısı
Hizmetlerin Serbest Dolaşımı	2002'nin ikinci yarısı	2004'ün ikinci yarısı
Mali ve Bütçesel İlkeler	2002'nin ikinci yarısı	2004'ün ilk yarısı

Kaynak: Akın Sağıroğlu ve Canan Sağıroğlu, *a.g.m.*, ss. 439-440.

4.2.1. Ekonomik Düzenlemeler

Romanya'da 1989 Devrimi'nin ardından ekonomide yapılan düzenlemelerle bir reform süreci başlatılmıştır. 1990'ların başında Romanya'da serbest piyasa ekonomisi başlamış olup ekonomide 2000'lerde önemli büyüme oranları yakalanmıştır. Romanya, AB'nin en yoksul ikinci ülkesi olarak kabul edilmekle birlikte 2007 yılında %6,9 ve 2008 yılındaki %8,5 büyüme oranları oldukça önemlidir. ³¹⁶ Romanya ekonomisinin, ülkedeki geniş tarım alanları ve zengin doğalgaz ve petrol rezervlerinin varlığına bağlı olarak, tarım ve madencilikçe

³¹⁶ Emirhan Kaya, "Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, Aralık 2016, s.226.

dayanmaktadır. Ayrıca, 1989 yılına kadar sosyalist rejimle yönetilen Romanya AB üyelik sürecinde liberal ekonomiye geçiş için düzenlemeler yapmıştır.³¹⁷ Romanya'da AB üyelik kriterleri çerçevesinde uygulanan özelleştirme politikaları ile yabancı yatırımcıların dikkati çekilmiştir.³¹⁸

Romanya'da AB kriterleri çerçevesinde gerekli ekonomik düzenlemelerin gerçekleşmesi için PHARE programı, tarım sektörünü içeren SAPARD ve yapısal reformlar için ISPA Mali yardımları kararlaştırılmıştır.³¹⁹

Mayıs 2006 Raporu, Romanya'daki market ekonomisine dikkat çekerek özelleşme kapsamında enerji, madencilik ve taşımacılık sektörlerinde yeniden yapılanmayı içeren yapısal reformların derinleşme gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, 4 büyük devlet şirketi özelleştirilmiştir. Bu rapora göre, gerçekleştirilen gelir vergisinin toplanması, vergi tabanındaki ve maliyedeki reformlara ek olarak kamu giderleri reformu ve vergi uyumunun geliştirilmesi gerekmektedir.³²⁰

4.2.2. Siyasi Kriterler Çerçevesinde Düzenlemeler

2006 İlerleme Raporuna göre Romanya'da Kamu yönetimi alanındaki reform devam etmektedir. Bu alanda kabul edilen iki kanundan biri kamu maliyesi diğeri devlet memurları ile ilgili kanundur. Devlet memurları ile ilgili kanun ademi merkeziyetçiliğin yasal çerçevesini oluştururken yetkinin merkezden en uygun alt birimde olmasını amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu kanun memurların işe alım süreci ile hak ve sorumluluklarını tanımlarken devlet memurlarının siyasetten uzak

³¹⁷ Cantürk Caner "AB'ye Üyelik Perspektifinden Romanya'da Kamu Yönetimi Reformları: Yapısal Bir Analiz", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl 2, Cilt 1, Sayı 3, Yaz 2009, ss. 95-96.

³¹⁸ Özge Tuğba Baklacioğlu, *Avrupa Birliği'nin Yeni Üye Ülkeleri (Bulgaristan ve Romanya) ve Türkiye: Rekabet Gücü Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 18.

³¹⁹ Özge Tuğba Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 22.

³²⁰ Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership of Bulgaria and Romania, *Commission of the European Communities*, COM(2006) 549 final, Brüksel, 26 Eylül 2006, s. 41.

kalmasını amaçlamaktadır.³²¹

Romanya, AB kriterleri çerçevesinde liberal demokrasiye geçiş için reformlar gerçekleştirmiştir. Fakat 1995 yılından itibaren AB kâğıt üstünde kalan bu reformlarla ikna olmamıştır.³²²

Romanya, AB'ye üyelik sürecinde yargı sisteminde reformlar gerçekleştirmiş olup kanunların yorumu ve uygulanması konusunda gelişmeler yaşanmıştır.³²³ 2006 yılında kabul edilen Arabuluculuk Kanunu ile anlaşmazlıkların çözümünde alternatif bir sistem oluşturulurken bu kanunun uygulamasının izlenmesi için arabuluculuk konseyinin kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda temel incelemeler başlatılmıştır.³²⁴ 2006 yılındaki komisyon raporuna göre özellikle idari kapasiteyi güçlendirme ile ilgili çalışmalar devam ederken hukuk sistemindeki reform süreci de devam etmekteydi. Bu raporda, hukuki güvenliği sağlamak ve kanunların yorumlanmasında ve uygulanmasında tutarlılık olması için reform sürecinin devam etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.³²⁵

Siyasi kriterler çerçevesinde Romanya'nın yaptığı bir diğer düzenleme yolsuzlukla mücadele ile ilgilidir. 2006 yılındaki Komisyon Raporu'na göre Romanya'da suçla ilgili iddianame ve araştırmalarla ilgili olarak yaşanan gelişmeler bakıldığında başka iddianameler, davalar ve caydırıcı cezalara ihtiyaç duyulmakta olup siyasi aktörlerin yolsuzlukla mücadele hususunda bağlılıklarını ve hukukun üstünlüğünü göstermeleri gerekmektedir.³²⁶

³²¹ Monitoring Report on the State of Preparedness, s. 38.

³²² Bkz. Florian Trauner, "Post-Accession Compliance with EU Law in Bulgaria and Romania: A Comparative Perspective", *European Integration online Papers*, Special Issue 2, Volume 13, 2009, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2009-021.pdf>, (27.12.2015), s. 4.

³²³ Monitoring Report on the State of Preparedness, s. 5.

³²⁴ Monitoring Report on the State of Preparedness, s. 33.

³²⁵ Monitoring Report on the State of Preparedness, s. 34.

³²⁶ Monitoring Report on the State of Preparedness, s. 35.

Romanya'nın 2007 yılında gerçekleşen AB üyeliğine rağmen üyelik sonrası süreçte izlenmesini öngören yeni bir mekanizma oluşturulmuştur. Komisyonun işbirliği ve denetleme mekanizması (cooperation and verification mechanism) (CVM) olarak adlandırdığı bu mekanizma, yolsuzlukla mücadele, organize suçlarla mücadele ve yargıda reform konularında gelişmeleri izlemek amacıyla oluşturulmuştur. Başka bir deyişle, Bulgaristan'a da uygulanan bu mekanizma ile Romanya üyelik sonrası süreçte Avrupa Komisyonu'nun denetiminde kalmaya devam etmektedir.³²⁷

2006 yılındaki Komisyon Raporu'na göre Romanya'da çocuk hakları ve evlat edinme konusundaki çalışmalar devam ederken bakım evlerindeki çocuk sayısı azalmaya devam etmektedir. Birçok çocuk ailesine teslim edilirken bazıları da koruyucu aileye teslim edildi. Ayrıca, annelerin yeni doğan bebeklerini bırakmalarını engellemek amacıyla yeni düzenlemeler yapıldı. Engelli çocuklar için hastane ve okullardaki yaşam şartlarını denetleyecek çalışma grupları oluşturulmuştur.³²⁸

2006 yılındaki Komisyon Raporu'na göre Romanya'daki azınlık hakları ile ilgili gelişmelere baktığımızda ise sınırlı gelişme göze çarpmaktadır. Mecliste azınlıklarla ilgili eşitlik, ayrımcılığa karşı olma ve statüler tartışmalı bir konumdadır. Bu bağlamda, 2006 yılında ayrımcılığın tüm çeşitlerini önlemek amacıyla oluşturulan kanun, AB kriterlerini yerine getirmek için kabul edilmiştir.³²⁹

4.2.3. AB Müktesebatı Çerçevesinde Düzenlemeler

Romanya AB üyelik sürecinde AB müktesebatı çerçevesinde bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda, Rekabet Politikası kapsamında devlet yardımı uygulaması geliştirilmiştir. Romanya'da Rekabet Komisyonu'nun yaptığı çalışmalar

³²⁷ Florian Trauner, *a.g.m.*, s. 6.

³²⁸ Monitoring Report on the State of Preparedness, s. 39.

³²⁹ Monitoring Report on the State of Preparedness, s. 40.

kayda değer nitelikte kabul edilmektedir.³³⁰

Romanya, vergi sisteminde AB kriterleri çerçevesinde önemli düzenlemeler yapmıştır. Romanya, doğrudan vergilendirme konusunda sermaye bulma, faiz, işletme payları, tasarruflarla ilgili alanlarda gerekli dönüşümü sağlamıştır. Mali alanda yapılan hukuki düzenlemelerle birlikte Romanya'da gümrükten muaf dükkânlar yürürlükten kaldırılmıştır. Dolaylı vergilendirme hususunda ise Romanya, AB üyeliği öncesi yapılan hukuki düzenlemelerle birlikte uyumlu hale getirilmiş ürün grupları ile ilgili gerekli dönüşümü gerçekleştirmiştir. Ayrıca, gümrük vergisi enerji ürünleri (kurşunlu benzin ve ağır yakıt hariç), alkol ve tütün ürünleri için minimum düzeye ulaşmıştır.³³¹

Romanya'da AB üyeliği öncesi idari kapasiteyi güçlendirme konusunda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda personel alımı ve eğitimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, organize suçlarla mücadele için binden fazla yeni personel alımı yapılmıştır.³³²

4.3. Bulgaristan'ın AB Üyelik Süreci

Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde yaptığı reformlar; ekonomik kriterler, siyasi kriterler ve AB müktesebatı çerçevesinde gerçekleşmiş olup aşağıdaki tabloda Bulgaristan'ın AB üyelik müzakerelerinde açılan fasıl başlıkları görülmektedir.

³³⁰ Monitoring Report on the State of Preparedness, s.43.

³³¹ Monitoring Report on the State of Preparedness, s. 44.

³³² Monitoring Report on the State of Preparedness, ss. 45-46.

Tablo 4: Bulgaristan'ın Müzakere Fasılları

Fasıl Başlığı	Açılış Tarihi	Geçici Olarak Kapatma
17-Bilim ve Araştırma	2000'in ilk yarısı	Mayıs 2000
18-Eğitim Öğretim	2000'in ilk yarısı	Mayıs 2000
26-Dış İlişkiler	2000'in ilk yarısı	2000'in ikinci yarısı
27-Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	2000'in ilk yarısı	Aralık 2004
6-Rekabet Politikası	Mart 2000	Haziran 2004
5-Şirketler Hukuku	Mayıs 2000	Haziran 2001
16-Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler	Mayıs 2000	Mayıs 2000
20-Kültür ve Görsel İşitsel Politika	Mayıs 2000	Kasım 2000
4-Sermayenin Serbest Dolaşımı	Sonbahar 2000	Temmuz 2001
12-İstatistik	Ekim 2000	Aralık 2000
19-Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri	Ekim 2000	Ekim 2001
23-Tüketici ve Sağlığın Korunması	Ekim 2000	Ekim 2000
3-Hizmet Sunma Serbestisi	Ocak 2001	Kasım 2001
8-Balıkçılık	Mart 2001	Mayıs 2001
1-Malların Serbest Dolaşımı	Mayıs 2001	Haziran 2002
9-Taşımacılık Politikası	Haziran 2001	Haziran 2003
24-Adalet ve İçişleri	Haziran 2001	Ekim 2003
25-Gümrük Birliği	Haziran 2001	Temmuz 2002
14-Enerji	2001'in ikinci yarısı	2002'nin ikinci yarısı
15-Sanayi Politikası	2001'in ikinci yarısı	2001'in ikinci

		yarısı
28-Mali Kontrol	2001'in ikinci yarısı	2002'nin ikinci yarısı
29-Mali ve Bütçesel Hükümler	2001'in ikinci yarısı	Haziran 2004
10-Vergilendirme	Temmuz 2001	Mayıs 2002
22-Çevre	Temmuz 2001	Haziran 2003
2-Kişilerin Serbest Dolaşımı	Ekim 2001	Haziran 2002
13-Sosyal Politika ve İstihdam	Ekim 2001	Nisan 2002
21-Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	Kasım 2001	Haziran 2004
30-Kurumlar	2002'nin ilk yarısı	Aralık 2004
31-Diğerleri	2002'nin ilk yarısı	Aralık 2004
7-Tarım	Mart 2002	Haziran 2004
11-Ekonomik ve Parasal Birlik	Mart 2002	Aralık 2004

Kaynak: Meltem Müftüler-Baç ve Aylin Ece Çiçek, *A Comparative Analysis of the European Union's Accession Negotiations for Bulgaria and Turkey Who Gets In When and How*, MAXCAP Working Paper No.7, Aralık 2015, ss. 20-21.

4.3.1. Ekonomik Düzenlemeler

1990'larda ağır ekonomik sorunlar yaşayan Bulgaristan'da 1997 yılında siyasi değişiklikler sonrasında ekonomide önemli düzenlemeler yapılmıştır. Para kurulu (Currency board) politikasının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte enflasyon ve banka faizlerinde düşüş gerçekleşmiştir.³³³ Bu bağlamda, AB kriterleri çerçevesinde pazar ekonomisine geçiş için gereken düzenlemeleri yapan Bulgaristan makroekonomik istikrar ve büyüme oranları için ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca, 1994 yılında enflasyonun %122'ye çıkması ve 1996 yılında yaşanan mali krizin 1997 yılında gerçekleşen düzenlemelere zemin hazırladığını belirtmek gerekmektedir. 2001 yılında hükümetin değişmesine rağmen

³³³ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 388.

ekonomi politikalarındaki istikrar korunmuş olup ekonomik büyümede önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu duruma bağlı olarak 2002 yılında %4.5, 2003 yılında %5, 2004 yılında ise %6.6'lık büyüme oranları gerçekleşmiş olup Bulgaristan'ın "İşlevsel Pazar Ekonomisi" statüsü Avrupa Komisyonu tarafından tanınmıştır.³³⁴

AB tarafından siyasi ve ekonomi alanlarında AB kriterleri çerçevesinde gerekli reformları gerçekleştirmesi kapsamında Bulgaristan'a verilen fonlar ülke ekonomisinin gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir. Bu bağlamda, AB'nin PHARE, ISPA ve SAPARD fonları ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)'nin sağladığı finansman ülke ekonomisini önemli derecede geliştirmiştir.³³⁵ Ayrıca, Bulgaristan'da önemli ekonomik göstergelerin (Enflasyon, Gayri Safi Milli Hasıla/GSMH, endüstriyel üretim vb.) düşüşte olmasına ve ekonomi alanında hükümetin söz sahibi olmasına rağmen, ülke ekonomisinin gelişmesinde ve ekonomik reformların gerçekleşmesinde Cumhurbaşkanı Jelev'in önemli bir rolü olmuştur.³³⁶

Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde karşılaştığı önemli sorunlardan biri de AB'nin Bulgaristan'dan güvenlik sebebiyle talep ettiği Kozluduy Nükleer Enerji Santrali'nin kapatılması konusudur. Bu santral, elektrik üretiminin yarısını karşılaması ve dışsatımından ülkeye getirdiği milyonlarca dolarlık gelirden ötürü Bulgaristan için önemli bir yere sahiptir. Fakat AB'nin katılım müzakereleri boyunca bu konudaki kararlı tavrı sonrasında bu santralin en eski iki reaktörü 2002 yılında kapatılmıştır. Görüldüğü üzere, Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde ekonomik açıdan zorlandığı göze çarpmaktadır.³³⁷ 1974 yılında Bulgaristan'da aktif olan bu santral, 2002 yılına kadar altı reaktörle çalışmış olup Bulgaristan AB katılım müzakereleri

³³⁴ Bulgaristan Ülke Bülteni, *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Türk-Bulgar İş Konseyi*, Ağustos 2011, 2011, <https://www.deik.org.tr/uploads/bulgaristan-ulke-bulteni.doc>, (28.09.2017), ss. 2-3.

³³⁵ Bulgaristan Ülke Bülteni, s.3.

³³⁶ Dimitris Tsarouhas, "EU Enlargement and the Perils of Presidentialism: A Comparative Analysis", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2005, ss. 52-53.

³³⁷ "Ülke Rehberi: Bulgaristan", *BBC Türkçe*, 9 Mart 2011, http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2011/03/110303_bulgaristan_rehber.shtml, (01.09.2017).

çerçevesinde 2006 yılına kadar bu santralin dört reaktörünü kapatmıştır.³³⁸ Bu bağlamda, ilk iki reaktörün kapatılması ile enerji faslı kapanmış olup üçüncü ve dördüncü reaktörlerin kapatılması ile Bulgaristan'ın AB üyeliğinin ön koşulunun gerçekleşmiş olduğu yorumları yapılmıştır.³³⁹

Makroekonomik istikrar ve ekonomik reformlar konusunda ilerlemeler kaydedilmesine ve AB'nin rekabetçi baskısıyla baş edecek potansiyele geldiği düşünülmeye³⁴⁰ rağmen Bulgaristan, zayıf ekonomisiyle AB'nin en yoksul ülkesi olarak dikkat çekmektedir.³⁴¹

4.3.2. Siyasi Kriterler Çerçevesinde Düzenlemeler

1991 yılında kabul edilen yeni anayasa demokrasi ve demokratik kurumların varlığı Bulgaristan'ın demokrasi açısından ilerleme kaydettiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu anayasa ile seçimlerin düzenli, adil ve özgür yapılması kararlaştırılmıştır ve ülkede kuvvetler ayrılığının bir göstergesi olarak Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır.³⁴² Ayrıca, siyasi partiler ve mülkiyet konusunda yolsuzluğa karşı mücadele için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Şeffaf yönetimin sağlanması amacıyla yüksek konumdaki yöneticilerin malvarlığını ilan etmeleri konusundaki yasal düzenleme 2006 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Siyasi Partiler Kanunu'ndaki yeni düzenlemelerle birlikte siyasetler ekonomik açıdan denetlenmeye başlamıştır.³⁴³

³³⁸ “Bulgaristan'a Yeni Nükleer Reaktör”, *Al Jazeera Turk*, 24 Kasım 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bulgaristana-yeni-nukleer-reaktor>, (01.09.2017).

³³⁹ Venelin Tsachevsky “Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over” Electronic Publications of Pan-European Institute 16/2010 s.5. https://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-jatiopaketit/Documents/Tsachevsky_netto_final.pdf

³⁴⁰ Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership, s. 5.

³⁴¹ Gergana Noutcheva ve Dimitar Bechev, “The Successful Laggards: Bulgaria and Romania's Accession to the EU”, *East European Politics and Societies*, Cilt 22, Sayı 1, 2008, s. 120.

³⁴² Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 396.

³⁴³ Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership, s. 16.

Bulgaristan, Kopenhag siyasi kriterleri çerçevesinde azınlık hakları konusunda yeni düzenlemeler yapmıştır. Bulgaristan Türklerinin zorla değiştirilen isimleri için iade yoluna gidilmiş olması demokratikleşme açısından önemli bir gelişmedir.³⁴⁴

AB kriterleri çerçevesinde yeni Sığınma Kanunu'nun çıkmasıyla birlikte Bulgaristan yirminin üzerinde Avrupa devleti ile anlaşma yapmış olup bu kanun mültecilerin yasadışı yollarla girişini önlemesi açısından önemlidir.³⁴⁵ İnsan kaçakçılığı ile mücadele eden Bulgaristan, üye devletler ile işbirliği içinde insan ticareti yapan bir şebekeyi çökertmiştir. Çocuk koruma alanında yaşanan gelişmelerden biri 2006 yılında Sosyal Yardım Ajansı Teftiş Kuruluşu yaşlılar ve çocuklar için yapılan programları denetlemesi için kurulmasıdır. Ayrıca, 2006 yılında Sosyal Yardımlaşma Kanununda yeni düzenlemeler yapılmıştır.³⁴⁶

Bulgaristan'ın AB üyeliği öncesi hazırlanan son ilerleme raporunda adalet sistemindeki reformların devam ettiği ve Millet Meclisinin yargı bağımsızlığı konusunda belirsizlikleri ortadan kaldırmak için anayasa değişikliklerini tartışmaya sunmuştur.³⁴⁷ Bu son izleme raporunda belirtildiği üzere, Bulgaristan'da hakimlerin atama ve değerlendirilme sürecinde objektif kurallar oluşturulmuştur.³⁴⁸

4.3.3. AB Müktesebatı Çerçevesinde Düzenlemeler

Bulgaristan'ın 1991 yılında çıkardığı demokratik anayasası daha sonraki reformlar için fırsat sunmuştur. Bu çerçevede, Alman ve AB örneklerini temel alan ticaret kanunu çıkarılması ülkede piyasa ekonomisinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu kanuna daha sonra iflas ve rekabetin korunması kanunu

³⁴⁴ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, ss. 396-397.

³⁴⁵ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 393.

³⁴⁶ Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership, s.20.

³⁴⁷ Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership, s.14.

³⁴⁸ Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership, s.4.

eklenmiştir.³⁴⁹ Ayrıca, yolsuzlukla mücadelede konusunda yasal düzenlemelerde ilerleme kaydedilmiştir. Kara para aklama konusunda Bulgaristan yasaları AB ile uyumlu hale gelmiştir. Fakat hukuki yaptırım artmasına rağmen yetersiz işbirliğinden dolayı organize suçlarla mücadele yetersiz kalmaktadır.³⁵⁰

1998 yılında AB hukukunun kabul edilmesi ile ilgili ulusal program uygulamaya konulmuş olup kanunların AB ile uyumlu hale getirilebilmesi için Bulgar Adalet Bakanlığına yetki verilmiştir. Uyumlaştırma konularında en önemli görülen alanlar adalet reformu, sermaye hareketliliği için ekonomik özgürlük sağlanması, idare hukukunda reform, organize ve ekonomik suçlarla mücadele olarak belirtilmiştir.³⁵¹ Bu bağlamda, Bulgaristan'ın en çok zorlandığı ise rüşvet ve ekonomik suçlar olup kara para aklanması ile mücadele için Avrupa Konseyi Anlaşmasını kabul ederek yeni kanun çıkarmıştır ve Mali Polis oluşturulmuştur. 2006 yılında ise Para Aklanmasına Karşı Önlemler Kanunu, AB ile uyumlu hale getirilmiştir.³⁵² Ayrıca, 1998 yılında Bulgar hukuk mahkemeleri ile önemli değişiklikler yapılmış olup bir sene sonrasında ise Lahey Anlaşmaları onaylanmıştır. Bu bağlamda, 2006 yılı ilerleme raporunda belirtildiği üzere Organize suçlarla mücadelede gelişme kaydedilerek yeni Ceza Muhakemesi Kanunu çıkarılmıştır.³⁵³

Bulgaristan idare hukukunun ve vergi hukukunun değiştirilmesi hususlarında önemli adımlar atmıştır. İdare hukuku alanındaki reformlar oldukça zorlayıcı olup 1998 yılında devlet memurları kanunu çıkarılmıştır. Bu çerçevede, karşılaşılan en büyük zorluk, bürokrasiyi ekonomi ve siyasetten ayrı tutmak olmuştur. İdari disiplinin sağlanması için idari işlemlerin adli denetime tutulması kararlaştırılmış ve 1997'de Yüksek İdare Mahkemesi bu görevi yerine getirmeye başlamıştır. Ayrıca, İdare Kanunu çerçevesinde suistimale ve yolsuzluğa karşı Bakana bağlı müfettişler görev yapmaya başlamıştır. Vergi hukuku alanında ise 1999 yılında çağdaş

³⁴⁹ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 391.

³⁵⁰ Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership, s.4.

³⁵¹ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, ss. 391-392.

³⁵² Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 393.

³⁵³ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, s. 392.

düzenlemeler yapılarak yeni Vergi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Vergi konusunda Yüksek Vergi Dairesi ve bölge mahkemeleri olmak üzere iki aşamalı bir sistem geliştirilmiştir.³⁵⁴

Bulgaristan, tarım, balıkçılık tüketici ve sağlık korunması, istihdam sosyal politika alanlarında önemli gelişmeler kaydetmiş olup Bulgaristan'ın bu alanlarda yaptığı düzenlemeler AB müktesebatı ile uyumludur.³⁵⁵

³⁵⁴ Muzaffer Akdoğan, *a.g.m.*, ss. 394-395.

³⁵⁵ Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership, s.5.

5. SONUÇ

AB'nin genişleme politikası kapsamında gerçekleşen Bulgaristan ve Romanya üyeliklerinin sosyal inşacı bakış açısıyla incelendiği bu çalışmada, AB üyelik süreci içinde AB'nin ve aday ülkelerin kendilerini nasıl konumlandıkları analiz edilmiştir. 2007 genişlemesi veya beşinci genişlemenin ikinci dalgası olarak adlandırılmakta olan bu genişlemede, Bulgaristan ve Romanya'nın üyelik süreçleri, AB kriterleri çerçevesinde yaptıkları reformlar ve geçirdikleri dönüşüm değerlendirilmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte AB Balkanlar politikasını yeniden tanımlamış olup MDA aday ülkelerinin AB üyeliği için 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde belirlediği siyasi ve ekonomik şartları açıklamıştır. Kopenhag kriterleri ile aday ülkelerdeki reform süreci kurallarla izlenmeye başlamıştır.

2004 yılında on MDA ülkesinin AB'ye üye olmuş ve AB'de yarattığı çeşitlilik eleştirilere sebep olmuştur. Bu bağlamda, 2007 genişlemesi ile üye olan Bulgaristan ve Romanya'nın üyelik süreci tartışmalara yol açmıştır. AB üyeliği sonrasında AB İlerleme Raporlarında belirtildiği üzere Romanya'nın azınlık hakları ve yolsuzlukla mücadele konusundaki eksikleri, Bulgaristan'ın ise yolsuzluk ve organize suçlar başta olmak üzere ekonomi ve siyasal istikrar konusundaki sorunları eleştirilmiştir. Bu çalışmada, AB normları çerçevesinde Kopenhag Kriterlerinin oluşma süreci ve aday ülkelerde özellikle Bulgaristan ve Romanya'da yaşanan dönüşüm süreci değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada ikinci bölümde teorik çerçeve olarak AB bütünleşme teorileri ele alınmış ve AB genişlemesine bakış açıları tek tek irdelenmiş olup, sosyal inşacılık ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu çalışmada üçüncü bölümde ise AB'nin bütünleşme süreci tarihsel olarak incelenmiştir. AB genişlemesi, tarihsel süreç içindeki genişleme dalgaları kapsamında tarihsel bir arka plan oluşturabilmek için anlatılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise AB'nin Balkan politikası bağlamında

Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri, bu ülkelerin AB üyeliklerinin sosyal inşacı bakış açısıyla değerlendirilmesi ve AB'nin Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliği için nasıl bir süreç izlediği incelenmiştir. Bu bölümün son kısmında, Bulgaristan ve Romanya'nın AB kriterleri çerçevesinde gerçekleştirdiği reformlar üzerinde durulmuştur.

Sosyal inşacılık çerçevesinde Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliklerinin değerlendirildiği bu çalışmada Avrupa bütünleşmesinde kimlik oluşumu öne çıkmıştır. Sosyal inşacılık yaklaşımına göre aktörler ve tercihleri karşılıklı sosyal etkileşim sonucunda ortaya çıkmakta ve uluslararası organizasyonlar ise ait olduğu topluluğun değerlerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda AB liberal değerlere sahip ve insan haklarına önem vermektedir. AB'ye üye olmak isteyen ülkelerin AB'nin değerlerine uygun olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, AB değerlerini benimseyen Avrupalı ülkeler AB'ye üye kabul edilmektedir. Görüldüğü üzere genişleme sürecini etkileyen kimlik, norm ve ortak değerlerin paylaşılmasıdır. Ayrıca, üye ve aday devletler AB değerler çerçevesinde ilişkilerini karşılıklı olarak inşa etmekte olup Avrupa bütünleşmesi süreklilik gösteren ve dönüştürücü etkiye sahip dinamik bir süreçtir.

Kopenhag Zirvesi'nde AB'nin kendini tanımladığı “Değerler Birliği” çerçevesinde genişleme sürecinde “Avrupalılık” kavramı ön plana çıkmıştır. AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişleme sürecinde bu değer ve normların etkili olması “Avrupalı kimliğini” ifade etmektedir. Aday ülkeler hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, demokrasi gibi normlar çerçevesinde gerekli reformları gerçekleştirerek Avrupalılaştı ve AB ile karşılıklı inşa etme sürecinin bir parçası olmuştur. Aday ülkelerin reformlar gerçekleştirerek Avrupalılaştığı bu süreç 1993 yılında belirlenen Kopenhag Kriterlerinin bir sonucudur. Tek bir tanımı olmayan Avrupalılaştırma kavramı, MDA için “Koşulluluk” ilkesi kapsamında belirlenen kriterlerin, aday ülkelere AB aracılığıyla aktarılması olarak belirtilmektedir.

Bu çalışmada anlatıldığı üzere Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliği ortak kültür, kimlik ve değerler temelinde gerçekleşmiştir. Sosyal inşacılığın vurguladığı modernleşme ve sosyalleşme sürecini ise Bulgaristan ve Romanya'da Kopenhag kriterleri çerçevesinde özellikle demokrasinin tesis edilmesinde görmekteyiz. Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlık haklarını içeren siyasi kriterler, işleyen Pazar ekonomisi ve AB içindeki rekabet baskısı ile mücadele etme potansiyelini içeren ekonomik kriterler ve üyelik yükümlülüklerini yerine getirecek kapasitede olunmasını içeren AB Müktesebatının üstlenilmesi kriteri Kopenhag Kriterleri kapsamında aday ülkelerin Avrupalılaşma sürecini ifade etmektedir.

Bu çalışma, Batı Balkan ülkelerinin AB üyelik sürecini anlamak açısından önemlidir. Soğuk Savaş sonrasında Balkanlarda ortaya çıkan çatışma ve gerilim ortamı, AB'nin hedefinde olmuş ve AB değerleri temelinde bu ülkelerde MDA ülkelerindeki gibi bir dönüşüm amaçlanmaktadır. 2003 yılında gerçekleşen Selanik Zirvesi'nde belirtildiği üzere gerekli reformları tamamlayan Batı Balkan ülkelerine tam üyelik garantisi verilmiştir.

KAYNAKÇA

“AB Genişlemesi”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>, (16.08.2017).

Açıkmeşe, Sinem Akgül, “Avrupa Birliği’nde Genişleme”, *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*”, Derleyenler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012.

Açıkmeşe, Sinem Akgül, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, No 1, 2004.

Adıyaman, Şeyma, “Hırvatistan’ın AB Süreci ve Savaş Suçları”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 21 Mart 2011, http://www.bilgesam.org/incele/149/-hırvatistan'in-ab-sureci-ve-savas-suclari/#.WZRLVLSfE_U, (28.09.2017).

Akdoğan, Muzaffer, “Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyen: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Altun, Özge, “Avrupa Birliği Genişleme Politikası Bağlamında Hırvatistan Üyeliği”, *T. C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*, Temmuz 2013, <http://www.abmaliye.gov.tr/ABDID%20Raporlar/Araştırma%20ve%20İnceleme%200Serisi/AB%20Genişleme%20Politikası%20Bağlamında%20Hırvatistan%20Üyeliği.pdf>, (28.09.2017).

Aras, İlhan, “Macaristan’ın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Arı, Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma Hegemonya İşbirliği*, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

Arısoy, Alper, “Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 10, Sayı 4, Ekim 2010.

Aspinwall, Mark D. ve Gerard Schneider, “Same Menu, Seperate Tables: The

Institutionalist Turn in Political Science and the Study of European Integration”, *European Journal of Political Research*, Cilt 38, Sayı 1, Ağustos 2000, ss. 1-36.

Ateş, Davud, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Orta Yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Haziran 2008, ss. 213-235.

Avrupa Birliği Ansiklopedisi Cilt 1-2, Derleyen: Desmond Dinan, Çeviren: Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

“Avrupa Birliği Genişleme Süreci”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, <http://oldweb.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenislemesi&baslik=AB%20Geni%FEleme>, (27.09.2017).

Aytuğ, Hüseyin Kutay, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 15, Sayı 1, 2008, ss. 149-161.

Müftüler-Baç, Meltem ve Aylın Ece Çiçek, *A Comparative Analysis of the European Union's Accession Negotiations for Bulgaria and Turkey Who Gets In When and How*, MAXCAP Working Paper No.7, Aralık 2015.

Bağbaşıoğlu, Arif, “Öteki İle Bütünleşme Çabaları: Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara Yönelik İş Birliği Faaliyetleri”, *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı –V*, Yıl 21, Sayı 70, Mart-Haziran 2015, ss. 5749-5759.

Baklacioğlu, Özge Tuğba, *Avrupa Birliği'nin Yeni Üye Ülkeleri (Bulgaristan ve Romanya) ve Türkiye: Rekabet Gücü Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Bergmann, Julian ve Arne Niemann, “Theories of European Integration and Their Contribution to the Study of European Foreign Policy”, *8th Pan-European Conference on International Relations*, Varşova 2013, ss.3-4.

Biçer, Savaş, “Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci”, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Derleyen: Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul 2003, ss. 397-419.

Bozbora, Nuray, “Demokratik Dönemde Romanya”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, Derleyenler: Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 2. Baskı,

Akçağ Yayınları, Ankara 2013, ss. 671-684.

“Bulgaristan'a Yeni Nükleer Reaktör”, *Al Jazeera Turk*, 24 Kasım 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bulgaristana-yeni-nukleer-reaktor>, (01.09.2017).

Bulgaristan Ülke Bülteni, *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Türk-Bulgar İş Konseyi*, Ağustos 2011, 2011, <https://www.deik.org.tr/uploads/bulgaristan-ulke-bulteni.doc>, (28.09.2017).

Burgess, Michael, “Federalism”, *European Intergration Theory*, Derleyenler: Antje Wiener ve Thomas Diez, İkinci Baskı, Oxford University Press, Oxford 2009, ss. 25-44.

Büyüktanır, Derya, “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, No 2, 2015, ss. 1-24.

Chrysochoou, Dimitris N., Michael J. Tsinisizelis, Stelios Stavridis ve Kostas Ifantis, *Theory and Reform in the European Union*, İkinci Baskı, Manchester University Press, Manchester 2003, ss.10-11.

“Convention Establishing the European Free Trade Association”, *The European Free Trade Association*, <http://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/efta-convention/Vaduz%20Convention%20Agreement.pdf>, (26.09.2017) .

Cunha, Alice, “The European Economic Community's Third Enlargement”, *Miami-Florida European Union Center of Excellence*, The Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series, Cilt 12, Sayı 6, Haziran 2012, http://aei.pitt.edu/43444/1/Cunha_EEC_3rd_Enlargement.pdf, (27.09.2017).

Dede, Dilek, “Çok Düzeyli Yönetişim Kavramının Bilimselliği Sorunu”, IX. Kamu Yönetimi Forumu: Kuram ve Yöntem Açısından Türkiye’de Kamu Yönetimi, Ankara, 19-21 Ekim 2011, http://www.academia.edu/2643313/_%C3%87ok_D%C3%BCzeyli_Y%C3%B6netim_%C5%9Fim_Kavram%C4%B1_n%C4%B1n_Bilimselli%C4%9Fi_Sorunu_IX._Kamu_Y%C3%B6netimi_Forumu_Kuram_ve_Y%C3%B6ntem_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_T%C3%BCrkiyede_Kamu_Y%C3%B6netimi_ANKARA_T%C3%9CRK%C4%B0YE_19-21_Ekim_2011_ss.243-257.

Demirkıran, Özlem, “Fransa’nın Güvenlik Politikası: De Gaulle Dönemi (1958-1969)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 3, Sayı 5, 2007, ss. 79-92.

Dinç, Cengiz, “Avrupa Birliğinin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, Ekim 2011.

Ellison, James, *Threatening Europe: Britain and the Creation of the European Community, 1955–58*, Palgrave Macmillan, Londra 2000.

“Enlargement of the European Union An Historic Opportunity”, *European Commission*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/press_corner/publications/corpus_en.pdf, (13.10.2017).

Eren, Mesut ve Aziz Murat Hatipağaoğlu, “Balkan Ülkelerinin Avrupa Birliği’ne Ekonomik Entegrasyonu ve Türkiye ile Karşılaştırılması”, *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı –V*, Yıl 21, Sayı 70, Mart-Haziran 2015, ss. 5725-5734.

Fierke, K. M., “Constructivism”, *International Relations Theories, Discipline and Diversity*, Üçüncü Baskı, Derleyenler: Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Oxford University Press, Oxford 2013.

“Finland and the EU In and Happy”, *The Economist*, 9 Ekim 1997, <http://www.economist.com/node/102291>, (27.09.2017).

Gary Marks, Liesbet Hooghe, ve Kermit Blank (1996);”European Integration from 1980’s: State-Centric vs. Multi-level Governance”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 34, Sayı 3, Eylül 1996, ss. 346-347.

Gehler, Michael, “A Newcomer Experienced in European Integration: Austria”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.

Gözkaman, Armağan, “Litvanya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Güllü, Coşkun, *Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Birliği'nde Genişleme-Derinleşme İkilemi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.

Griffiths, Martin, Terry O'Callaghan ve Steve C. Roach, *International Relations the Key Concepts* Üçüncü Baskı, Routledge, Oxon 2014.

Gussarsson, Maria, "Combining Dependence with Distance: Sweden", *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.

Güner, Altuğ, "Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler:ERCüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Güner, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Güneş, Asiye Gün, "Malta'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler:ERCüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Güner, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Hall, Peter A. ve Rosemary C. R. Taylor, "Political Science and the Three New Institutionalisms", *MPIFG Discussion Paper 96/6*, Haziran 1996.

Hooghe, Liesbet ve Gary Marks, "Types of Multi-Level Governance", *European Integration online Papers*, Cilt 5, Sayı 11, 2001, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2001-011.pdf>.

Hueglin, Thomas O., *Early Modern Concepts for a Late Modern World: Althusius on Community and Federalism*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo 1999.

Ifantis, Kostas, "State Interests, External Dependency Trajectories and 'Europe'", *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.

İba, Sezin, *Beşinci Genişleme Deneyimi Işığında Türkiye –Avrupa Birliği Müzakereleri - Hukuksal/Politik Sorun Alanları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2007.

İmamoviç, Adis, *Avrupa Birliği Genişleme Politikaları Çerçevesinde Norveç'in Konumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler

Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

“İngiltere AB'den Ayrılma Kararı Aldı: Şimdi Ne Olacak?”, *BBC Türkçe*, 24 Haziran 2016,

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_ab_referandum_ne_olacak, (26.09.2017).

“İngiltere, AB'den Ayrılma Sürecini Resmen Başlattı”, *NTV*, 29 Mart 2017, http://www.ntv.com.tr/dunya/ingiltere-abden-ayrilma-surecini-resmen-baslatti,wDjtO1U_IUSTh-fPXUwj0g, (26.09.2017).

“İngiltere, AB'den Çıkmak İçin Tarih Verdi”, *NTV*, 20 Mart 2017, http://www.ntv.com.tr/dunya/ingiltere-abden-cikmak-icin-tarih-verdi,b3nJG3g5UKizMQ_3EyvBCg, (26.09.2017).

“İngiltere'nin 43 Yıllık AB Serüveni: İki Kez Reddedildi, Bir Seferde Çıktı”, *NTV*, 24 Haziran 2016, <http://www.ntv.com.tr/dunya/ingilterenin-43-yillik-ab-seruveni-iki-kez-reddedildi-bir-seferde-cikti,V5190rSlukq4sL45dnXeLQ>, (26.09.2017).

Jackson, Robert ve Georg Sorensen, *Introduction to International Relations Theories and Approaches*, Üçüncü Baskı, Oxford University Press, Oxford 2006.

Kahraman, Sevilay, “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası”, *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Derleyenler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012.

Kaiser, Wolfram, “What alternative open to us?”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.

Karacasulu, Nilüfer, “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, Sayı 9, 2007, ss. 82-100.

Karayığit, Mustafa T., “Slovenya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Karluk, S. Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2007.

Kavalalı, Murat, *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara Ekim 2005.

Kaya, Emirhan, “Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 213-233.

Kaya, Sezgin, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, 2008, ss. 89-91.

Kimençe, Duygu, *The Mediterranean and Eastern Enlargement of the European Union: A Comparative Study on the Evolving EU Acquis Communautaire*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara 2014.

Kozan, Mert, *Entegrasyon Teorileri Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi ve Geleceği*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Köroğlu, Nergiz Özkural, “Konstrüktivist Yaklaşım Bağlamında Avrupa Komşuluk Politikası Örnek Olayının Analizi”, *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Derleyenler: Sibel Turan ve Nergiz Özkural Köroğlu, Dora Yayınları, Bursa 2015.

Küçük, Mustafa, “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 9, Sayı 2, 2009, ss. 771-795.

La Guardia, Ricardo Martin de, “In Search of Lost Europe Spain”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.

Laursen, Johnny, “A Kingdom Divided: Denmark”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.

“List of European Union Member States by Accession”, http://cs.mcgill.ca/~rwest/wikispeedia/wpcd/wp/l/List_of_European_Union_member_states_by_accession.htm, (16.10.2017).

March, James G. ve Johan P. Olsen, “The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life”, *The American Political Science Review*, Cilt 78, Sayı 3, Eylül 1984, ss. 734-749.

Marks, Gary, “Structural Policy and Multilevel Governance in the EC”, *The State of the European Community*, Derleyenler: Alan W. Cafruny, Glenda Goldstone Rosenthal, Lynne Rienner, Boulder 1993, <http://www.unc.edu/~gwmarks/assets/doc/marks%20-%20Structural%20Policy%20and%20Multilevel%20Governance.pdf>, s. 392.

Mansbach, Richard W. and Kirsten L. Rafferty, *Introduction to Global Politics*, Routledge, New York 2008.

McCoy, Charles S. ve J. Wayne Baker, *Fountainhead of Federalism: Heinrich Bullinger and the Covenantal Tradition*, Westminster/ John Knox Press, Louisville 1991.

Mercan, S. Sezgin, “Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, No 1, 2011.

Monitoring Report on the State of Preparedness for EU Membership of Bulgaria and Romania, *Commission of the European Communities*, COM(2006) 549 final, Brüksel, 26 Eylül 2006.

Moravcsik, Andrew ve Frank Schimmelfennig, “Liberal Intergovernmentalism”, *European Intergration Theory*, Derleyenler: Antje Wiener and Thomas Diez, Oxford University Press, Oxford 2009, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/intergovernmentalism.pdf>, ss. 67-87.

Moxon-Browne, Edward, “From Isolation to Involvement: Ireland”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.

Noutcheva, Gergana ve Dimitar Bechev, “The Successful Laggards: Bulgaria and Romania’s Accession to the EU”, *East European Politics and Societies*, Cilt 22, Sayı 1, 2008.

Ojanen, Hanna, “If in ‘Europe’, Then in Its ‘Core’?: Finland”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.

“Opinion on Greek Application for Membership of the European Communities (29 January 1976)”, *The Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe*, 24 Ekim 2012, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/add5c5dd-118f-412d-bf8a-277a9fc1f239/publishable_en.pdf, (27.09.2017).

- Öraz, Seçil, “Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem ile Avrupa Bütünleşmesi”, *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 6, Sayı 1, Kış 2011.
- Özeler, Neslihan, “Siyasal Entegrasyon ve Avrupa Birliği Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 27, Temmuz 2016.
- Özkural, Nergiz, *European Neighbourhood Policy: Neorealist and Constructivist Approaches*, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- Pinto, António Costa ve Nuno Severiano Teixeira, “From Atlantic Past to European Destiny: Portugal”, *European Union Enlargement A Comparative History*, Derleyenler: Wolfram Kaiser ve Jürgen Elvert, Routledge, New York 2004.
- Razsa, Maple ve Nicole Lindstrom “Balkan is Beautiful: Balkanism in the Political Discourse of Tudman’s Croatia”, *East European Politics and Societies*, Cilt 18, Sayı 4, 2004, ss. 628-650.
- Reus-Smit, Christian, “Konstruktivizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Derleyen: Scott Burchill vd., Çeviren: Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul Nisan 2014.
- Rosamond, Ben, *Theories of European Integration*, Palgrave Macmillan, New York 2000.
- Ruggie, John Gerard, “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Cilt 52, Sayı 4, Güz 1998, ss. 855-885.
- Rumelili, Bahar, “İnşacılık/Konstruktivizm”, *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Sağiroğlu, Akın ve Canan Sağiroğlu, “Romanya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyen: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Samur, Hakan, “Polonya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Scharpf, Fritz W., “Notes Toward a Theory of Multilevel Governing in Europe”, *Scandinavian Political Studies*, Cilt 24, Sayı 1, 2001, ss. 1-26.

Schimmelfennig, Frank, “Efficient Process Tracing: Analyzing the Causal Mechanisms of European Integration”, (*Process Tracing in the Social Sciences: From Metaphor to Analytical Tool*, Derleyen: Andrew Bennett ve Jeffrey T. Checkel, Cambridge University Press), Version 3, Zurich July 2013, https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Methods/Tracing_r2.pdf.

Schimmelfennig, Frank, “The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union”, *International Organization*, Cilt 55, Sayı 1, Kış 2001, ss. 47-80.

Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier, “Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe”, *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Derleyenler: Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, Cornell University Press, Ithaca 2005.

Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier, “Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 9, Sayı 4, 2002, ss. 500-528.

“Slovenya ve Hırvatistan Ljubljanska Banka Anlaşmazlığının Çözümü İçin Anlaşmaya Vardı”, *İKV E-Bülteni*, 6-12 Mart 2013, http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=169&id=730, (16.08.2017).

Sönmez, Pelin, “Slovakya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Şahin, Yeliz, “Hırvatistan’ın AB Serüveninde Mutlu Son”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, İKV Değerlendirme Notu 70, Temmuz 2013, http://ikv.org.tr/images/upload/data/files/temmuz_2013_degerlendirme_notu_70.pdf, (28.09.2017).

“Tarihçe”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3&id=28, (26.09.2017).

Tezcan, Ercüment, “Avrupa Birliği’ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyonun 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, No 2, Bahar 2004, ss. 95-109.

Toprak, Elif, “Neo Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 7, No 1, Güz 2007.

Trauner, Florian, “Post-Accession Compliance with EU Law in Bulgaria and Romania: A Comparative Perspective”, *European Integration online Papers*, Special Issue 2, Volume 13, 2009, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2009-021.pdf>, (27.12.2015).

Tsarouhas, Dimitris, “EU Enlargement and the Perils of Presidentialism: A Comparative Analysis”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2005.

Uras, Güngör, “AB Ödevi Hızlı ve Tam Yapılmalı”, *Milliyet*, 14 Mart 2008, <http://www.milliyet.com.tr/--ekonomi-505510/>, (12.08.2017).

“Ülke Rehberi: Bulgaristan”, *BBC Türkçe*, 9 Mart 2011, http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2011/03/110303_bulgaristan_rehber.shtml, (01.09.2017).

Ülger, İrfan Kaya, *Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2002.

Ülger, İrfan Kaya, “Balkanların Batı Sistemine Dâhil Olması”, *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı –V*, Yıl 21, Sayı 70, Mart-Haziran 2015, ss. 5709-5724.

Wendt, Alexander, “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Cilt 46, Sayı 2, Bahar 1992, ss. 391-425.

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Varga, Imre, “Development of the Hungarian Foreign Policy in the Last Ten Years A Comparison of the Foreign Policy Programs of the Post-Transition Hungarian Governments”, *National Security and the Future*, Cilt 2, Sayı 1, 2000, ss. 117-131.

Yapıcı, Merve İrem, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, 2007.

Yazgan, Hatice, “Bir Kavramsal Çerçeve Olarak Avrupalılaşma: Kapsam, Gereklilikler ve Sınırlar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 4, 2012, ss. 123-140.

Yıldırımkaş, Seniye Gül, “Estonya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.

Yurttaş, Alper, “Letonya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, *Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün mü?*, Derleyenler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015.